

ISSN: 2651-5180

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

TÜDAD

ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

"Dilde, fikirde, işte birlik!" İsmail Gaspralı

Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Yayını

TÜRK DÜNYASI

JTWS

INTERNATIONAL JOURNAL OF
TURKISH WORLD STUDIES

"Unity in language, idea and action!" İsmail Gasprinskiy

Publication of International Research Symposium on the Turkish World

CİLT/VOLUME:

4

SAYI/NUMBER:

3

YIL/YEAR:

TEMMUZ 2021

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY
TURKISH WORLD STUDIES APPLICATION AND RESEARCH CENTER

ISSN: 2651-5180

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

TÜDAD

ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

"Dilde, fikirde, işte birlik!" İsmail Gaspralı

Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Yayını

TÜRK DÜNYASI

JTWS

INTERNATIONAL JOURNAL OF
TURKISH WORLD STUDIES

"Unity in language, idea and action!" İsmail Gasprinskiy

Publication of International Research Symposium on the Turkish World

CİLT/VOLUME:

4

SAYI/NUMBER:

3

YIL/YEAR:

TEMMUZ 2021

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY
TURKISH WORLD STUDIES APPLICATION AND RESEARCH CENTER

Sahibi

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
Adına

Rektör

Prof. Dr. Muhsin KAR

Editör Kurulu

Prof. Dr. Hikmet Korař
Prof. Dr. Fatih Yücel
Dr. Öğr. Üyesi Bayram Polat
Dr. Öğr. Üyesi Adem Yeloğlu
Dr. Öğr. Üyesi Turgay Düğen

Teknik Editör Kurulu

Dr. Öğr. Üyesi Perizat Yertayeva
Arş. Gör. Mesut Sönmez

Bilim ve Danıřma Kurulu

Prof. Dr. Adalet Tahirzade (Bakü Avrasya Üni.)
Prof. Dr. Adem Öger (Nevşehir Hacıbektaş Üni.)
Prof. Dr. Ahmet Buran (Fırat Üni.)
Prof. Dr. Ahmet Taşağıl (Mimar Sinan Üni.)
Prof. Dr. Aliya Masalimova (El Farabi Kazak Milli Üni.)
Prof. Dr. Ayabek Bayniyazov (Ardahan Üni.)
Prof. Dr. Baltabay Abdigaziulı (Abay Kazak Milli Pedagoji Üni.)
Prof. Dr. Bekir Çınar (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. Bibigül İlyasovna (Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üni.)
Prof. Dr. Birol Akgün (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
Prof. Dr. Bülent Kara (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

- Prof. Dr. Chong-Jin Oh (Hankuk Üni.)
Prof. Dr. Efkân Uzun (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. Elena Oganova (Moskova Devlet Üni.)
Prof. Dr. Elman Nesirov (Bakü Devlet Üni.)
Prof. Dr. Ercan Alkaya (Fırat Üni.)
Prof. Dr. Faruk Çolak (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. Fatma Açık (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Feyzan Vural (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. Gaffar Mehdiyev Çakmaklı (Erciyes Üni.)
Prof. Dr. Gulmira Abdrasilova (Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üni.)
Prof. Dr. Gülbanu Kosımova (Abay Kazak Milli Pedagoji Üni.)
Prof. Dr. Gülbanu Kosımova (Abay Kazak Milli Pedagoji Üni.)
Prof. Dr. Gülzar İbrahimova (Bakü Avrasya Üni.)
Prof. Dr. Gürer Gülsevin (Ege Üni.)
Prof. Dr. Halit Çal (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Haluk Alkan (İstanbul Üni.)
Prof. Dr. Hatice İçel (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. Hayati Beşirli (Kırgızistan Türkiye Manas Üni.)
Prof. Dr. İbrahim Maraş (Ankara Üni.)
Prof. Dr. İlyas Gökhan (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. İrfan Morina (Priştine Üni.)
Prof. Dr. İyina M. Dıyga (A. Kırımskı Şarkiyat Araştırma
Enstitüsü, UMİA)
Prof. Dr. İsmail Doğan (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Prof. Dr. Jarkınbike Süleymenova (Kazak Kızlar Milli Pedagoji
Üni.)
Prof. Dr. Kalamkas Kalıbaeva (Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üni.)
Prof. Dr. Kaijovbay Sathojaulı (L. V. Gumilev Avrasya Milli Üni.)
Prof. Dr. Kemal Özcan (Necmettin Erbakan Üni.)
Prof. Dr. Kerim Türkmen (Erciyes Üni.)
Prof. Dr. Kutluk Kağan Sümer (İstanbul Üni.)
Prof. Dr. M. Bülent Uludağ (İzmir Kâtip Çelebi Üni.)
Prof. Dr. Mambet Koygeldiyev (Abay Kazak Milli Pedagoji Üni.)
Prof. Dr. Mayil Asgerov (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Mehmet Ekiz (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. Mehmet Kaya (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. Mehmet Koygeldiyev (Abay Kazak Milli Pedagoji Üni.)
Prof. Dr. Mehmet Şahin (Polis Akademisi)
Prof. Dr. Mevlüt Gültekin (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)

- Prof. Dr. Muhabbet Qurbonova (Alişir Nevaıy Üni.)
Prof. Dr. Murat Çemrek (Necmettin Erbakan Üni.)
Prof. Dr. Mustafa Talas (Niğde Ömer Hahsdemir Üni.)
Prof. Dr. Nadirhan Hasan (Karabük Üni.)
Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat (Hacı Bektaş Veli Üni.)
Prof. Dr. Nergis Biray (Pamukkale Üni.)
Prof. Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül Üni.)
Prof. Dr. Sami Kılıç (Fırat Üni.)
Prof. Dr. Selçuk Duman (Giresun Üni.)
Prof. Dr. Şenol Kantarcı (Akdeniz Üni.)
Prof. Dr. Şerif Ali Bozkaplan (Dokuz Eylül Üni.)
Prof. Dr. Talip Yıldırım (Uşak Üni.)
Prof. Dr. Tsendin Battulık (Moğolistan Devlet Üni.)
Prof. Dr. Turgut Tok (Pamukkale Üni.)
Prof. Dr. Türkan Bayer Altın (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Prof. Dr. Yıldırım Özbek (Akdeniz Üni.)
Prof. Dr. Zeki Gürel (Ege Üni.)
Prof. Dr. Ziya Avşar (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Akartürk Karahan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
Doç. Dr. Altınay Tımbolova (El Farabi Milli Üni.)
Doç. Dr. Asiman Guliyev (Azerbaycan Devlet İkiyat Üni.)
Doç. Dr. Atila Döl (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Enver Kapağan (Karabük Üni.)
Doç. Dr. Hakan Yalap (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.)
Doç. Dr. İbrahim Kaplan (Çukurova Üni.)
Doç. Dr. İdris Nebi Uysal (Karamanoğlu Mehmetbey Üni.)
Doç. Dr. Kuanyshbek Kenzhalin (L. Gumilev Avrasya Milli Üni.)
Doç. Dr. Liubovi Chimpoes (Moldova İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Lokman Zor (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Mahmut Sarıkaya (Ahi Evran Üni.)
Doç. Dr. Marija Dhindjic (Sırbistan İlimler ve Sanat Akademisi)
Doç. Dr. Murteza Hasanoğlu (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Neşe Harbalioğlu (Nevşehir Hacı Bektaş Üni.)
Doç. Dr. Onur Köksal (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Ramis Karabulut (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Recep Özkan (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Reyila Kaşgarlı (İstanbul Üni.)
Doç. Dr. Rinat Usmanov (Başkurt Devlet Üni.)

- Doç. Dr. Sercan Demirgüneş (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Serhat Erkmén (Jandarma ve Sahit Güvenlik Akademisi)
Doç. Dr. Serkan İbiş (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Serkan Taflıoğlu (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Doç. Dr. Vakur Sümer (Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üni.)
Doç. Dr. Yakup Ömerođlu (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yalçın Sarıkaya (Giresun Üni.)
Doç. Dr. Ykdiyár Paltöre (El Farabi Milli Üni.)
Doç. Dr. Zubaida Shadkam (El Farabi Milli Üni.)
Doç. Jemila Otarbekova (Kazak Kızlar Milli Pedagoji Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Büyükakkaş (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Atilla Jorma (Ardahan Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Bağdagül Musa (Ürdün Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Elsev Brina Lopar (Ukshin Hoti Prizren Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Emin Salihi (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Ertürk (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Radik Galiullin (Naberezhnye Chelny Devlet Pedagoji Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Haktan Birsél (İzmir Kâtip çelebi Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Hünkar Güler (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Nuran Malta-Muhaxheri (Priştine Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Suk Kyeong Kang (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)
Dr. Ablet Semet (Göttingen Georg-August Üni.)
Dr. Sayavuş Qasimov (Bakü Avrasya Üni.)
Dr. Seyfeddin Altaylı (Bakü Avrasya Üniversitesi)

Haberleşme Adresi

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 3.
Kat, Merkez Kampüsü 51246
Niğde
Tel: +903882252150 **Faks:** +903882252150

İÇİNDEKİLER

- 1) ALMATI'DAKİ KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ MERKEZ
DEVLET MÜZESİNDE YER ALAN KADIN KIYAFETLERİ
KOLEKSİYONU.....1
- 2) TÜRKİYE'DE KENT SOSYOLOJİSİNİN TEMELLERİNE BİR
BAKIŞ HİLMİ ZİYA ÜLKEN VE ZİYAEDDİN FAHRİ
FINDIKOĞLU KARŞILAŞTIRMASI.....31
- 3) GÖNÜL DAĞI SİVRİHİSAR'DAN KÖÇÜRME
(KUYUMANGALA) OYUNLARI.....47
- 4) AZERBAIJAN VATANDAŞLARININ SEYAHAT ETME
NİYETİ İLE COVID-19 KORKUSU VE GÜVEN ALGISİNİN
İLİŞKİSİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA...87
- 5) NAVOİY XAMSASIDA AMİR XUSRAVİ
DİHLAVİY.....105

ALMATI'DAKİ KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ MERKEZ DEV- LET MÜZESİNDE YER ALAN KADIN KIYAFETLERİ KOLEK- SİYONU

Öz

Çalışmamızın konusunu Almatı şehrinde bulunan Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesindeki Kazak kadın kıyafetleri koleksiyonundan bazı örnekler oluşturmaktadır. Bu kapsamda müzede yer alan eserlerden günlük kıyafetler; iç ve dış giyim ürünleri, başlıklar, ayakkabılar ve özel günlerde tercih edilen kıyafetler incelenecektir. XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar tarihlendirilen kıyafetler ayrı ayrı tanımlanıp, yerel özellikleri ve tipleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Bölgelere ve boylara göre dikilişi, rengi, süslemeleri, biçimleri değişen kıyafetlerde yaşlıların, orta yaşlı kadınların, genç kızların kıyafetleri bir birinden farklılık oluşturmaktadır.

Söz konusu eserlerin kullanıldığı bireylerin toplumdaki statü ve rollerini yansıttıkları aynı zamanda yaşa göre kıyafet tasarımında değişikliklerin oluştuğu tespit edilmiştir. Bu nedenle belirlenen örneklerin sanat değeri açısından önemi hem de toplumsal statü açısından rolü ele alınacaktır.

Kazak kadın kıyafetlerinin koleksiyonu araştırılarak, kıyafet üzerindeki süsleme, motif, desenin her birindeki sembolik ve milli ifadeleri ve buna yönelik duyguları tespit ederek ortaya çıkarılmaktadır. Kıyafetlerde kullanı-

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 4 / SAYI 3 /
TEMMUZ 2021

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Yenlik
TURSUNOVA
enliktursunova88@gmail.com

Gönderim Tarihi
Received
03.05.2021

Kabul Tarihi
Accepted
02.08.2021

Atf
TURSUNOVA,
Yenlik (2021).
“Almatı’daki
Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesinde Yer Alan Kadın Kıyafetleri Koleksiyonu”,
Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (4/3), 1-30.

ARAŞTIRMA
MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

lan malzemelerin çoğu yün, ipek, deri ve kürktür. Kazak halkı mevsime göre yazın yaylada, kışın kışlakta yaşadıkları için de kıyafetlerinin biçimi ve kumaşı ona göre seçilerek üretilmektedir.

Toplumdaki sosyal ve kültürel değişimler sonucunda eskiden kullanılan kadın kıyafetlerinin bazı isimleri unutulmaya yüz tutmuştur. Bu çalışma ile isimleri unutulmakta olan söz konusu kıyafetlerin yeniden gündeme getirilmesi ve tanıtılmasına bir katkı sağlanması da hedeflenmektedir. Günümüzde Kazak toplumunda geçmişteki tarih damarının sakladığı bu kıyafetlerin farklı modellere örnek oluşturması amacıyla bunları ortaya çıkarmak bir diğer düşüncedir. **Anahtar kelimeler:** Müze, Kazak, kıyafet, motif, yün, ipek, deri, koleksiyon.

WOMEN'S CLOTHES COLLECTION IN THE CENTRAL STATE MUSEUM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN ALMATY

Abstract

The subject of our study constitutes some examples of Kazakh women's clothing collection in the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan in Almaty. In this context will be analyzed daily clothes from the study of the museum; underwear and outerwear products, headgear, shoes and clothes which preferred for special occasions. The clothes will be described separately dated from the XVIII century to the XX century, and will be determined their local characteristics and types.

The clothes of the elderly, middle-aged women and young girls differ from each other in dressing, colour, ornaments and styles which alter according to the regions and heights.

The individuals who utilized these pieces had determined their status and roles in society, as well as changes in clothing design according to the age. Therefore, the importance of the determined examples in terms of artistic value and their role in terms of social status will be discussed. The materials which utilized for these clothes were made

To investigate the collection of Kazakh women's clothing, it identified and revealed the ornaments, motifs, symbolic and national expressions in each pattern and the feelings for it. The most of materials which utilized for these clothes are made from wool, silk, leather and fur. The shape and fabric of the Kazakh people's clothes were produced according to the season. In the summer they live in the highlands and in the winter in the winterweight.

As a result of the social and cultural changes in the society, some names of women's clothing used in the past have sunk into oblivion. With this study, it is aimed to make a contribution to bring the mentioned clothes to the agenda and to introduce them, whose names have already forgotten. It is another thought to reveal these clothes in order to set an example for different models in Kazakh society.

Key words: Muzeum, Kazakh, clothes, motif, wool, silk, leather, collection

Giriş

Giyim, insanların örtünme ihtiyacıyla başlayan ve estetik kaygıyla devam eden bir olgudur. İnsanoğlu Poleolitik devirden önce dikişsiz kıyafetler kullanmış daha sonra deri ve dokuma giysileri yaparak giyinme kültürünü oluşturmuştur. İlk kıyafetlerini ağaç yapraklarından ve kabuklarından yapan insanoğlu bu giyim eşyalarını sadece üzerindeki bağları bağlayarak kullanmışlardır ancak avcılık ve hayvancılıkla uğraşmaya başladıktan sonra kıyafetlerini hayvanların derisinden dikmeyi öğrenmişlerdir. Neolitik devirde ip eğirme işlemlerini geliştiren insanoğlu kumaş giysiyi ortaya çıkarmıştır (B.Hinayat, A.Sucikova, 2011a: 9).

Başlangıçta insanlar, doğanın zararlı etkilerinden ve böcek ısırığından korunmak için vücutlarına saz, balçık, çamur ve yağ sürmüşlerdir. Sonra bunlarla bitki boyalarını kullanarak aşı boyasını, lal ve çiviti karıştırarak estetik maksatla her türlü yöntemle tenlerine resimler çizmişlerdir. Zamanla bu boyalar derinin altına geçerek dövme haline gelmiştir. Bununla beraber başlarına kuşların teleğini, hayvanların dişlerini hem koruyucu element olarak hem giyim sembolü olarak takmışlardır. Daha sonra insanların tenlerindeki dövmeler kumaşlar üzerindeki motifleri oluşturmaya başlamış ve bu durum hem estetik kaygıların hem de kötülüklerden korunma endişelerine cevap vererek bu durumun çözümü haline gelmiştir (B.Hinayat, A.Sucikova, 2011: 8).

Andronova, İskitler ve Hunlardan daha sonraki dönemlerde Kazakistan topraklarında imparatorluk kurmuş olan Türklerin kıyafet modelleri taş anıtların üzerlerine de çokça resmedilmiştir. Balballardan Türklerin başlıkları, kıyafetleri ve ayakkabılarının etnografya örneklerini de tespit edebiliyoruz. Orhun Yeni-

sey anıtlarıyla balbal taşlarında M.Ö.VI-IX. asırlarda kağanların başlıkları ve kıyafetleri, bununla beraber silahları ve kemerleri taşa oyularak çizilmiştir. Türklerin başlıklarıyla kıyafetlerini Altay, Kırgız, Jetisu, Pencikent, Kültegin, Tuba taş anıtları üzerindeki resimlerden tespit edebiliriz (Ömürbekova, 2015a: 11-12).

Göçebe Kazak halkının milli kıyafetleri Avrasya bölgesinde yaşayan göçebelerin kültürü ile sıkı bir etkileşim içerisinde. Çok geniş bir alana yayılan bu topraklarda yaşayan göçebeler kültürlerini, adet, gelenek göreneklerini ve inançlarını Türk halklarına miras olarak bırakmışlardır.

Özellikle göçebe yaşam şartlarının kıyafet tasarımında belirleyici unsur olarak karşımıza çıkması bu mirasın en önemli göstergesidir. Bozkır topraklarındaki göçebe yaşam tarzının at üzerinde geçen bir hayat tarzını beraberinde getirmesi kıyafetlerin tasarımını da etkilemiştir. Ata binerken rahat hareket edebilecek şekilde yapılmasına dikkat edilmiştir. Aynı zamanda soğuk hava şartlarına karşı korunaklı olarak kıyafetleri deriden yapmışlardır.

V.V. Rodlov 1865 yılında arkeolojik kazı çalışmalarını yaparken Altay bölgesindeki Katandı ve Berel kurganlarında ilk defa İskitler'e ait kıyafetleri bulmuştur (Ömürbekova, 2015b: 9-10). Kurganda ortaya çıkan altınlarla süslenmiş kıyafetler, hayvan derisinden başlıklar ve ayakkabıların hepsi büyük zevk ve ince bir işçilik ile yapılmıştır (Ömürbekova, 2015b: 9-10). Kurganlarda tespit edilen bu eserlerdeki sanat anlayışının Kazak halklarının tüm boylarının kullandığı kıyafetlerde devam ettiği görülmüştür.

Kazak halkının geleneksel kıyafetleri, Ekim¹ devriminden sonra araştırılmaya başlanmıştır. Kıyafetlerin özellikleri 1922-1926 yıllarında Kazakistan'ın bütün bölgeleri gezilip, birçok milli kıyafet ile altın ve gümüşle yapılmış süslemeli her türlü eşya toplanarak bütün bölgelerdeki kıyafetler arşivlenmek suretiyle ortaya çıkarılmıştır (B.Hinayat, A.Sucikova, 2011b:10).

¹ Bolşevik devrimi.

Kazaklar milli kültürü zengin, tarihi derin halklardan biridir. Kazakların ataları eskiden beri hayvancılıkla uğraşmış, hayvan derisinden kıyafetler dikerek bunu gelenek haline getirmişlerdir. Bunların arasında yer alan el sanatları mirası içinde özellikle kadın kıyafetleri öne çıkmıştır.

1. Kazak Kadın Elbiseleri

Kazak kadınlarının genel olarak elbiselerinin biçimi ve süsleme teknikleri aynı olsa da bölgeleri arasında, bölgenin adetlerine ve coğrafi şartlara göre kullanım şekli ve kumaşın rengi farklılıklar göstermektedir. Kazak geleneksel kadın giysileri, kullanım şekline, sosyal duruma, yaş kategorilerine göre ayrılarak, iç giyim, dış giyim, mevsimlik giyim, günlük hayat giyimi ve özel giyim ürünleri olarak farklılık göstermiştir (P.Göklüberik, S.Yergeşova, 2016: 88).

Bununla beraber Kazak kadın elbiseleri genellikle bol kesimli, uzun kollu, dik yakalı ve uzun etekli olup giyinenin vücudunu tamamen kapatacak şekilde tasarlanmışlardır. Elbisenin rengi, kıyafetin sahibinin yaşına ve sosyal statüsüne uygun olarak tercih edilmiştir. Mavi renk elbiseleri yaşlı kadınlar giyerken, yeşil, kırmızı ve sarı renk elbiseleri ise genç kızlar giymektedir.

Kadın elbiselerinde günlük kullanım için olan ile özel günlerde giyilenler farklı tasarlanmıştır. Günlük elbiseler sade tutulurken özel günlerde tercih edilen elbiseler daha kaliteli bir kumaştan dikilmiş olup iyi bir işçiliğe sahiptir. Müze koleksiyonunda günlük elbiselerden bir, özel günlerde giyilenlerden iki adet örneğimiz mevcuttur.

İlk örneğimizi 22131 envanter numaralı günlük hayatta Kazak kadınlarının giydiği «*Kos etek elbise*» oluşturmaktadır. Bu elbisenin yapımında, beyaz pamuklu kumaş kullanılmıştır. Dize kadar uzanan dik yakalı elbisenin kolları uzun tutulmuş, yaka açıklığını kapatmak için bir düğme kullanılmıştır (Resim 1-2). Yaka ve kollarında farklı renklerde iplerle işlenmiş geometrik motifli bordürler yer alır. Elbisenin etek kısmında kırmızı ve bordo renklerinin kullanıldığı görülür, eteğin en uç kısmında kırmızı, sarı, mavi, siyah ve yeşil renkte geometrik desenli işle-

meleri bulunmaktadır. Bu elbiselerin altına Dambal olarak adlandırılan şalvar biçimde ağı düşük pantolonlar giyilmektedir (Yergeşova, 2016: 10).

Özel günlerde giyilen elbiseler daha özenli bir işçiliğe sahiptir. Bu gruba dahil ettiğimiz iki adet örneğimiz bulunur. Bunlardan 3696 envanter numaralı elbise, kırmızı ipekten yapılmıştır. Astarı kırmızı atlastan iki kat şeklinde dikilen (Resim 3-5) elbisenin kolları uzun, dik yakalı, yaka kısmında saçak kullanılmıştır. Elbisenin ön ortasından başlayıp etek uçlarına kadar uzanan bölümünde dışta altın rengi şeritlerle sınırlandırılmış süslemeli bir bordür yer alır. Bu bordürün içerisi gümüş rengi iplerle işlenen koçboynuzu motifi ve çiçek desenleri ile bezenmiştir. Elbisenin boyun bölümü ve etek uçlarında da süslemeye yer verilmiştir. Boynuyla eteğinde saçak ve motifler görülmektedir. Elbisenin etek ucu bordo kadife bir kumaş kullanılarak, onun üstüne altın iplerle koçboynuzu motifleri işlemek suretiyle süslenmiştir. Elbisenin en alt kenarında altın renkli kumaş kullanılmıştır.

Özel günlerde tercih edilen diğer örneğimiz 3388 envanter numaralı koyu kırmızı kadife bir kumaştan dikilen elbisedir. Dik yakalı, eteği ve yeni uzun tutulan elbisenin yakası, birbirine 5 santim çapındaki bir tür çıt çıt ile tutturulmuştur. Bir önceki örneğimizde olduğu gibi bu elbisenin de ön ortasında benzer bir süslemeye yer verilmiştir. Elbisenin ön ortasından başlayıp etek uçlarına kadar uzanan bölümünde dışta altın rengi şeritlerle sınırlandırılmış süslemeli bir bordür yer alır. Bu bordürün içerisi gümüş rengi iplerle işlenen koçboynuzu motifi ve çiçek desenleri ile bezenmiştir (Resim 6-7). Elbisenin etek uçları ise ön ortada olduğu gibi altın renkli şeritlerle sınırlandırılmıştır. Bu şekilde oluşturulan bordür içerisinde yazılı, bitkisel ve geometrik süslemelere yer verilmiştir. Bordürün ortasında Arap harfleriyle «*Narbahıt Kereykızı*²» ifadesi nakşedilmiştir (Gılımıy katalog. Kazaktın ulttik kiyim keşegi. Alimbay, 2009:224). Bu süslemeli bordürün hemen üzerine ise iki sıra halinde saçaklı kuşaklar eklenmiştir.

² Muhtemelen sahibinin adı olan özel bir isim.

Bayram ve düğünlerde tercih edilen bu elbiseler iki farklı bölgeye, batı ve kuzey bölgelerine aittir. Modelleri aynı olan elbiselerin kumaşları ve süsleme detayları farklılık gösterir.

1.1. Dış Giyim

Kazak kadın kıyafetlerinde dış giyim ürünlerinden, *Kamzol*, elbisenin üzerinden giyilen ve yelege benzeyen bir dış giyim türüdür. *Kamzol*³ genelde bütün Türk halklarında XIX. asrın ortalarına kadar kullanılmıştır. Bu nedenle Kazak, Kırgız, Başkurt Türklerinde kullanılan kamzollar benzerlikler gösterir. Tatar halklarında günlük giyim olarak *kamzul* adıyla kullanılmıştır. Başkurtlar *bişmat* olarak adlandırırken Kırgızlar'da *kamzol*, *kemzel*, *beşmant*, *kelteçe* olarak da adlandırılmaktadır. Araştırmacılara göre Kazakistan'ın bütün bölgelerinde *kamzolun* biçimi aynı şekildedir (<https://edu.e-history.kz/ru/publications/view/774>).

Kamzollar günlük hayatta ve özel günlerde giyilenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Günlük hayatta kullanılan kamzollar pamuklu kumaşlardan yapılmakla beraber Nevruz gibi milli bayramlarda ve özel günlerde giyilen kamzollar kadife, ipek, çiçekli keten, atlas gibi kumaşlardan yapılmıştır (https://el.kz/news/archive/amzol_turaly/). 5934 envanter numaralı örneğimizde, kadınların özel günlerde giydiği bir kamzol koyu mavi renk sırma kumaştan hazırlanmıştır. Yaka açıklığının çevresine ve etek ucunda altın sarısı iplik ile çiçek motifleri işlenmiştir. Belinin ön kısmına kırmızı taşlı gümüş bir kopça takılmıştır (resim 8-9).

*Beşpent*⁴, İskit devrinde ortaya çıkmış ve halen kullanılmakta olan eski kadın kıyafetidir. Değerli av derilerinden yapılan beşpentlerin de özel ve normal günlerde giyilecek türleri vardır. Çoğunlukla kırmızı kadifeden şıt⁵ kumaştan yapılan bu kıyafetler zengin motifler ile süslenmiştir (Ömürbekova, 2015: 102).

³ Yelek

⁴ Cepken

⁵ Üzerinde baskı ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş, basma

Müzedeki Bökey Ordası'nın hanı Cangir'in karısının giydiği 3695 envanter numaralı *beşpent* günümüze kadar korunmuş güzel örneklerden birisidir (resim 10-11). Onun kızı Zuleyha'ya sonra torunu Gülsüm'e geçmiştir. Koyu kırmızı kadife kumaştan ve kırmızı ipekten astarlanmıştır. Kısa kollu, dik yakalı ve önü eteğine kadar açık tutulan Beşpentin yaka, yen ve kenarlarını çevreleyen altın sarısı renginde çiçek motifleri bulunmaktadır. Müzeye 1923 yılında teslim edilmiştir. Almatı müzesinde Beşpentlerin çeşitli türleri yer alır. Bunların farklı bölgelerde yapılmış olan 15 türü bulunmaktadır (Gılımy katalog. Kazaktın ulttik kiyim keşegi, Alimbay, 2009: 115).

Kadın dış giyimi olarak kullanılan *şapanın*, Kazak toplumunda yeri ayrıdır. Şapan⁶ birisine hediye olarak verildiğinde, saygı ve izzet gösterisi olarak algılanır ve verilen kişinin toplumdaki yeri ve mertebesini ifade eder. Kadın ve erkeklerin şapanı ayrı ayrı tasarlanmıştır. Böylece, şapan halk arasında mukaddes sayılmıştır. Şapanın yaka kısmı “V” şeklinde veya yuvarlak şekilde olabilir. Geleneksel şapanların tümü dizden aşağıya uzanacak ve kolu parmak uçlarına kadar uzun olacak biçimde yapılmıştır. Çoğunlukla soğuk havada giyilen şapanlar kalın yün ve pamuklu kumaşlardan dikilerek çeşitli motiflerle süslenmiştir (https://mtdi.kz/e/oku_adisteme/id/178/q/3).

13077/3 envanter numaralı şapan örneğimiz (resim 12) koyu kırmızı kadife kumaştan dikilmiş olup gri renkli ipek astarlıdır. Yaka kısmı “V” şeklinde olan şapanın kolu, omuzdan koltuk altına doğru büzülerek dikilmiştir. Bunun ön kısmının iki tarafında çiçek motifi işlenmiştir. Şapanın etek ucunun iki köşesinde de koyu bordo renkli büyükçe çiçek desenlerine yer verilmiştir. Şapanın önü üzeri taşla süslenen çiçek biçiminde bir broş ile kapatılmaktadır.

Bu şapanlar, giyen kadınların Kazakların üç ana kolundan hangi *cüze*⁷ dahil olduğunu belli eden özelliklere sahip olacak şekilde yapılmıştır. Örneğin, *Ulu cüz* - Kazak'larının şapanları çoğunlukla çizgili, kolu ve eteği nakışlıdır. *Orta cüz*'ün, şapanı

⁶ Motiflerle süslenmiş olan kaftan

⁷ Soy bakımından Kazak Türklerini oluşturan Ulu, Orta, Kişi (küçük) olmak üzere üç ana koldan biri

çoğunda tek renkli kumaştan, çizgisiz, kolları geniş, yakaları kısa ve oymalı veya düğmelidir. *Kişi (Küçük) cüz*'ün şapanlarının alt kısmı geniş, kolları uzun ve geniş, yünlü, kalın, kıvrık yakalı olarak yapılmıştır (<https://el.kz/news/archive/content-3173/>).

1.2. Genç Kız Başlıkları

Sosyal hayatta medeni ve sosyal durumlarına göre kadın başlıkları birkaç türe ayrılmıştır. Başlıklar yaşa göre giyilmektedir. Bu başlıklar *ükülü takya*, *saukele*, *börk*, *kasaba*, *kiymeşek*, *jaulık* gibi başlıklardır. Bu başlıklar giyinenin yaşına, statüsüne, medeni durumuna göre tercih edilmektedir.

Ükülü takya, puhu kuşunun tüyünün takıldığı genç kız başlığıdır. Genelde bu başlığı evlenmemiş kızlar giymektedir. Fakat, bu başlığın giyilmesi zorunlu değildir. *Ükülü takyanın* XVIII. asırdan itibaren giyildiği bilinmektedir. Genelde *ükülü takya*, altın, gümüş, boncuk ve başka değerli taşlarla süslenmiştir. En üstüne küçük boncuklar dikilip ortasına kötü nazarlardan korusun diye puhu kuşunun tüyü konulmuştur. Belli dönemlere ve bölgelere göre çeşitli türleri ortaya çıkmıştır.

9096 envanter numaralı *ükülü takya* örneği, kırmızı kadifeden silindirik biçiminde başa göre kesilip dikilmiştir. Üst ve yan yüzeyleri sarı ve beyaz renk iplerle oluşturulan çiçek motifleriyle bezenmiştir. Başlığın kenarları ise sarı püsküllerle sonlanmaktadır (resim 13). *Ükülü takyanın* çevre kenarı beyaz iple süslenmiştir. Başlığın altta dar tutulan bordürlerinde de süslemeye yer verilmiştir. Aslında, bu başlık genelde yaz aylarında giyilmektedir. Kış aylarında ise *börk* dediğimiz daha kalın başlıklar kullanılmıştır.

Börk, genellikle tepesi konik biçimli, ucu kesik, kenarları üçgen, dörtgen veya çokgen şeklindedir. Şapkanın çevresi su samuru kürkü, kuzu derisi ya da kırmızı tilki kürkünde yapılmış geniş şeritlerle kaplanır (resim 14).

Müzedeki yer alan eserler arasında 3308 envanter numaralı başlık örneği benzer formda yapılmıştır. *Ükülü takya*'da olduğu gibi bu başlığın da ortasına puhu kuşunun tüyü konulmuştur. Bu

şekilde hem erkekler hem kızlar da kullanabilmektedir (Bimendiyeve ve Uskenbay 2016: 319).

Ele aldığımız başlıklardan bir diğeri ise *Kasaba* olarak adlandırılan Türk kadınlarının evlilik başlığıdır. Bu başlık türünü ilk defa tanıtan bilim adamı etnograf Ö. Canibekov'dur. Bu başlıkta, eski Türklerin ve Kıpçakların başlıklarının özelliklerinin yer aldığını belirtmiştir (<https://informburo.kz/kaz/aza-bas-kimd-nege-adr-ttan.html>; Asanova vd., 2011: 93-94).

3427 envanter numaralı Kasaba örneğimizin üzeri kırmızı kadife kumaştan kaplanmıştır. Kutu biçimde bir görüntüye sahip olan kasabanın kumaşının kenarına saçak veya boncuk dikilmiştir. Başlığın üst kısmı motiflerle süslenerek bu kumaştaki süs omuzlara kadar sarkıtılmıştır. Genç kızların tercih ettiği bu başlık türü düğünlerde giyilmektedir (resim15). Sonraki dönemlerde kız evlenecek olduğunda örf ve adetlere göre kızın başına *Saukele* giydirilmiştir.

1.3. Kazak Gelin Başlığı

Saukele, değerli taşlarla süslenmiş gelin başlığıdır. Bu başlığın Kazak kızları için önemi çok büyüktür. XIX. yüzyıla kadar kullanılmış olan eski başlıklardandır. Genç kızların evleneceği zaman giydikleri başlıkların yapılma süreci de kendine has özelliklere sahiptir. Bu başlığı kızın babası özel olarak sanat ustalarına yaptırırdı. Ayrıca, *Saukele* yaptırmak oldukça pahalıdır bazı *saukele*lerin bedelinin 100 000 yılkinin fiyatı değerinde olduğu şeklinde ifadelere rastlanılmıştır (Ömürbekova, 2015: 90). *Saukelenin* süsü ve kalitesi bu başlığı kullanan kişinin soyunu ve maddi durumunu göstermektedir.

Saukele kadın başlıkları arasında en asili olmuştur ve günümüzde de aynı özelliğini korumaktadır (resim 16). *Saukelenin* yüksekliği 1,5 metreye kadar çıkabilmektedir. Değerli av derisinden yapılan başlıklar altın, gümüş, boncuk ve başka değerli taşlarla süslenmiş, tepesine ise puhu kuşunun tüyü takılarak iki yanı da püsküller, altın ve gümüşle süslenmiştir. İncelediğimiz eserler arasında yer alan 3327 envanter numaralı *saukele* de benzer bir tasarıma sahiptir.

*Saukele*de uygulanan süslemeler çeşitli anlamlar ve tılsımları ifade etmektedir. Bunları kullananların kötülüklerden ve felaketlerden, cin ve perilerden korunacağına inanılmıştır (Ansiklopedi. Kazakistan Respublikasının Ortalık Müzeyi. Alimbay, 2014: 198-199).

Kızlar, *Saukeleyi* evlendiği günden itibaren bir yıl giyer ve giydikleri *saukeleyi* başkasına geçici olarak vermezlerdi. Bu başlık gelinin ömür boyu sadece kendisine ait olan bir eşyası olarak saklanırdı. Gelin vefat ettiğinde ise kızın ana babasına geri verilirdi. Genellikle bu başlık anneden kızına miras olarak bırakılmıştır. Günümüzde *saukele* geleneğinde zamanla bazı değişiklikler meydana gelmiştir.

Gelinin çocuğu olduğunda bu başlık yerine *kiymeşek* başlığını giymeye başlar. *Kiymeşek* gelinlerin anne olduğunu ifade eden bir başlıktır. (https://lib.kunstkamera.ru/files/lib/oriental_dreams/oriental_dreams_20.pdf).

1.4. Yaşlı Kadın Başlığı

Kiymeşek, Kazak kadınlarının anne olduktan sonra genellikle de 25-40 yaş aralığında giydiği bir başlıktır. Giyen kişinin başını göğüs altı hizasına kadar örten bu başlıkların kullanımında mahremiyet algısı öne çıkmıştır (resim 17-19). 1930 yılına kadar Kazak kadınlarının sürekli giydiği başlık temizliğin, iyi niyetin ifadesi olmuştur.

21369 envanter numaralı *Kiymeşek* örneğimiz, beyaz kumaştan ve beyaz ipekten hazırlanmıştır. Yüz oyuğu üçgen biçiminde yapılmıştır. *Kiymeşek*in yan kenarları kahverengi ve kırmızı renkte iplerle çiçek, koç boynuz motifleriyle süslenmiştir. Gövdeyi arkadan ve önden örten bu başlıklar farklı bölge ve boylara göre çeşitli örneklerle sahiptir. (<https://esa-conference.ru/wp-content/uploads/2020/03/esa-february-2020-part5.pdf#page=17>).

1.5. Kadın Ayakkabıları

Günümüzde yapılan arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda V. asırda dağlık Altay bölgesinde yaşayan kabilelerin

yünden ve iplikle dikilmiş, altınla süslenmiş olan kadın ayakkabıları bulunmuştur. Bu buluntular ayakkabı ve çizme sanatının Türk toplumlarında önemli bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Kazak kadın ayakkabıları günlük hayat için ve özel günler için yaşa, cinsiyete ve maddi duruma göre ayrıca yazlık ve kışlık olarak yapılmıştır.

Erken dönemlerde Kazak çizmecileri *şon*, *kayma*, *oyuğlu yetik* (motifli çizme), *messi*, *toplıklı ayakkabı* gibi çeşitli türlerde ayakkabı ürettiği bilinmektedir. Kadın ayakkabı ve çizmeleri hafif, ince deriden ve toplıklı(topuklu) olarak dikilmiştir. Kışın daha çok yüksek topuklu ucu sivri ve yukarı doğru kıvrık çizmeler giyilmiştir. (https://www.inform.kz/kz/kazak-halkynda-etikshilik-oner-ezhelden-zhaksy-damygan_a2888317).

21081 numaralı motifli çizme, dik konçlu, çarpık tabanlı olup siyah deriden dikilmiştir. Koncunun ortasında kadife kumaştan 2 santim büyüklükte su deseniyle ve onun üstünde ağızına doğru uzanan koçboynuz motifiyle süslenmiştir. Ökçesine doğru koçboynuzu deseninin bir parçası kullanılarak süslenmiştir (resim 20).

20968 numaralı desenli messi (mest), yumuşak, kahverengi deriden dikilmiştir. İç kısmı beyaz kumaşla astarlanmış ve tabanlığı sert deriden yapılmıştır Koncu, ökçesi ve ucu çeşitli renklerle (kırmızı, yeşil, kahverengi, sarı) boyanmış deri parçaları dikilerek süslenmiştir. Bu süslemeler deriden kesilerek hazırlanmış zoomorfik ve bitkisel desenlerle yapılmıştır (resim 21).

3871 numaralı motifli toplık denilen ayakkabı ise, deriden dikilmiş ve üstü kırmızı kadifeyle kaplanmış, ökçesi yüksek, burnu sivri yapılmıştır. Ayakkabıya kaplanan kadifeye sarı ve gümüş iplerle zoomorfik desenlerle süs verilmiştir (resim 22).

Sonuç

Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet müzesinde yer alan kadın kıyafetleri koleksiyonunda incelemiş olduğumuz

örnekler Kazak kültürünün tarihi ve etnografik özelliklerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Kazakistan giysileri geçmişten bugüne kadar Orta Asya topraklarında yaşamış olan kabile ve milletlerin etkisini taşımaktadır.

Kazak geleneksel kadın kıyafetlerinde model özellikleri açısından göğüs altına kadar vücudu saran, etek ucuna doğru genişleyen özellikler görülmüştür. Bununla beraber göçebe hayata uyulanarak dikilmiştir. Kumaş olarak ipek, sırma kumaş, saten, atlas ve kadifenin kullanıldığı, süsleme malzemelerinde gümüş, altın iplik, boncuklara yer verildiği görülmüştür. Genellikle giyim ürünlerinde koçboynuzu ve bitkisel motifler kullanılmıştır.

Coğrafyanın iklimine bağlı olarak dış kıyafetlerin hemen hepsi av derilerinden dikilmiştir. Av derileri, aynı zamanda eskiden beri göçebe halkların geleneksel kumaşlarından biridir.

Kazak kadınların başlıklarının biçiminin yapısıyla etnografik adlandırması bütün bölgede ortak olsa da üzerinde işlenen motifler her bölgenin örf ve adetlerine göre yapılmıştır. Bu başlıklar yaşa, sosyal ve maddi duruma göre tercih edilmiştir. Başlıkların motiflerine ya da nakışlarına bakarak hangi *rudan* (boydan) olduğu da anlaşılabilir.

Kazaklarda kadın kıyafetleri bir birine benzer formlarda üretilseler bile her bölge bu kıyafetlere ayrı ayrı isimler vererek adlandırmıştır. Kadın kıyafetleri nakış ve süsleme açısından halkın örf ve adetine göre üç gruba ayrılır. Bunlar, genç kız, orta yaş ve yaşlı kadınların kıyafetleridir. Kızların kıyafetleri açık renkli ve altın, gümüş gibi başka değerli taşlarla süslenmiştir. Evlenen kadınlar ise tek renkli kıyafetler kullanmışlardır.

Çalışmamızda ele aldığımız müzede yer alan bütün etnografik kıyafetler sadece Kazak halkının kültür değerlerini değil bölgede yaşayan bütün Türk halklarının kültür değerlerini de temsil eden kıyafetlerdir. Bu kültür mirası, bölge halklarının asırlar boyunca yaşanmışlıklarının bir birikimi olarak toplanmış olan manevi değerleridir. Asırdan asıra, nesilden nesile değişerek aktarılarak gelmekte olan bu değerli mirasın

gelecek nesillere aktararak bir gözbebeği gibi korunması gerekmektedir.

Kaynakça

- HINAYAT, B. ve SUJIKOVA A.U. (2011). *Kazak Halkının Ulttık Kiyimderi*, Almatı: Almatı Kitap Baspası.
- ÖMİRBEKOVA, M.Ş. (2015). *Kazak Ulttık Kiyiminin Etnomedeni Leksikası*, Gıımy Tanımdık Basılıım-Almatı: «Deuir».
- KAYIRBEKOVA H.T. ve DOSKENOVA H.A. & ABDRAHMANOVA K.K. *Kazak Tilindegi Kiyim Ataularının Mani*. s.161-166. Web: <http://repository.nkzu.kz/8441/1/161-166.pdf>. (21 Ocak 2021'de alınmıştır).
- LAYLİM, Aubakirova (2018). *Kazak Bas Kiyimdi Nege Kadir Tutkan*, Web: <https://informburo.kz/kaz/aza-bas-kimd-nege-adr-ttan.html>. (21 Ocak 2021'de alınmıştır).
- ASANOVA S. ve PTİSYNA A. (2011). *Kazaktın Ulttık Kiyimleri Jane Kol Öner Tarihi*, (2. basılıım). Astana: «Foliant» Baspası.
- Kazaktın Etnografyalık Kategoryalar, Ugumdar Men Ataularının Dastürlü Jüyesi* (2014). Ensiklopediya, (5 tom), Kazkistan Respublikasının Ortalık Müzeyi, Almatı: «Azya arna» Baspası.
- Inga Stasevich. *The Kazak Bride*. s. 189-195. Web: https://lib.kunstkamera.ru/files/lib/oriental_dreams/oriental_dreams_20.pdf. (18 ocak 2021'de alınmıştır).
- KENJALİN K.K. ve AHMET A.N. (2020). “Kazaktın Ulttık Bas Kiyim Ataularının Etnolingvistikalık Sipatı”, *Sovremennıye Konsepsi Nauşnyıh İssledovaniy*. №2 (60); s. 296-301. Web: <https://esa-conference.ru/wp-content/uploads/2020/03/esa-february-2020-part5.pdf#page=17>. (22 Ocak 2021'de alınmıştır).
- Kazaktın Ulttık Kiyimlerinin Ereşeliketeri (2018). *ASILDIN.KZ*, Web: <https://asyldin.kz/article/view/id/13071.html>. (24 Ocak 2021'de alınmıştır).
- Kamzol Turalı (2014). *El KZ*, Web: https://el.kz/news/archive/amzol_turaly/ (23 Ocak 2021'de alınmıştır).
- Gıımy Katalog, Kazaktın Ulttık Kiyim Keşegi (2009). s. 115.
- ADİLBAJEVA B. (2017). *Baylık Pen Talgamdı Tanıtkan Kiyim, Oku-adisteme*, Web: https://mtdi.kz/e/oku_adisteme/id/178/q/3. (24 Ocak 2021'de alınmıştır).
- HİNAYAT. B. (2012). *Kazak Halkının Ulttık Giyimderi*, Web: <https://el.kz/news/archive/content-3173/> 24 Ocak 2021'de alınmıştır.
- BAKITJOL K. (2016). *Kazak Halkının Etikşilik Öneri Ejelden Jaksı Damıgan. Kazinform*, Web: https://www.inform.kz/kz/kazak-halkynda-etikshilik-oner-ezhelden-zhaksy-damygan_a2888317 (26 Ocak 2021'de alınmıştır).
- SAYARA, Yergeşova (2016). *Kazak Geleneksel Kadın Giysilerinin Güncel Kadın Giysi Tasarımlarında Kullanılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

- BİMENDİYEV, Abdibek ve USKENBAY, Qanat (2013). *Kazakhs History and Culture*, Almaty.
- TEZCAN, M. (1983). "Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürek Bakış ve Türklerde Giyim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16 (1), s. 255-276.
- SEVİN, N. (1990). *On üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Eserleri Dizisi 151.
- TÜRKOĞLU, S. (2002). *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*, İstanbul. <https://ebilim.kz/?p=29> (9 Nisan 2021'de alınmıştır). <https://edu.e-history.kz/ru/publications/view/774> (26 Mart 2021'de alınmıştır).

Çizelge 1.2. Giysi Analizi Formu

Giysi Adı: Elbise

Resim 1.2. Elbise ön görünüm

Giysinin bulunduğu yer : 22131 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.

Giysinin Model Özellikleri : Elbise dize kadar uzanan dik yakalı, kolları uzun tutulmuş, yaka açıklığını kapatmak için bir düğme kullanılmıştır.

İnceleme Tarihi : 28.03.2021.

Giysinin Tarihi : XIX. asrın sonu.

Giyilen Mevsim : Yaz/Bahar.

Kullanılan yaş : Genç kızlardan evli kadına kadar giyilmektedir.

Giysinin kumaş özellikleri : Pamuk.

Renk : Beyazı, kırmızı, bordo, sarı, mavi, siyah ve yeşil.

Giyside kullanılan süslemeler : Elbisenin etek kısmında kırmızı ve bordo renklerinin kullanıldığı, eteğin en uçunda kırmızı, sarı, mavi, siyah ve yeşil renkte geometrik desenli işlemleri bulunmaktadır.

Giyside kullanılan malzemeler : Kumaş, beyazı ve renkli işleme iplikler, düğme.

Çizelge 3.5. Giysi Analizi formu

Giysi Adı: Elbise

Resim 3-5. Elbise ön görünüm

Giysinin bulunduğu yer : 3696 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.

Giysinin Model Özellikleri : Elbisenin kolları uzun, dik yakalı, yaka kısmında saçak kullanmıştır.

İnceleme Tarihi : 28.03.2021.

Giysinin Tarihi : XX asrın başı.

Giyilen Mevsim : Sonbahar/Kış.

Kullanılan yaş : Genç kızlardan evli kadına kadar giyilmektedir.

Giysinin kumaş özellikleri : İpek.

Renk : Kırmızı, bordo, sarı, gri.

Giyside kullanılan süslemeler : Elbisenin ön ortasından başlayıp etek uçlarına kadar uzanan bölümünde dışta altın rengi şeritlerle sınırlandırılmış süslemeli bir bordür yer alır. Elbisenin boyun bölümü ve etek uçlarında da süslemeye yer verilmiştir. Bu bordürün içerisi gümüş rengi iplerle işlenen koçboynuzu motifi ve çiçek desenleri ile bezenmiştir.

Giyside kullanılan malzemeler : kumaş, kırmızı ipek, saçak, bordo, sarı ve gri iplikler.

Çizelge 6.7. Giysi Analiz Formu

Giysi Adı: Elbise

Resim 6-7. Elbise ön görünüm

Giysinin bulunduğu yer : 3388 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.

Giysinin Model Özellikleri : Dik yakalı, eteği ve yeni uzun tutulan elbisenin yakası eni 5 santim olan iki çıt çıt ile kapanır.

İnceleme Tarihi : 28.03.2021.

Giysinin Tarihi : XIX. asrın ortası.

Giyyilen Mevsim : Sonbahar/Kış.

Kullanılan yaş : Genç kızlardan evli kadına kadar giyilmektedir.

Giysinin kumaş özellikleri : Kadife.

Renk : Koyu Kırmızı, sarı.

Giyside kullanılan süslemeler : Elbisenin etek uçları ise ön ortada olduğu gibi altın renkli şeritlerle sınırlanmıştır. Bu şekilde oluşturulan bordür içerisinde yazılı, bitkisel ve geometrik süslemelere yer verilmiştir. Bordürün ortasında Arap harfleriyle «*Narbahut Kereykızı*» ifadesi nakşedilmiştir

Giyside kullanılan malzemeler : Kumaş, koyu kırmızı kadife, düğme, sarı iplikler, saçak.

Çizelge 8.9. Giysi Analiz Formu

Giysi Adı: Kamzol	
	
Resim 8-9. Kamzol ön görünüm	
Giysinin bulunduğu yer	: 5934 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.
Giysinin Model Özellikleri	: Yakasız, derin kollu, göğüs altından aşağı genişleyen, kloş biçimli bir kamzoldur.
İnceleme Tarihi	: 28.03.2021.
Giysinin Tarihi	: XIX. asrın başı.
Giyilen Mevsim	: Bahar/Yaz.
Kullanılan yaş	: Genç kızlardan evli kadına kadar giyilmektedir.
Giysinin kumaş özellikleri	: Sırma kumaş.
Renk	: lacivert, sarı, gri.
Giyside kullanılan süslemeler	: Yaka açıklığının çevresine, etek ucunda altın sarılı iplik ile çiçek motifleri işlenmiştir. Belinin ön kısmına kırmızı taşlı gümüş bir kopça takılmıştır.
Giyside kullanılan malzemeler	: kumaş, sırma kumaş, kopça, astar, sarı iplikler.

Çizelge 10.11 Giysi Analiz Formu

Giysi Adı: Beşpent	
	
Resim 10-11. Beşpent ön görünüm	
Giysinin bulunduğu yer	: 3695 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.
Giysinin Model Özellikleri	: Kısa kollu, dik yakalı ve önü eteğine kadar açıktır.
İnceleme Tarihi	: 28.03.2021.
Giysinin Tarihi	: XIX. asrın ortası.
Giysilen Mevsim	: Bahar/Yaz.
Kullanılan yaş	: Evli kadınlar giyilmektedir.
Giysinin kumaş özellikleri	: Kadife.
Renk	: Koyu kırmızı, sarı.
Giyside kullanılan süslemeler	: Beşpentin yaka, yen ve kenarlarını çevreleyen altın sarısı renginde çiçek motifleri işlenmiştir.
Giyside kullanılan malzemeler	: kumaş, kadife, astar, sarı iplikler.

Çizelge 12. Giysi Analiz Formu

Giysi Adı: Şapan	
	
Resim 12. Şapan ön görünüm	
Giysinin bulunduğu yer	: 13077/3 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.
Giysinin Model Özellikleri	: Uzun kollu, yaka kısmı “V” şeklindedir.
İnceleme Tarihi	: 28.03.2021.
Giysinin Tarihi	: XX. asrın başı.
Giyyilen Mevsim	: Sonbahar/Kış.
Kullanılan yaş	: Evli kadınlar giyilmektedir.
Giysinin kumaş özellikleri	: Kadife.
Renk	: Koyu kırmızı, gri.
Giyside kullanılan süslemeler	:Şapanın ön kısmının iki tarafında çiçek motifi işlenmiştir. Etek uçunun iki köşesinde de koyu büyükçe çiçek desenlerine yer verilmiştir. Bel bölümü çiçek desenli bir broş ile kapatılmaktadır.
Giyside kullanılan malzemeler	: kumaş, kadife, astar, gri iplikler.

Çizelge 13. Giysi Analiz Formu

Başlık Adı: Ükülü Takiya	
	
Resim 13. Takiya ön görünüm	
Giysinin bulunduğu yer	: 9096 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.
Giysinin Model Özellikleri	: Takiya silindir biçiminde başa göre kesilip dikilmiştir.
İnceleme Tarihi	: 28.03.2021.
Giysinin Tarihi	: XX. asrın başı.
Giylen Mevsim	: Yaz.
Kullanılan yaş	: Evlenmemiş kızlar tarafından giyilmektedir.
Giysinin kumaş özellikleri	: Kadife.
Renk	: Koyu kırmızı, gri, sarı.
Giyside kullanılan süslemeler	: Takiyanın üst ve yan yüzeyleri sarı ve beyazı renk iplerle oluşturulan çiçek motifleriyle bezenmiştir. Başlığın kenarları ise sarı püsküllerle sonlanmaktadır. Ükülü takyanın çevre kenarı beyazı iple süslenmiştir.
Giyside kullanılan malzemeler	: Kumaş, kadife, astar, puhu kuşu tüyü, sarı ve gri iplikler.

Çizelge 14. Giysi Analiz Formu

Başlık Adı: Börük	
	
Resim 14. Börük ön görünüm	
Giysinin bulunduğu yer	: 3308 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.
Giysinin Model Özellikleri	: Börüğün alt kısmı dikdörtgen biçimle yapılmıştır. Tepesi yayvanlı.
İnceleme Tarihi	: 28.03.2021.
Giysinin Tarihi	: XX. asrın başı.
Giyilen Mevsim	: Kış.
Kullanılan yaş	: Evlenmemiş kızlar giyilmektedir.
Giysinin kumaş özellikleri	: Kadife, kuzu derisi.
Renk	: Yeşil, kahverengi, sarı.
Giyside kullanılan süslemeler	: Şapkanın çevresine su samuru kürkü, kuzu derisi yapılmış geniş şeritler kaplanır.
Giyside kullanılan malzemeler	: Kumaş, kadife, astar, puhu kuşu tüyü, kuzu derisi, sarı atlas.

Çizelge 15. Giysi Analiz Formu

Başlık Adı: Kasaba

Resim 15. Kasaba ön görünüm

Giysinin bulunduğu yer : 3427 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.

Giysinin Model Özellikleri : Kutu gibi biçimde bir görüntüye sahiptir. Kumaş kenarına saçak veya boncuk dikilmiştir.

İnceleme Tarihi : 28.03.2021.

Giysinin Tarihi : XX. asrın başı.

Giylene Mevsim : Yaz/Bahar.

Kullanılan yaş : Evlenmemiş kızlar giyilmektedir.

Giysinin kumaş özellikleri : Kadife.

Renk : Koyu lacivert, sarı, gri.

Giyside kullanılan süslemeler : Başlığın üst kısmı motiflerle süslenerek bu kumaştaki süs omuzlara kadar sarkıtılmaktadır.

Giyside kullanılan malzemeler : Kumaş, kadife, saçak, astar, sarı atlas, gri iplikler.

Çizelge 16. Giysi Analiz Formu

Başlık Adı: Saukele

Resim 16. Saukele ön görünüm

Giysinin bulunduğu yer : 3327 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.

Giysinin Model Özellikleri : Saukele'nin yüksekliği 1,5 metreye kadar olabilmektedir. Değerli av derisinden yapılan başlıktır.

İnceleme Tarihi : 28.03.2021.

Giysinin Tarihi : XX. asrın başı.

Giyyilen Mevsim : Yaz/Bahar.

Kullanılan yaş : Gelin başlığıdır.

Giysinin kumaş özellikleri : Kadife.

Renk : Kırmızı, mavi, gri.

Giyside kullanılan süslemeler : Altın, gümüş, boncuk ve başka değerli taşlarla süslenmiş, tepesine ise puhu kuşunun tüyü takılmıştır. İki yanı da püsküllerle altın ve gümüşle süslenmiştir

Giyside kullanılan malzemeler : Kumaş, kadife, saçak, metal, mercan, altın, gümüş, kunduz derisi.

Çizelge 17-19 Giysi Analiz Formu

Başlık Adı: Kiymeşek

Resim 17-19. Kiymeşek ön görünüm

Giysinin bulunduğu yer : 21369 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.

Giysinin Model Özellikleri : Beyaz kumaştan ve beyaz ipekten hazırlanmıştır. Yüz oyuğu üçgen biçiminde yapılmıştır.

İnceleme Tarihi : 28.03.2021.

Giysinin Tarihi : XX. asrın başı.

Giyyilen Mevsim : Yaz/Bahar.

Kullanılan yaş : Yaşlı kadınlar giymektedir

Giysinin kumaş özellikleri : Pamuk.

Renk : Beyazı, kırmızı, kahverengi.

Giyside kullanılan süslemeler :Kiymeşekin yan kenarları kahverengi ve kırmızı renkte iplerle çiçek, koç boynuz motifleriyle süslenmiştir.

Giyside kullanılan malzemeler : Kumaş, pamuk, kahverengi ve kırmızı renkte iplikler.

Çizelge 20 Giysi Analiz Formu

Ayakkabı Adı: Motifli çizme

Resim 20. Motifli çizmenin ön görünüm

Giysinin bulunduğu yer : 21081 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.

Giysinin Model Özellikleri : Dik konçlu, eğri tabanlı olup siyah deriden dikilmiştir.

İnceleme Tarihi : 28.03.2021.

Giysinin Tarihi : XX. asrın başı.

Giyilen Mevsim : Kış.

Kullanılan yaş : Genç kızlardan evli kadına kadar giyilmektedir.

Giysinin kumaş özellikleri : Deri, kadife.

Renk : Siyah, kırmızı.

Giyside kullanılan süslemeler : Koncunun ortasında kadife kumaştan 2 santim genişliğinde su deseniyle ve onun üstünde ağızına doğru uzanan koçboynuzu motifiyle süslenmiştir. Ökçesine doğru yarım koçboynuzu deseni kullanılmıştır

Giyside kullanılan malzemeler : Deri, kadife, metal.

Çizelge 21 Giysi Analiz Formu

Ayakkabı Adı: Desenli messi	
	
Resim 21. Desenli messinin ön görünüm	
Giysinin bulunduğu yer	: 20968 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.
Giysinin Model Özellikleri	: Desenli messi, yumuşak, kahverengi deriden dikilmiştir. İç kısmı beyaz kumaştan astarlanmıştır.
İnceleme Tarihi	: 28.03.2021.
Giysinin Tarihi	: XX. asrın başı.
Giyilen Mevsim	: Sonbahar/Bahar.
Kullanılan yaş	: Yaşlı kadınlar giyilmektedir.
Giysinin kumaş özellikleri	: Deri, tabaklanmış deri.
Renk	: Siyah, kırmızı.
Giyside kullanılan süslemeler	: Tabanlığı sert deriden yapılmış olan messinin koncu, ökçesi ve ucu çeşitli renklerle (kırmızı, yeşil, kahverengi, sarı) boyanmış derilerden zoomorfik ve bitkisel bezemelerle süslenmiştir.
Giyside kullanılan malzemeler	: Deri, tabaklanmış deri, kumaş.

Çizelge 22 Giysi Analiz Formu

Ayakkabı Adı: Motifli topluk

Resim 22. Süslü topluk ön görünüm

Giysinin bulunduğu yer :3871 numaralı, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Müzesine ait giysi.

Giysinin Model Özellikleri : Ökçesi yüksek, burnu sivri ve desenli. Deriden dikilmiş ve üstü kırmızı kadifeyle kaplanmıştır.

İnceleme Tarihi : 28.03.2021.

Giysinin Tarihi : XX. asrın başı.

Giyilen Mevsim : Yaz/Bahar.

Kullanılan yaş : Genç kızlardan evli kadına kadar giyilmektedir.

Giysinin kumaş özellikleri : Deri, kadife.

Renk : Kırmızı, kahverengi.

Giyside kullanılan süslemeler : Kadifenin üzerine sarı ve gümüş iplerle zoomorfik desenler işlenerek süs verilmiştir.

Giyside kullanılan malzemeler : Deri, tabaklanmış deri, kadife, ağaç, metal.

TÜRKİYE’DE KENT SOSYOLOJİSİNİN TEMELLERİNE BİR BAKIŞ: HİLMİ ZİYA ÜLKEN VE ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU KARŞILAŞTIRMASI

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de kent sosyolojisinin sistematik ve rasyonel olarak başladığını öngördüğümüz ilk dönemlere bakılmaktadır. Aslında sosyolojinin ülkemize girişinden fazla bir zaman geçmeden kentle ilgili çalışmaların ve kenti analiz etme metodlarının araştırılmaya başlandığı görülmektedir. Gelecekteki dönemin kırsal şehirlerinden modern dönemin önemli kent ve metropollerine geçiş ülkemizin toplumsal yapısında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Haliyle biz toplumbilimcilerin görevi de bu yenilik ve değişmeyi analiz ederek var olan durumun avantaj ve dezavantajlarının ortaya konması ve sorunlu alanların çözülmesine dair stratejiler üretmektir. Bu anlamda çalışmamıza ülkemizde kent sosyolojisinin ilk çalışmacılarından olan Hilmi Ziya’nın İstanbul Belediye Mecmuasında yayınlanan kent sosyolojisiyle ilgili makalesinin ve Ziyaeddin Fahri’nin Karabük ve Adapazarı şehirlerini analiz ettiği makalesinin konu ve temaları özetlenerek, iki fikir adamının kentleri araştırmasına dair analiz ve metod yöntemleri tartışılıp, benzer ve farklı yönleri ortaya konularak karşılaştırma yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent Sosyolojisi, Hilmi Ziya ÜLKEN, Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 4 / SAYI 3 /
TEMMUZ 2021

**Sorumlu Yazar
Corresponding Author**

Bülent KARA
Prof. Dr., Niğde Ömer
Halisdemir Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü,
bkara@ohu.edu.tr

**Gönderim Tarihi
Received**
20.05.2021

**Kabul Tarihi
Accepted**
02.08.2021

Atıf
KARA, Bülent (2021).
“Türkiye’de Kent
Sosyolojisinin
Temellerine Bir Bakış:
Hilmi Ziya Ülken ve
Ziyaeddin Fahri
Fındıkoğlu Karşılaştırması”, *Uluslararası
Türk Dünyası
Araştırmaları Dergisi*,
(4/3), 31- 46.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

A LOOK AT THE BASICS OF URBAN SOCIOLOGY IN TURKEY: COMPARISON OF HİLMİ ZİYA ÜLKEN AND ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU

Abstract

In this study, we look at the first periods that we foresee that urban sociology started systematically and rationally in Turkey. In fact, it is seen that the studies about the city and the methods of analyzing the city began to be investigated not long after the introduction of sociology into our country. The transition from the rural cities of the traditional period to the important cities and metropolises of the modern period has caused important changes in the social structure of our country. Consequently, the task of sociologists is to analyze this innovation and change, to reveal the advantages and disadvantages of the current situation and to produce strategies to solve problematic areas. In this sense, we summarize the subjects and themes of the articles on urban sociology published in the Istanbul Municipal Assembly by Hilmi Ziya, one of the first researchers of urban sociology in our country, and the articles that Ziyaeddin Fahri analyzed on the cities of Karabük and Adapazarı, and the analysis and method methods of the two intellectuals on the study of cities, Comparison is made by revealing similar and different aspects.

Key Words: Urban Sociology, Hilmi Ziya ÜLKEN, Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU

Giriş

Genel kanı itibariyle 16. Yüzyıl itibariyle artış gösteren bilimsel gelişmeler beraberinde aydınlanma dönemini doğurmuş, bu yenilik ve gelişmeler geleneksel olan kırsal yerleşimlerin önemini görece azaltarak kırsal alandan kentsel alana göçü hızlandırmıştır. Modernleşme dediğimiz süreçle birlikte büyük kent ve metropollerde daha çok insan bir arada yaşamak zorunda kalmıştır. Kırsaldan kente göçün hızlı ve düzensiz oluşu bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir (işsizlik, çocuk suçluluğu, gecekondulaşma vb.). Tıpkı sosyolojide olduğu gibi onun alt bir alanı olan kent sosyolojisinin de ilk ortaya çıkış sebeplerinden biri olarak bu sorunları anlama ve çözme gayretleridir. Tabii ki bu alan sadece sorun çözmek için ortaya konulan bir disiplin değildir. Aynı zamanda nasıl daha iyi, çağdaş ve sürdürülebilir

kentler inşa edip onları devam ettirebiliriz? Sorusuna da cevap bulmayı amaçlayan bir disiplindir.

Bu noktada çalışmada Türkiye’de kent sosyolojisinin ilk temsilcileri olarak sayabileceğimiz Hilmi Ziya ve Ziyaeddin Fahri’nin bu alana dair çalışma ve analizi karşılaştırmalı olarak aktarılacaktır. Her yazarın alana dair çalışmalarının konu ve temaları özetlenip ortak yönleri ortaya konup, devamında farklılık noktaları vurgulanmaktadır. Bu iki düşünür ülkemizde bu alana sistemli ve rasyonel bir şekilde eğilen ilk isimler olması sebebiyle önemlidirler. Ayrıca iki ismin kente bakışlarını ve kent tanımlarının hem ortak yönleriyle hem de farklı yönleriyle ele almak benzer çalışmalara da ilham olması açısından önemlidir.

1. Hilmi Ziya ÜLKEN’in Kent Sosyolojisi Yazılarının Açıklanması

1.1. Şehir İçtimaiyatına Giriş

Ülken, şehir ve sosyoloji konusuna girmeden önce geçici olarak şöyle bir şehir tanımı yapmıştır: “Şehir çeşitli toplumsal tiplere dahil olarak her birinde ayrı bir rol oynayan ikincil bir toprak cemiyetidir” (Ülken, 1931-1934). Ülken bu makalesinde tek bir şehir tanımı yapılmasının zorluğuna da dikkat çekerek fark yoğunluk, işlevsellik ve çeşitlilikte şehrin var olduğunu belirtmektedir.

Ona göre bir şehrin en belirleyici özelliklerinden biri üretim faaliyetlerinin yoğun oluşudur. Bu yargının bir benzeri Fındıkoğlu hoca da karşımıza çıkmaktadır. Fındıkoğlu da bir yerin şehir olabilmesinin önemli özelliklerinden birini o şehirdeki sanayinin gelişmesine dayandırmaktadır. Ülken’e göre bir şehir tanımı yapılırken şu iki nokta kaçırılmamalıdır: “yapılan tarif bütün şehir tiplerinde bulunmalıdır. İkincisi ise sabit olmalı yani değişmemelidir” (Ülken, 1931-1934).

Ülken’e göre şehir sosyolojisi (içtimaiyatı) bir cemiyeti incelerken gözlem ve karşılaştırma yöntemlerini kullanır. Aynı zamanda Ülken şehircilik (urbanisme) ve şehir sosyolojisi arasında ayırım yapar. Ona göre şehircilik, şehirlerin nasıl kurulması ve nasıl en mükemmel, en sıhhi ve en güzel olması gerektiğini

söylerken, şehir sosyolojisi şehirlerin sadece ne olduğunu hangi bünye ve işlevlere sahip olduğunu araştırır (Ülken, 1931-1934).

Ülken'e göre şehir sosyolojisi üçe ayrılır. Birincisi şehrin harici ve dahili bünyesine, ikincisi şehirlerin çeşitli siyasi bünyelerde oynadığı role, üçüncüsü şehir dahilindeki fonksiyonlara ait analizlerdir. Bunlardan birincisine şehrin morfolojisi, ikincisine şehrin ilerlemesi, üçüncüsüne de şehrin fizyolojisi diyebiliriz (Ülken, 1931-1934).

1.2. Şehir İçtimaiyatı II

Bu makalede şehirler dâhili bünyesine göre sınıflandırıldıktan sonra, en basit ve en ilkellerinden itibaren dâhili bünyelerine ve oluşum sebeplerine göre analiz edilmektedir. Ülken şehirleri sınıflandırırken iki ikili bir sistem kullanmaktadır.

1- Birlik ve Beraberliği Bozulmamış Şehir (Tefaruk Etmemiş)

İşlevleri açısından bir bölünmeye uğramamış yerel parçalardan oluşan bir şehir tipidir. Geleneksel ve ortaçağ şehirleri örnek olarak gösterilmektedir. Bu tarz bir sınıflandırmaya aslında Durkheim'in mekanik-organik dayanışma, Tönnies'in cemaat-cemiyet ayrımından aşınayız.

2- Birlik ve Beraberliği Bozulmuş Şehir (Tefaruk Etmiş)

Bu şehir tipinde ise bireyler arası ilişkiler daha resmîleşerek sıcak samimi ilişkiler yerini bürokratik bir ciddiyete bırakmıştır. Günümüz modern şehirleri bu türe örnek olarak gösterilmektedir. Bu gibi şehirler daima karmaşık toplumsal yapılarla sahiptir. Yine bu tarz şehirlerde iş bölümü ve uzmanlaşma önemli yer tutar. Bu şehirler işlevleri itibariyle 3'e ayrılırlar.

1- Siyasi İşlevi Hâkim Olan Şehirler

Başkentler, federal devletlerin merkezleri bu sınıfa dahildir. Toplumunu memurlar ve küçük sanayi kuruluşları oluşturur.

2- Sanayi İşlevi Hâkim Olan Şehirler

Ağır sanayi üretiminin yoğun olduğu şehirlerdir.

3- Ticari İşleve Sahip Şehirler

Ekonomisinin büyük bir kısmını ticaretin oluşturduğu şehirlerdir.

1.3. Şehir Sosyolojisi III- (Şehrin Bünyevi Analizi)

Bu makalede var olan bir ilişki tarzının karmaşıklaşmasından doğan şehirler analiz edilmektedir. Daha açık belirtmek gerekirse geleneksel toplumlarda olmayan hatta gerekte olmayan işbölümü ve uzmanlaşma kavramlarıyla aslında karmaşıklaşma kastedilmektedir. Tabii buradaki karmaşıklaşma sadece ekonomik anlamda değil sosyal ilişkiler anlamında da bir değişim ve dönüşüm kendini göstermektedir. Ülken’e göre bu tarz bir karmaşıklaşma çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir bölgenin başka bir bölgeye katılmasıyla oluşan bir birleşme olarak ya da artan nüfusla birlikte meydana gelen bir karmaşıklaşmadan bahsedilmektedir. Ülken’e göre, bu karmaşıklaşma olgusu beraberinde birlik ve beraberliği bozulmuş şehir tipine doğru bir ilerleyişe sebep olmaktadır.

1.4. Şehir Sosyolojisi IV (Şehrin Bünyevi Analizi)

Ülken bu makalesinde tefaruk etmiş ve tefaruk etmemiş (birlik beraberliği bozulmuş ve birlik beraberliği bozulmamış şehir) şehir tiplerini analiz etmektedir. Ülken’in bir önceki yazısında da değindiği gibi bu iki şehir tipi onun kent sosyolojisi çalışmalarında önemli bir yeri teşkil etmektedir. Ülken’e göre birincil ve samimi ilişkilerin ve beraberliklerin olduğu tefaruk etmemiş şehir tipiyle, işbölümü ve uzmanlaşmanın beraberinde getirdiği tefaruk etmiş şehir tipi bize klasik sosyologların yaptığı “geleneksel” ve “modern” ayrımını hatırlatır.

Birlik ve beraberliğini yitirmiş (tefaruk etmiş) şehir tipi bünyesi itibariyle tefaruk etmemiş şehir tipine benzemektedir. Fakat işleyiş tarzıyla ondan ayrılır. Sanayi fonksiyonları geniş yer tutar. İş bölümü ve uzmanlaşmanın varlığı şehrin tefaruk etmiş olmasının sebeplerindedir.

Ülken’e göre tefaruk etmiş şehir tipi, tefaruk etmemiş şehir tipinin karmaşıklığıyla oluşabileceği gibi, yeni baştan da oluşabilir. Fakat Ülken’e göre tefaruk etmiş şehirler genelde tefaruk etmemiş şehirlerin karmaşıklaşmasıyla oluşurlar.

Tefaruk etmiş şehir tipinde varolan işbölümü ve uzmanlaşma ile kentin yalnızca iktisadi bir özelliği olmadığını aynı zamanda askeri ve siyasi bir merkez olduğunu da gösterir. Tefaruk etmemiş kısım dar ve mahalli bir dairenin iktisadi ve siyasi

merkezi olduğu halde, tefaruk etmiş kısmın fonksiyonu çok daha geniş ve yaygındır. Tefaruk etmemiş şehrin hukuku köy hukuku iken, tefaruk etmiş şehrin hukuku ticari hukuktur.

Son olarak Ülken'e göre tefaruk etmiş şehir tipi iki türde meydana gelir. Öncelikle tefaruk etmemiş bir şehirde artan işbölümü ve uzmanlaşmayla yani "karmaşıklaşmasıyla", ikincisi ise yeni baştan bir şehrin doğrudan karmaşık bir yapıda kurulmasıyla meydana gelmektedir.

1.5. Şehir Sosyolojisi ve Şehrin Gelişimi

Ülken şehir analizlerinde şöyle bir sıra izlemektedir.

1-Tarih öncesi devirde şehir

2-İlk zaman medeniyetinde şehir

3-Orta zaman medeniyetinde şehir

4-Yeni ve son zaman medeniyetlerinde şehir

1-Tarih öncesi devirde şehir: Mağaralarda, nehir ve göl kenarlarında ve üstlerinde oluşan şehir benzeri yapıların bulunduğu zaman dönemidir. Mesela İrlanda ve İskoçya'da "crannog" ismi verilen insan eliyle yapılmış mesken adaları mevcuttur.

2-İlk zaman medeniyetinde şehir: Buradaki şehir tiplemesine örnek olarak Eski Mısır, Eski Yunan ve Roma şehirleri örnek verilmektedir. Şehrin dahilinde çiftçilik, hatta çobanlık devam etmektedir. Evler sıklıkla ahşaptır. Bu tarz şehirlerde tarih öncesi devirlerden daha öncesi devirlerden daha ileri bir kültür birikimi ve bilimsel gelişim mevcuttur.

3-Orta zamanda şehir: Orta zamandaki İslam şehirleri (Bağdat, Basra Kufe vb.) bu tipe örnek olarak gösterilmektedir. Abbasiler zamanında şehir hayatı önem kazanmaya ve köy hayatı ve geleneğiyle zıtlık oluşturmaya başladı. Bağdat, Basra, Kufe, Fastat şehirlerinin kuruluş zamanlarına, fiziksel, ekonomik ve coğrafi özelliklerine değinilmektedir. Bu gibi şehirlerde genelde memur kesim ve saray halkı yaşamaktadır. Kısmen de olsa tarım ve hayvancılık da devam etmektedir. Hakiki bir şehrin duvarlarının topraktan değil, tuğla ve taşlardan oluştuğu belirtilmektedir.

Ülken bu makalesinde tarihi sıra itibariyle 3 dönemin şehirlerinin genel oluşum ve gelişme evlerinden bahsetmektedir.

1.6. Şehir Sosyolojisi VI Şehrin Tekamülü

Ülken bu makalesinde ortaçağ şehir, ortaçağ sonrası şehir ve çağdaş dönemde şehir olmak üzere üçlü bir karşılaştırmalı analiz ortaya koymaktadır. Son olarak “payitaht” kavramından hareketle başkent’e değinmektedir.

Ortaçağda Şehir: Bu dönemdeki şehirlerin bir kısmı Roma imparatorluğu zamanında kalmadır. Her şehrin kendine özel belediye kuralları ve meclisleri vardır. Güvenlik amacıyla şehirlerin etrafı surlarla kaplıdır. Bu yüzden ki insanlar çok küçük bir kale kentin içine sıkışıp kalmaktadırlar. Sokaklar dar, toprak arazisi çok sınırlıydı. Kanalizasyon ve su yolları tertibatı yoktu. Sokak aydınlatmaları yoktu. Yangın ve veba bu şehirleri yok eden iki önemli sebebi.

Ortaçağ Sonrasında Şehir: İtalya’da başlayan Rönesans şehirlerin gelişmesinde de önemli bir rol oynadı. Sanayi ve ticaret daha gelişmiştir. Sokaklar haliyle daha geniş ve düzenlidir. Üsttekinin zıttı denebilir.

Muasır Şehrin Oluşumu: Bu tarz şehirler iki ayırt edici özellik mevcuttur. İlki şehrin merkezidir. Diğer ise şehrin sınırındır. Bu şehirlerin toplumu burjuva, küçük burjuva ve işçiler oluşturmaktadır. Muasır şehirlerin belirgin örneklerinden biri payitahtlardır.

Payitaht (Başkent): Başkenti olmayan bir devlet düşünülemez. Payitaht gerek askeri gerek ekonomik gerekse de kültürel bir merkezdir. Spencer gibi düşünürlere göre payitaht yapan bir devletin beyni gibidir. Payitahtlar doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Doğal Payitaht: Londra ve Paris gibi devletin merkezi önceden mevcut bir şehirde kurulursa buna denir. Yapay ise önceden hiçbir oluşumun bulunmadığı bir yerde birden bire oluşan şehirlerdir. Ülkeler yıkılsa ya da payitahtlar değişse bile eskiden payitaht olan şehirler eğer ticaret ve sanayi konusunda sürdürülebilir bir üretim noktasına ulaşmışlarsa başkentlik vasıfları ellerinden alınsa bile hala ticaret ve ekonomide önemli merkezler olarak devamlılıklarını sürdürmektedirler.

1.7. Belediye Tenbih ve Yasakları Güvenilen Esaslar

Bu makalede genel olarak belediyenin insanların yaşamını kolaylaştırma ve tehlikeden uzak tutma yolunda aldıkları bir takım önlem ve uyarılar anlatılmaktadır. Belediye halkının can, mal ve namus güvenliğini sağlamada ve refahını arttırmada en önemli görev ve yetkilere sahip kurumlardır. Tabi bu yetki ve sorumluluk karşılıklı da olmak zorundadır. Şöyle ki halkında belediyenin emir ve yasaklarına riayet etmeleri de belediyenin huzuru ve refahı arttırmasını kolaylaştırıcı sebeplerdendir.

Örneğin Ülken şu tarz örnekler verir. Her türlü bulaşıcı ve öldürücü hastalıklara ve o hastalıkları doğuran hallere karşı tedbir alması gereken en önemli kurum belediyelerdir. Belediyeler halkın sağlığını bozan ya da bozması muhtemel olan yerleri kapayabilir. Ayrıca bozuk ve çürük mal ve yiyecek satan dükkanları da kapayabilir.

1.8. Şehrin Ekonomik İşlevi 1

Ülken bu yazısında çağdaş şehirlerin en önemli işlevlerinden biri olarak ekonomi olgusunu görmektedir. Ona göre bir yöreye kent diyebilmemizin temel gerekçelerinden biri yöredeki yoğun iktisadi ve sanayi üretim ve ticarettir. Tabi buradaki üretim geleneksel üretim değil işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı bir kapitalist üretimdir.

Şehirler geliştikçe onların ekonomik işlevleri tarımdan sanayiye doğru bir geçiş göstermektedir. Çağdaş şehirlerin ekonomik işlevi tamamen sanayileşir. Sanayinin işlevleri uzmanlaşma ve işbölümü olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

1.9. Şehrin İktisadi Fonksiyonu 2

Ülken bu yazısında son yazısının konusu olan şehrin ekonomik işlevini anlatmaya devam etmektedir. Ona göre şehrin ekonomik gelişiminde görülen önemli durumlardan biri sanayinin giderek adem-i merkezileşmesi ve çevreye yayılmasıdır. Şehirler büyüyüp hacmi ve nüfusu arttikça bu durum daha çok karşımıza çıkmaktadır. Sanayinin ilk ortaya çıkışı merkezde iken zamanla bu sanayi kuruluşları çevreye doğru yer değiştirmektedir. Ülken burada liberal ekonominin ülke ekonomisi ve sanayisini önemli ölçüde kalkındırdığı sinyali vermektedir.

Bazı düşünürlere göre şehir sanayisinin devletten görece bağımsız girişimcilerin ortaya çıkması şehrin kapitalist bir yapı kazanmasının önünü açmıştır.

2. Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU’NUN Kent Sosyolojisi Yazıları

2.1. Karabük’ün Teşekkülü ve Bazı Demografik ve İktisadi Meseleler

Fındıkoğlu konuyla ilgili bu ilk makalesinde Karabük şehrini öncelikle coğrafik ve demografik açıdan anlatmaktadır. Aynı zamanda şehrin kelime kökenine de inmektedir. Son olarak ise ilk ağır sanayi fabrikasının niceliksel özelliklerinden bahsetmektedir.

Fındıkoğlu’na göre Karabük’ten bütün sosyal ilimler bahsedebilirler. Yalnız her bir hareket noktası, metodolojisi başkadır. Biz burada sosyolojik görüşü, yani bir şehrin morfolojik ve fizyolojik gelişmesini, daha başka bir ifade ile içtimai politikacı ve işletmecinin sahasına koyacak olursak mazur görürüz. Kaldı ki bu kayma çok tabidir ve arzu da edilir.

Makalenin devamında hoca “Karabük” isminin nereden geldiğini aktarmaktadır. “Karabük! Bu seneki sosyoloji dersimizin bir kısmı toponomik ve antroponomik sosyoloji ile alakalı olduğuna göre isterseniz önce bu yeni sanayi şehrimizin adı ile söze başlayalım. İki unsurdan ibaret olan şehir adının birinci unsuru, yani “Kara” tabiat parçaları üzerinde yerleşen ve tabiata cemiyetin damgasını basan insanoğullarının sık sık başvurdukları bir sıfattır ve Türk toponomisinde ehemmiyetli bir yer işgal etmektedir. Başka milletlerin toponomilerinde, yer adlarında da rastlanan bu sıfat, Karabük’ün “Bük”lerinin, yani çalılık ve fundalıklarının karaltısı karşısında kullanılmış olmalıdır.”...

Cumhuriyet Devrinin demiryolu politikası Ankara’yı Zonguldak’a bağlarken bir küçük istasyona ad verilmesi esnasında iki kilometre ötedeki bu köy mahallesi adı, yani Karabük ismi kullanıldı.”

Fındıkoğlu bu noktadan sonra bir kenti meydana getirip ayakta tutan en önemli olanaklardan biri olarak gördüğü sanayi kurumuna önem vermektedir. Karabük özelinde de bu sanayi kurumu tabi ki Demir Çelik İşletmeleridir (D.Ç.İ.).

D.Ç.İ., bilindiği üzere 3460 sayılı kanuna dayandırılarak Sümerbank tarafından Soğanlı-Araç nehirlerinin birleştiği noktada müthiş bir sıtma kaynağı olduğu Oğlebeli köyü ihtiyarları tarafından anlatılan çeltik tarlaları sahası içinde 03.04.1937 de atılmıştır. 1 Haziran 1939 da işletmeye açılmış, ilk ağır sanayi müessesemizdir. 1937-1961 arasında devam eden kuruluşa İngiliz Brasser (1937), Alman Zahn (1944: Sulfirik Asit), Alman Didier (1952: KOK 2), keza Alman Lurgi (1953: Sin-ter), yine Alman Guthoffnungungshütte (1954: Boru) firmaları katılmıştır.

Sonuç olarak Fındıkoğlu kent sosyolojisi başlığı altında analiz etmeye çalıştığı Karabük şehrinin maddi zemin üzerine birtakım betimlemeler yaparak ikinci makalenin konusuna yol açmıştır.

2.2. Karabük'te Sanayileşmenin İktisadi ve İctimai (Sosyal) Tesisleri

Birinci makalede Karabük'ün en geniş manasıyla, iktisadiyatını aktardık ve coğrafi zemin üzerindeki nüfus birikmesini, şimdi bu iktisadiyat, temeli üzerindeki sosyal meselelerine geçiyoruz. Fındıkoğlu bu yazısında ekonomik mahiyetli yenilik ve meydana gelen değişmelerin önemine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bu değişimler yalnızca ekonomik alanda kalmamakta sosyo-kültürel alanın da değişmesine vesile olmaktadır. Karabük'e gelen büyük sanayinin etkilerinden bazılarını gösterecek olursak;

2.2.1. Büyük Sanayinin Ticari ve Zirai Tesirleri

Karabük'ün iktisadi durumu umumiyetle ve doğrudan doğruya D.Ç.İ. ile ilgilidir. Şöyle böyle 7000 civarında olan D.Ç.İ. personelinden başka, şehirde yaşayan 25.000 insanın büyük bir kısmı da fabrika ile alakalıdır. Mevcut ailelerin %80'i fabrikaya mensup şahıslar tarafından iase ve ihata edilmektedir, işletmenin bir ayda personeline ödediği meblağın 3,5 milyon liradan ibaret olduğunu söylemek yeter. Bu paranın mühim bir kısmı Karabük piyasasında kalmaktadır. İşletme mensupları işçilerde dahil olduğu halde umumiyetle tasarruf yapabilecek durumdadırlar.

D.Ç.İ. ve Orman İşletmeleri'nin çeşitli materyal ve ihtiyaçlarının gereksinimi de Karabük tüccarları tarafından temin

edilmektedir. Bu da yörenin ekonomisine ayrı bir artıdır. Bu yüzdendir ki gelişen ticaret ve sanayiyle birlikte şehir de büyümeye ve kentleşmeye başlamaktadır. Demir-Çelik fabrikalarının yanında şehirde orman işletmeleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu iş kollarına rağmen bölgede hayvancılık o kadar gelişmiş değildir. Halkın kendi ihtiyaçları için tarım ve hayvancılık yapımlarına rağmen bir ticari potansiyele sahip olduğu söylenememektedir.

2.2.2. Büyük Sanayinin Münakaleye (Ulaşım) Tesiri

Gelişen sanayi ve ticaret ürünlerinin daha hızlı ve kolay şekilde ulaştırılması gerekli kılınmıştır. İlk ağır sanayi kurumunun temellerinin atıldığı 1937 yılından itibaren bilhassa Karabük- Ankara, daha sonra Karabük-İstanbul arası insan geliş ve gidişi bir mesele teşkil etmeye başlamıştır. Her ne kadar Karabük adına ilk defa tanınma fırsatı veren şimendifer, her iki istikametteki yolcu için elverişli olmuşsa da zamanla 1) sürat ve 2) Ücret bakımlarından kara nakliyatçılığı belirmiş, böylece Karabük’te Türkiye’deki genel tren-otobüs rekabeti içinde yer almıştır.

2.2.3. Büyük Sanayi ve Teknik Öğretim

Gelişen ağır sanayi beraberinde kendisi için çalışacak hem kalifiye hem de ara eleman ihtiyacını Karabük ve yakın şehirlerden temin etmektedir.

Büyük sanayi müesseseleriyle maarif ve kültür müesseseleri arasında bildiğimiz ölçü dışında daha tesirli yollarla düzenlenmiş bir işbirliğinin en mükemmel numunesi Karabük’te görülmektedir. Bir ikinci numunesi Karabük gibi bir ikinci sanayi şehrimiz olan Kırıkkale’de mevcut ameli “ İş Okulu” işte bu maksatla tesis edilmişti. Kırıkkale İş Okulu yalnız geceleri çalışmaktadır. Karabük, geceli gündüzlü faaliyet halindedir.

2.2.4. Büyük Sanayi ve Kültürel- Mesleki Mobilité

Fındıkoğlu bu başlık altında özellikle bir ailenin nasıl Karabük’e geldiğini ve çeşitli zorluklar yaşadığını anlatır. Bir örnek şöyledir; Ailenin babası demir çelik fabrikasına iş için gelmişler ancak ilk dönemlerde bir ev bulamayıp bir oda kirala-

miştir. Devamında çeşitli zorluklar çekmelerine rağmen zamanla durumları düzelmiştir.

Fındıkoğlu yine başka bir görüşmecide şunları aktarır: Genç bir adam İstanbul ve Trakya’da çeşitli işler tuttuktan sonra Karabük’e gelir ve demir çelikte çalışmaya başlar. Zamanla fabrikadan ayrılıp kendi iş yerini kurar ve zamanla ekonomik durumu kendine gelir.

2.2.5. Sanayileşme- Şehirleşme ve Karabük Matbuatı (Basın)

Bir kentin belki de en önemli göstergelerinden biri diyebileceğimiz basın-yayın gazetecilik konusuna Fındıkoğlu hoca da önem vermiştir.

Bugünkü Karabük kazası, bir bakıma 67 vilayetin belki 62 sinde de görülmeyen bir gazetecilik hareketine sahne olmaktadır. Bu hareketin 1937 ile başlayan sanayileşme, onun neticesi sayılan şehirleşmeye borçluluğu şüphesizdir.

2.2.6. Karabük’te Dini Hayat

Fındıkoğlu bu başlık altında büyüyen kentin cami ve ibadet ihtiyaçlarının karşılanması durumuna örnek vermiştir. Çeşitli cami yaptırma dernek ve bağışçılarından bahsetmiştir. Önemli bir bağışçı olarak da hem DÇİ kurumunu hem de oradaki işçileri göstermiştir.

2.2.7. Çeşitli Diğer Tesirler

Karabük şehir olarak teşekküle başladığı günlerden bu yana, cemaat halinden cemiyet şekline geçen topluluklarda görülmesi bir bakıma tabii karşılanan suçluluk hadiselerine sahne olmaktan geri kalmamıştır. 1935 Karabük, her hangi bir suç davranışına yabancı iken 1937’den itibaren bazı suçlara sahne olmuştur.

Sanayileşme yolu ile şehirleşmenin beldenin edebi hayatına etkisi de dikkat çekiyor. Gelişen kent hayatıyla birlikte bölgenin çeşitli kitaplarda ve şiirlerde anlatılması durumu karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda hem şehrin tanıtımına hem de şehirdeki yazar ve şairlerin tanıtımına imkan vermektedir.

2.2.8. Adapazarı’nın Şehirleşmesi ve Başlıca Sosyolojik Problemleri

Fındıkoğlu bu makalesinde Adapazarı şehrinin sosyolojik incelemesini yapmaktadır.

Vilayet Olmaya Doğru: Adapazarı şehir olmadan önce Kocaeli’nin bir ilçesiymiş. Hem ziraat hem de ticaret açısından elverişli bir bölge olduğunda bahsedilmektedir. Zamanında çeşitli bankaların da ilk kuruldukları yer olması da şehrin önemini arttırmaktadır. 1927 yılından sonra yapılan nüfus sayımlarında da gözlenen niceliksel artış zamanla şehri, ülkenin en kalabalık on ikinci ili haline getirmiştir.

Şehir Sosyolojisi Bakımından Adapazarı: Artan nüfus ve gelişen ticaret beraberinde hem şehri oluşturmuş hem de bu durum sosyologların şehirleşme dedikleri durumu ortaya çıkarmıştır.

Fındıkoğlu da Ülken gibi bir bölgenin şehir olma ve şehirleşme olanaklarından biri olarak sanayi ve ticarete önem vermektedir.

Şehirleşmenin Sosyolojik Yönleri: Fındıkoğlu bu başlık altında köy ve şehirlerin karşılaştırılmasını yaparak şehrin, şehirleşmenin ne olduğuna ve ne olmadığını daha ayrıntılı özellikler vererek göstermektedir.

Şehirleşmenin Doğurduğu Sosyal Mesafeler: Fındıkoğlu tıpkı Karabük incelemesinde yaptığı gibi incelediği şehirde sanayileşme ve şehirleşmenin etkilerini başlıklar halinde anlatmaktadır.

-Sakarya’da Bankacılık

Özellikle Sakarya’da 1900’lerin başlarında kurulan bankalardan bahsedilmektedir. Ve bu bankaların giderek önem kazanması ve güçlenmesini öne çıkarmaktadır.

Şehirleşme ve Sendikalaşma: Sakarya ilindeki sendikalardan bahsedilmektedir (toplam 14 tane faal). Bu kadar fazla sendikalaşma göstermektedir ki bu ilimizde sanayileşme bir hayli önemli seviyelerdedir.

Sakarya’da Balıkçılık ve Ormancılık: Balıkçılık ve Ormancılığın ne derece geliştiği ve ekonomiye katkısı anlatılmaktadır. Yapılan bu mesleklerde gelişen ekonomi hakkında bizlere bilgi vermektedir.

Şehirleşme ve Kooperatifleşme: Kooperatifçiliğin nitelik ve niceliğindeki artışlardan bahsedilmektedir.

Şehirleşme ve Maarif Müesseseleri: Gelişen eğitim olanaklarından bahsedilmektedir.

Entegrasyon Problemleri: Şehirleşmeyle ortaya çıkan birtakım değişikliklere ve sorunlara uyum ve çözüm stratejileri gerektiğinden bahsedilmektedir.

Sakarya’da Gazetecilik: Şehrin gazetecilik ve edebiyat hayatının analizi yapılmaktadır.

3. Ülken ve Fındıkoğlu’nun Kent Sosyolojisine Dair Görüşlerinin Karşılaştırılması

Öncelikle her iki yazar da bir yerin şehir olabilmesinin en önemli koşullarından biri olarak sanayi-ticaret-ekonomiyi görmekte-dirler. Ülken’e göre bir şehrin en belirleyici özelliklerinden biri üretim faaliyetlerinin yoğun oluşudur. Bu yargının bir benzeri Fındıkoğlu hocada da karşımıza çıkmaktadır. Fındıkoğlu da bir yerin şehir olabilmesinin önemli özelliklerinden birini o şehirdeki sanayinin gelişmesine dayandırmaktadır.

Hem Ülken hem de Fındıkoğlu bir şehrin sosyolojik incelemesini yaparken gözlem ve karşılaştırma yöntemlerini kullanmaktadırlar. Aynı zamanda Fındıkoğlu yaptığı çalışmalarında bizzat incelediği o şehirde hazır bulunup yerine göre köylü ve şehirliyle diyalog kurmuştur.

Ülken şehri tanımlarken sosyal bir tanım yapmaktadır: “Şehir çeşitli toplumsal tiplere dahil olarak her birinde ayrı bir rol oynayan ikincil bir toprak cemiyetidir”. Buna karşılık Fındıkoğlu ele aldığımız üç makalesinde resmi bir tanımla yetinmektedir. O nüfusu 2000’den fazla bölgelerin şehir olarak tanımlamasını kabul etmektedir.

Ülken yazılarında şehirleri birlik-beraberliği bozulmuş ve birlik-beraberliği bozulmamış olarak sınıflandırmaya tabi tutarken Fındıkoğlu böyle bir sınıflandırma yapmamıştır.

Fındıkoğlu mikro bir çalışma olarak Karabük ve Adapazarı şehirlerini tek tek ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bunun aksine Ülken ayrıntılı şehir analizleri yerine şehir ve şehir sosyolojisinin ne olduğu ve ne yapması gerektiğine dair bilgiler vermiştir.

Sonuç

Ülkemizde yirminci yüzyılın başlarında önem kazanan ve sistemli hale gelen sosyoloji bilimi beraberinde şehir sosyolojisi çalışmalarının da ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte başlayan modernleşme hareketleri Batıyla olan ilişkilerimizi dönüştürmüştür. Bu anlamda Batı’dan aktarılan modernleşme dinamikleri beraberinde şehirlerin oluşumunu ve şehirleşmeyi de mümkün kılmıştır. Yaşanan şehirleşmenin ülkemize ve topluma ne tür olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğunun ortaya konulmasında önemli bir görev yeni yeni oluşmaya başlayan şehir sosyolojisine verilmiştir. Bu anlamda çeşitli sosyologlar şehirleri sosyolojik açıdan ele almak istemişlerdir. Türk sosyolojisi bağlamında şehir sosyolojisi alanında ilgilenen sosyologların başında Hilmi Ziya ÜLKEN ve Ziyaeddin Fahri FİNDİKOĞLU gelmektedir. İki yazar da yer yer benzeşen kendi üsluplarıyla şehrin ve şehirleşmenin dinamiklerini ortaya koymaya çalışmışlar ve şehirleşmenin olumlu-olumsuz etkilerinden bahsetmektedirler. Aynı zamanda var olan olumsuz etkilerinden kurtulma yollarını ele almışlardır. Her iki yazarında yöntem olarak gözlem ve karşılaştırma yöntemlerine önem verdiği görülmektedir. Yine iki yazar da paralel şekilde şehir sosyolojisinde üretim faaliyetleri üzerinde durmuşlardır. İki yazarın birbirinden kısmen ayrıldığı belki de en önemli nokta ise, Fındıkoğlu’nun özel olarak Karabük ve Adapazarı şehirlerini analiz ederken, Ülken’in daha genel manada şehre ve şehir sosyolojisinin nasıl olması gerektiğine önem vermesidir. Ancak bu farklılık nihai noktada aynı amaca hizmet etmektedir. Çünkü her iki düşünürün metinlerinden de bir şehrin nasıl incelenmesi gerektiği çıkarılabilmektedir. Bu noktada Fındıkoğlu’nun çalışmaları daha pratiğe yönelik, sahaya inmeyi gerektiren, daha nitel araştırmalar olarak görülebilirken, Hilmi Ziya Ülken’in çalışmaları “teorik ve olması gereken” noktasında felsefik bir tarza büründüğü noktasında değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Fındıkoğlu, Z. F. (1960). “Karabük’ün Teşekkülü ve Bazı Demografik ve İktisadi Meseleleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s. 96-107.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1961). “Karabük’te Sanayileşmenin İktisadi ve İçtimai Tesirleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s. 1-37.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1996). “Adapazarı’nın Şehirleşmesi Ve Başlıca Sosyolojik Problemleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s. 1-60
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Belediye Tenbih ve Yasakları (7)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 265.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı II (2)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 96-106.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı III (3)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 110-119.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı IV(4)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 178-186.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı V(5)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 217-226.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehir İçtimaiyatı V(6)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 253-264.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehrin İçtimaiyatına Methal (1)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 44-52.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehrin İktisadi Fonksiyonu I (8)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 390-394.
- Ülken, H. Z. (1931-1934). “Şehrin İktisadi Fonksiyonu II (9)”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, s. 429-433.

GÖNÜL DAĞI SİVRİHİSAR'DAN KÖÇÜRME (KUYU/MANGALA) OYUNLARI*

Öz

İnsanoğlunun zorunlu yaptığı bir olgu olan göç, gerek savaşlar gerekse geçim sıkıntılarıyla tetiklenmiş ve göç olgusu insani değerler, kodlar içinde yerini almıştır. İnsanoğlu göç/savaş olgusunu, zorluklarla baş edebilme yetisini, değerlerini ders çıkarmak, unutturmak istediği için çocuklarının yaşamlarına makul, masum şekilde oyunlaştırarak yerleştirmiştir. Türk milleti de tarihi boyunca kültürel değerlerini başta zekâ ve strateji oyunları olmak üzere çeşitli çocuk oyunları ile geleceğe miras olarak köçürmüştür.

Çalışmanın amacı Sivrihisar'dan derlenen unutulmaya yüz tutmuş Köçürme oyunlarını gün yüzüne çıkararak yeniden canlandırmak; hayatın eve sığıldığı pandemi sürecinde Köçürme/kuyu/mangala oyunlarını oynayarak toplumsal sosyalleşmeye katkı sağlayabilmektir. Çalışmada literatür taraması, saha derlemeleri yapılmış, karma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Eskişehir'in Sivrihisar ilçesi köçürme/mangala/kuyu oyunları ailesinden Eme, 18 Taş, Kuyu oyunu ve Kuyutak isimli oyunlar derlenerek kuralları kayıt altına alınmıştır. TV programları, köşe yazıları ile oyunlar tanıtılmaya çalışılmıştır. Eskişehir ilinin iki

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL
OF TURKISH WORLD
STUDIES
CİLT 4 / SAYI 3 / TEMMUZ
2021

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

AYŞE GÜMÜŞ
İsmail GÜMÜŞ
Azime YUDAR
Zeliha ARAS
Çağlar SAKARYA
Tarih Öğretmeni / Cemal
Müntaz Sosyal Bilimler Lisesi,
Tepebaşı/Eskişehir,
aysumavavuz@gmail.com
Tarih Öğretmeni/Emine Emir
Şahbaz Bilim ve Sanat Merkezi
Oduņpazarı/Eskişehir,
ismgumus1@hotmail.com
Lise Öğrencisi/Sivrihisar Eğitim
Vakfı Muzaffer Demir Anadolu
Lisesi, Sivrihisar/Eskişehir,
azimevudar@gmail.com
Lise Öğrencisi/Sivrihisar Eğitim
Vakfı Muzaffer Demir Anadolu
Lisesi, Sivrihi-
sar/Eskişehir,zelihaaras200@gmail.com

ail.com
Lise Öğrencisi/Sivrihisar Eğitim
Vakfı Muzaffer Demir Anadolu
Lisesi, Sivrihisar/Eskişehir,
cagaskr26@gmail.com

Gönderim Tarihi

Recieved

01.06.2021

Kabul Tarihi

Accepted

02.08.2021

Atıf

GÜMÜŞ, Ayşe vd. (2021).
"Gönül Dağı Sivrihisar'dan
Köçürme (Kuyu/Mangala)
Oyunları", *Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları Dergisi*,
(4/3), 47 - 86.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

* Bu çalışma Tübitak 52. Liselerarası Araştırma Projeleri Yarışması kapsamında şekillendirilmiştir ve Bölge birinciliğine layık görülmüştür. Çalışmadaki oyunların sürdürülebilir olması ve yaygınlaşması için de çalışma makale olarak düzenlenmiştir.

okulundan örneklem grubu seçilerek çalışma ekibi tarafından hazırlanan oyunların videoları, öğrenciler ve aile bireylerine (uzaktan eğitim sürecinden dolayı) sosyal medya aracılığıyla izlettirilerek anket sorularının cevaplanması sağlanmıştır. Veri analizleri sonucunda Köçürme /mangala/kuyu oyunlarının tanınmadığı, Sivrihisar'daki çeşitlerinin bilinmediği, unutulduğu ancak tanıtıldıktan sonra oyunların beğenilip evde pandemi sürecinde de eğlenilerek öğrenildiği ve sosyalleşmeye katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Oyunların oynama şekillerinin kurallarının kayıt altına alınarak, videolaştırılarak sosyal medya yoluyla, pandemi gibi süreçlerde de evde aile içi sosyalleşmeye katkı yapacağı uygun görüldüğü ortaya konmuştur. Yerel köçürme oyunlarının da il kültürel envanterine dahil edilmesi ve mangala oyununu gibi okullarda, bahçelerde, orman-piknik-park alanlarında tablalarının yapılmasıyla da zekâ oyunları köşeleri kurularak sosyalleşme adına kültürel miras olan yerel köçürme oyunlarının çeşitlendirilmesi ve bunların tanıtılıp yaygınlaştırılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Köçürme Oyunları, Eme, 18 Taş, Kuyutak, Kuyu, Sosyalleşme

FRM MOUNT GONUL, SIVRIHISAR THE GAMES OF KOÇURME(KUYU/MANGALA)

Abstract

Immigration which is an obligatory outcome that was brought into existence by people , was triggered by either wars or financial difficulties; the phenomenon of immigration has been involved in the human values and social codes

People has placed the phenomenon of immigration/war and the ability to cope with difficulties and cultural values into their children's lives comprehensibly,without being noticed and by gamifying because people wanted not to make them forget and to take lessons from them.

Turkish people has passed their cultural values on the future generations throughout their history by means of a variety of children's games, especially intelligence and strategy games.

The aim of the present study is to revive the games of Kocurme sinking into oblivion, compiled from Sivrihisar by bringing to light; to contribute to communal socialization by playing the games of Kocurme/Kuyu/Mangala during the pandemic where life fits into home.

In the study a literature review and field work has been carried out; and various methods and techniques have been used.

The games called Eme, 18 Stones, Kuyu & Kuyutak from the family of the games, Kocurme/Mangala/Kuyu in Sivrihisar, Eskişehir have been compiled and their rules have been recorded.

The games have been tried to be introduced by ways of TV programs and the columns.

The working team made the students and their family members , who were selected from two schools in Eskişehir due to the distance education period, watch the videos of the games prepared and answer the survey questions.

As a result of data analysis, it has been determined that the games of Kocurme/Mangala/Kuyu are not recognized, the varieties in Sivrihisar are unknown, forgotten but after being introduced, the games were liked and learned by having fun at home during the pandemic process and contributed to socialization.

It has been revealed that it will contribute to socialization at home in processes such as pandemics by being recorded the rules of playing the games, videotaping via social media.

It has been proposed to include local Kocurme games in the provincial cultural inventory ; to make tables in schools,gardens,forest-picnic-park areas for the games such as Mangala ; to diversify local Kocurme games which are cultural heritage in the name of socialization by setting up intelligence games corners ; to introduce and disseminate them.

Keyword: The games of Kocurme, Eme, 18 Stones, Kuyutak, Kuyu, Socialization.

Giriş

Geçmişten günümüze aktarılan oyunları oynamak bir araya gelmek, iletişim kurmak kendimiz ve kültürümüz hakkındaki düşüncelerimizi dile getirmek için iyi bir fırsattır. Nerede oynanırlarsa oynansınlar oyunlar dünyanın her tarafında insanların hareket etmeye, düşünmeye ve birlikte yaşamaya duydukları gereksinimin ifadesidir. Oyunlar bize yer, zaman, toplumsal cinsiyet gibi kavramları ve insanlığın ortak kültür mirasınca paylaşılan değerleri öğrenme olanağı verir (Ripol, 2011, s. 1).

Besim Atalay oyun kelimesinin “oy-” kökünden türetildiğini belirtmişse de bu görüş, dilbilimciler tarafından delil yetersizliği nedeniyle ciddiye alınmamıştır. Atalay'ın görüşlerini destekleyen Eyüboğlu da Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğünde Türkçe “oy (çukur anlamında)” kökünden “oy-un (çukur açmak anlamında) kelimesinin türetildiğini ve daha sonra

bu kelimenin anlam genişlemesine uğrayarak “oynamak bireyle eğlenmek, aldatmak” anlamlarında kullanılmaya başlandığını belirtmiştir (Özdemir, 2006, s. 22).

Oyun sadece çocuklar için değil yetişkinler için de gereklidir. İnsanlar hayatın zorluklarıyla yorgunluklarıyla başa çıkmak dinlenmek, eğlenmek, neşelenmek bu neşeyi ailesi ve dostlarıyla paylaşmak için oyun oynamaktadır. Kültür; oyunu işe, işi oyuna dönüştürür. Bazen de oyuna belli bir düzen verip güzellik katar, spora bile dönüştürür (Baran, 1993, s. 7).

Teknoloji ve sosyal medyanın verimsiz kullanılması sürecinde insanlar okul, iş, ev, aile ve çevre için yapması gerekenleri ihmal etmekte çevresiyle gittikçe iletişimi kopmakta, içine kapanmakta, yalnızlaşmakta daha saldırgan hale gelmektedir. Bütün bu olumsuzlukların tedavisi özünden gelen Türk Töresinin ortaya çıkarılarak yeniden yaşanması hayata geçirilmesi; Türk zekâ oyunlarında Köçürme başta olmak üzere diğer çocuk oyunlarını da oynayarak çocuklarla iletişim kurulması ile mümkündür. Tarihte Köçürme ve Satrançla her yaş ve seviyede çocuklarımızın matematik zekâsı ve derin düşünebilme yeteneği geliştirilmiştir. Aile içi iletişimin en güzel yollarından biri de Köçürme oyunları oynamaktır. Dede ile torun, nine ile torun aynı oyunla iletişime geçebilmektedir. Köçürme birçok Afrika ve Avrupa ülkesinde “Mancala” adıyla oynanır ve ilköğretim sınıflarında aritmetik öğretmek için kullanılır ayrıca özellikle el hareketi güdümünde engelliler için tedavi edici bir etkiye sahiptir (Küçük yıldız, 2015, s. 23). Kültürel değerleri taşıyan oyunlarla aile içi iletişim güçlenebiliyor ise Köçürme oyunlarının, iletişim ve kültürel değerlerini de öğretmek için, pekâlâ lise grubu öğrencilerinde de kullanılabileceği öngörülmüştür.

Bu konuda sürece katkı sağlayabilmek adına, çok çeşitli olan oyun ailesinden seçilen çocukların taş ile oynadıkları oyun olan ve satrancın atası sayılan Köçürme/Mangala/Kuyu oyunlarının yaşanılan çevrede çeşitlerinin derlemesini yaparak, velilere, çocuklara ve gençlere öğretmek yöntemi seçilmiştir. Lise gençliğine kendi öz köklerinden çıkan oyunlarla ve bu

oyunların içindeki değerlerle kültürel değerlerini hatırlatmak, öğretebilmek amacı güdülüp pandemi döneminde aileleri ile birlikte değerli vakit geçirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Zira çocuk/genç yaşam için gerekli olan davranış, bilgi, becerileri oyun içinde kendiliğinden öğrenir. Özellikle sevgi, sabır, arkadaşlık, sadakat, sorumluluk, komşuluk gibi değerleri farkına varmadan öğreten oyunlardan biri de halkın kendine mal ettiği Köçürme/Mangala/Kuyu oyunlarıdır.

Ülkemizde daha çok 2010 yılından itibaren iyi tanınan bir Köçürme oyunu olan Mangala oyunu ile TÜBİTAK bünyesinde de çeşitli projelerin çalışıldığı literatür çalışmaları esnasında görülmüştür. Çok bilinen Mangala oyunu ile ilgili ilk olarak 2010 yılından itibaren Serdar Asaf CEYHAN ve Serkan Asaf CEYHAN (Akşam gazetesi, 2017) kardeşlerin bu konuda ilk çalışmaları yaptığı tespit edilmiştir. Mangala oyunu UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne alınmıştır (Bakanlığı, 2020).Ancak ilk olarak bir Köçürme oyunu olan 9 Kumalak oyunu hakkında Profesör Dr. Abdülvahap KARA'nın (Kara, 2010) bu konularda makale yayınladığı görülmüştür. İlk kez Köçürme Oyunları adını, tezini ortaya atan Arslan KÜÇÜKYILDIZ'ın bu konudaki "Türk Zeka Oyunları Köçürme Mangala" isimli kitabı incelendiğinde her yörenin, ilin, bölgenin Köçürme oyunu olduğu çıkarımında bulunulmuş ve Eskişehir ilinde yereldeki Köçürme oyunları Eme, 18 Taş, Kuyutak ve Kuyu oyunları saha araştırmaları sonunda tespit edilerek, derlenmiştir. Köçürme/Mangala oyunları konusunda Metin And'ın Oyun ve Bügü (And, 2012, s. 261-267) adlı kitabında Mangala olarak bahsedilen oyunun Türkiye'de başka illerde farklı isimlerle oynandığından da bahsedildiği görülmüştür. Ümit Şıracı Köçürme oyunlarının Denizli'de izlerine rastlamıştır ve 1071 öncesinde ve sonrasında değerlendirilmek üzere belgelemiştir (Şıracı, 2017).Çevrede ne kadar Mangala oynansa da çevredekilere öğretilmediği için gerekli yaygınlaştırma süreci kısır kalmaktadır. Araştırma sorusu, problem cümlesi ; "Unutulmaya yüz tutmuş Yerel Köçürme oyunları araştırmacı gençler arasında yaygınlaşırsa yaş almış ebeveynlerine, okullarına, milletin geçmiş görkemli tarihine karşı kültürel farkındalıkları, ilgileri artarak bakış açıları

değişerek sosyalleşmeye katkı sağlayabilir miyiz?” olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın temel amacı ise Sivrihisar ilçesinde unutulmuş olan Köçürme oyun çeşitleri Eme, Kuyutak, 18 Taş ve Kuyu oyunlarının tarihi geçmişlerini araştırarak derlemek, unutulmuş bu oyunları yeniden canlandırabilmek, gençlere aileleri ile birlikte oynatıp sosyalleşme ortamlarına katkı sağlamaktır.

Yerelde ilk bulunan ve derlenen oyun danışman öğretmenin çalıştığı 2019 yılında SEVMDAL’de Yalakkaya öğretmeni sırasında öğrencilerden ve proje öğrencisi rumuz Kültür tarafından, bu oyunların merak edilmesi ile yaşadığımız bölgede de bizim kodlarımıza, kültürümüze ait Köçürme oyunu olup olmadığı sorusu gündeme getirilmiştir. Akabinde Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinde yeni bir yerel Köçürme oyunu Eme, 18 Taş, Kuyu oyunları bulunmuştur. Bu oyunlar bulunduktan sonra oyunların içindeki kültürel, sosyolojik kodlarının ve değerlerin incelenmesi konusuyla 52. TÜBİTAK Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması 2204-A’ya başvuru yapılarak bölge sergisine ve ardından bölge birinciliğine layık görülmüştür.. Daha önce özellikle uzaktan eğitim döneminde video çekimleri ile yerel köçürme oyunları konusunda yapılan böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Kendi yaşam alanlarından bu oyunlar öğrenciler ve velileri tarafından çok beğenilmiştir. Yapılan çalışmalar sayesinde de ülke genelinde her yörenin kendine ait Köçürme oyunları bulunup bir çatı altında toplanmaları için bir öncül örnek oluşturmak istenilmektedir. Çalışma sayesinde lise akran gençliği değerli sosyal vakit geçirecek, sayısal düşünme becerilerini zekâ ve stratejilerini geliştirecek, teknoloji bağımlılığından uzaklaşacak kendine ait unutulmuş değerleri canlandırmanın misyonunu sorumluluğunu üzerinde taşıyacaktır. Unutulmaya yüz tutan Eme, 18 Taş, Kuyu oyunu, Kuyutak oyunlarını gün yüzüne çıkararak geçmişle günümüz arasında bir kültürel bağ kurmak bir alt amacı ve özgün değeridir.

Bu çalışma ile unutulmuş dört oyunun tekrar sahalara dönmüş olması, oyunu bilen ve öğrenecek olan her yaştan insa-

nın teknolojik, dijital bağımlılıklarının bir nebze olsun azalması ve kültürlerini daha iyi tanıyarak kaliteli vakit geçirmeleri ve Sivrihisar Köçürme oyunlarını gerek aile içi gerekse akran grupları arasında toplumsal sosyalleşmeye katkı sağlayacak şekilde somutlaştırmak, oyunlaştırmak da diğer bir alt amaç olacaktır.

Çalışma ilerleyen zamanlarda okullarımızda strateji, zekâ ve matematik gelişimini sağlamak amacıyla Köçürme oyunlarından zekâ oyunları köşesi kurulması için öncül örneği teşkil edecektir. Böylelikle okullarda da bu oyunlarla akran sosyalleşmesinin sağlanması için bir adım atılmış olacaktır.

1. Yöntem

Çalışma, tarih öğretmeni olarak çalıştığı süreç içinde 2016-2021 yıllarındadır. Süreç Sev Muzaffer Demir Anadolu Lisesi ve Cemal Mümtaz Sosyal Bilimler liselerinde iken öğretmenin elindeki mangala tablasının öğrenciler tarafından merak edilmesi ile başlamıştır. Mangala oyunu öğretilirken bazı öğrencilerin buna benzer oyunlar bildiklerini söylemeleri ile oyunu bilen ebeveynler ziyaret edilmiştir. Oyunların kurallarının derlenmesi için okullara birikişiler davet de edilerek görüşme yapılmıştır. Literatür taranmış ve nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yapılmıştır. Araştırmada nitel ve nicel araştırma tekniklerinin yer aldığı karma yöntem kullanılmıştır. Oyunların eskiden oynandığı tarafımızdan ildeki köylerden mahallelerden yaşayan ve oyunu bilen yaşlılarla, görüşme tekniği kullanılarak bilgiler pekiştirilmiş, yarı yapılandırılmış görüşme formları oluşturulmuştur. Çalışmada örneklem grubu Sev Muzaffer Demir Anadolu Lisesi ve Cemal Mümtaz Sosyal Bilimler tüm sınıf öğrencileri (Hazırlık, 9, 10, 11 ve 12) ve velileri örneklem grubu olmuştur. Derlenen 4 köçürme oyunu oynanışı tarafımızdan videolaştırılarak yüz yüze eğitim olmadığı için sosyal medya üzerinden (okul web sitesi, Instagram sayfası, Youtube TATİTA kanalı, Whatsapp grupları) örneklem gruplarına izletilmiştir. Devamında çalışmada öğrencilerin ve velilerin Köçürme oyunlarına yönelik tutumlarını ve Köçürme oyunlarının sosyalleşmeye katkısının olup olmadığını ölçmek amacıyla Google Form üzerinden anket hazırlanmıştır. Anket hazırlama sürecinde, alan uzmanlarından ve öğretmenlerden görüşler alınarak anket son haline getirilmiş ve uygulanmıştır.

Çalışmalar sırasında paydaş olarak, Sivrihisar Belediyesi'nden, kurulacak olan Gençlik Merkezi'nde Köçürme oyunları köşesi hazırlanacağına dair söz alınmıştır. Yerel ES TV (Güven, 2021) kanalında bir saatlik programda "Satrancın Atası Köçürme Oyunları" TÜbitak projesi ve Sivrihisar Köçürme oyunları ailesi anlatılmıştır. Eskişehir İl yerel gazetelerinden Yenigün gazetesinde (Güven, 'Gönül Dağı' Sivrihisar'dan 'Köçürme Oyunları', 2021) köçürme oyunlarını anlatılması için röportaj yapılmış ve köşe yazısı yazılması sağlanmıştır. TRT 1'de yayınlanan Gönül Dağı dizisinde oyunların kültürel kodları yansıtan yerel bir oyun olarak yaygınlaşmalarının sağlanması için dizinin bir sahnesinde yer alması için Zeliha Aras'ın girişimleriyle Hamide Keçin Hurma ya ulaşılmış ve kendisinden oyunların dizide yer alacağı konusunda ön söz alınmıştır. SEVMD Anadolu Lisesi'ne küçük bir Köçürme oyunları köşesi kurulmuştur. 2019 yılında Köçürme oyunları hakkında bilgisi olan bilirkişi davet edilmiş ve SEVMDAL'de Köçürme oyunları konusunda seminer verilmesi sağlanmıştır. 2019 yılında yapılan Nasreddin Hoca Bilim Şenliği'nde (Sevimbay & Koray, 2019) Eme, Yalakkaya ve Kuyutak isimli Köçürme oyunlarının atölyesi yapılarak katılımcılara sergilenmiştir. Işık Kamaraj önderliğinde Sivrihisar'da Dünya Oyun Oynama Günü etkinlikleri (Faydacı & Sevimbay, Sivrihisar Haberleri, 2018) yapılmıştır. İlerleyen zamanlarda da Sivrihisar Belediyesi'nden söz alınan Nasreddin Hoca Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali'nde (Faydacı & Sevimbay, 2018) yöresel oyun Eme, 18 Taş, Kuyu, Kuyutak oyunlarını halka öğretim görevi alınacaktır. Danışman öğretmen ile birlikte oyunları Yeşil Çocuk ve Orman Okulları projesinde paylaşmak için sunum gerçekleştirilmiştir (Çocuk.com, 2021)

2. Bulgular

2.1. Köçürme/Mangala/Kuyu Oyunları ile Tanışma

Eskişehir ilinde SEVMDAL okulunda 2019 yılında yapılan TÜbitak Bilim Şenliği'nde Mangala ve Yalakkaya sunumu yapılırken ziyaretçiler tarafından buna benzer oyunları bildikleri verisine ulaşıldığında kültürel değer olan unutulmaya

yüz tutmuş yerel köçürme oyunlarının canlandırılması için yaygınlaştırılabilmesi için neler yapılması gerektiği düşünülmüştür. Köçürme bilen Mustafa Karatepe okula davet edilmiş ve 18 Taş olarak hatırladığı oyun ve kuralları derlenmiştir. Oyun kavramı, Eski Türk yazıtlarında, destanlarda, Dîvânu Lugâti't Türk'te ve Kitabı Dede Korkut'ta, Seyahatnameler'de yer almaktadır... Kazakistan'da ilk önce 1974 yılında Dokuz Kumalak yarışması düzenlenmiştir. O zamandan beri, şampiyonluk düzenli olarak her yıl düzenlenmektedir. 2001 yılında Kazakistan Cumhuriyeti'nde Dokuz Kumalak Federasyonu kurulmuştur. Kazakistan'da diğer adı "KoyşılarAlgebrası(Çoban Cebiri)" dır. İlk defa çobanlar tarafından oynandığı için bu adla anılmış bu hesap oyun ilk defa çobanlar tarafından oynanmıştır. Araştırmacı Sultanbekov, bu oyunun "Kırgızlar, Karakalpaklar ve Altaylarda da oynandığını söyler" (Durmaz & Durmaz, 2015, s. 30).

Köçürme oyunları yolculuğunda saha alan bilgisi verileri toplanırken kongre çalışmaları yapılırken ekibimizin İSHE 2019'da bildiri sunması esnasında bağlantılarla ismine ulaşılan Kırgız Türkü ve Türk Dünyası zekâ oyunlarına gönül vermiş yüksek lisans öğrencisi SEVMDAL okuluna davet edilerek Colpanai KIZILBEKOV'un seminer vermesi sağlanmış Mangala, 9 Korgol, Ovari oyunları SEVMDAL okuluna tanıtılmıştır. Oyunların daha da yaygınlaştırılması ve pandemi sürecinde sosyalleşmeye katkısı olması açısından devamında Eme/Kuyu/Kuyutak/18 Taş Sivrihisar Köçürme oyunları örneklem iki okuldaki öğrencilere de öğretebilmek için tarafımızdan oyunların anlatıldığı video kayıtları yapılmış ve paylaşım sağlanmıştır. Böylece bahsi geçen oyunları iki okuldaki örneklem grubuna tanıtılmış öğretilmiş olmuştur. Derlenen oyunların kuralları kayıt altına alınmış ve şu şekildedir:

2.2. Karesi /Balıkesir'den Köçürme/Mangala/Kuyu Oyun Çeşitleri

2.2.1. Yalakkaya Oyunu

Derlenen kaynak kişi: Dudu SADIÇ

Yaş: 65, Memleket: Kabakdere Mahallesi / Balıkesir

Derlenen kaynak kişi: Süleyman SEZER

Yaş: 72, Memleket: Danaveli Mahallesi, Susurluk/ Balıkesir

Malzemeler ve Oyunun Oynanışı: Oyun mahalledeki arkadaşlardan öğrenilmiş. Yalakkaya oyununda Mangaladaki gibi hamle yaparken hazineye taş atma yoktur. Oyuncu ancak çiftleyerek kazandığı kuyu ve akabindeki göçülmüş çiftlenmiş kuyuların taşlarını alıp kazanarak hazinesine götürebilir. Oyuncunun kuyusunda tek taş kaldıysa sırası geldiğinde taşı bir sağdaki kuyuya oynayabilir. Her zaman göçülürken son kuyuya atılan eldeki son taş oyunun gidişatını ve sonucunu şekillendirir. Senin taşın benim taşım yoktur, senin bölgen benim bölgem vardır. Taşlar tek renktir. Oyunda her oyuncu kendi üç kuyusundan oynayabilir ancak hem kendi hem de karşıdaki oyuncunun tarafında kuyularında son taşı çiftleme şartıyla taşları yiyebilir. Aynı zamanda her oyuncu kendi tarafındaki kuyulardaki taşları çiftleme kuralına, göçmüş olma kuralına göre yiyebilir, alabilir. Oyunda hamle yapan çiftleyen alır hazinesine götürür ve sıra ikinci kişiye geçer bu da daha adil bir oyun ortamı oluşturur. Birinci oyuncu kendi tarafına ait üç kuyudan/ yalağından herhangi birindeki altı taştan beşini alarak –ki Dudu SADIÇ’a göre o kalan bir taş ocakta asker olacak yada baba ocağında kalıp ana babaya bakarak o evin sahibi olacak olan en küçük erkek evladı temsil eden taştır; Süleyman SEZER’e göre de ocakta yalakta kalan o bir taş yumurta hol ü olarak betimlenir ki bereket olsun artsın diye bırakılır – sağa doğru her yalağa /kuyuya olmak üzere birer birer taşları dağıtarak göçer. (Ayşe GÜMÜŞ, 2019, s. 7/8) Bu oyun Çukurhüseyin mahallesinde 6 ile 8 kişi arasında bile oynanabilmekteymiş. Süleyman SEZER’in yalakkaya oyunu Dudu Sadiç’ın oyunundaki gibidir. En fazla 3 kişi ile 9 yalak açılarak oynanabilir farkı budur sadece. Son elde 2 ya da 0 taş olana kadar devam edilir. Kaybeden kişi kedi olur ve bir taşı kendi yalaklarından birine

koyarak üflemeğe başlar ki karşı onu yenen rakibin kuyusuna geçirene kadar. Taşı bu toprak kuyulardan üfleterek çıkarmaya çalışın yenilen rakibe yenen her defasında taşı karşısındaki yalağa çukura geçirene kadar kişi kafasına hafifçe bastırarak pist pist der ve bir çeşit şaka eziyet yapar.”

2.2.2. Hambar Kaçtan Oyunu

Derlenen kaynak kişi: Meryem DE-MİRBACAK

Yaş: Memleket: İvrindi/ Mahallesi / Balıkesir

Malzemeler ve Oyunun Oynanışı:

Oyunu mahalledeki arkadaşlarından öğrenmiştir. Oyun ikiden fazla kişiyle oynanabilir. Hambar kaçtan diye sorulur ve 250 taş kadar oynanabilir.

2.2.3. Yuvalamaca Oyunu

Derlenen kaynak kişi: Hayriye Gürsoy

Yaşları: 35, Memleketi: Balıkesir Akarsu Köyü-Mahallesi

Malzemeler ve Oyunun Oynanışı: Arkadaşlardan öğrenilen bu oyuna yörede Dama da denilirmiş ve Kastamonu'da Emen oyunu olarak derlenen oyuna çok benzemektedir. Beşer kuyu açılır iki kişi için. Kuyulara üçer taş konulur. Oyun sağ sol iki tarafa da oynanır. Rakip aldığı taşları tüm kuyulara sırayla tek tek olarak dağıtır. Son attığı kuyudaki taşların hepsini yine alıp yine teker teker sırayla dağıtır. Atılan tüm taşlardan en sonuncusu tek taş boş kuyuya denk gelene kadar dağıtılır. Boş kuyuya o tek taş atılınca karşısında ne kadar taş varsa hepsi alınır ve hazinesine konulur. Böylece ilk el biter. İkinci elde kişiler kalan taşlarını dağıtır. Taşı azalan kişi bir yuvasını kaybetmiş olur ve o kuyuya sadece taşı çok kalan rakibi taş atabilir. Taş atabilir dağıtırken ancak oradaki taşları ütemez oyunun en sonunda tüm taşlar ilk elde çok taşı kazananın olur. Oyun böylece kişilerin yuvalarının taşlarını kaybede kaybede kaybedilmesiyle devam eder. Bu

oyun Balıkesir Kırmızılar köyünde iki kişi beşer kuyu ve beşer taşla aynı kurallarla oynanmış bir şekilde 45 yaşındaki Sevgi Aşık'da-tan da derlenmiştir.

2.3. Gönül Dağı Sivrihisar'da Köçürme Oyun Çeşitleri

2.3.1. Eme Oyunu

Derlenen kaynak kişi: Ülkiye YUDAR

Yaş: 63, Memleket: İstiklalbağı Mahallesi Sivrihisar/ Eskişehir

Malzemeler ve Oyunun Oynanışı: Mahalledeki arkadaşlardan öğrenilen oyunda karşılıklı beşer tane olmak üzere toplam 10 kuyu (yere kazılır) ve her bir kuyuda beşer tane olmak üzere toplam 50 taş ile oynanıyor. Seçilen taşlar düz, yuvarlak misket gibi olur. Başka herhangi bir malzeme kullanılmıyor.

Oyunun Kuralları:

2 Kişi ile oynanır. Karşılıklı beşer tane olmak üzere toplam 10 kuyu bulunur. Her bir kuyuda beşer taş olmak üzere toplam 50 taş bulunur. Oyuncular oyuna kendi aralarında anlaşarak başlarlar. Oyuncu kendi tarafındaki kuyulardan herhangi birini seçip oyuna başlayabilir. Rakibinin tarafından başlayamaz. Seçtiği kuyudaki tüm taşları alır ve kuyuda hiç taş bırakmaz. Taşları sol tarafa doğru her bir kuyuya birer tane dağıtarak oyuna devam eder. Oyuncunun elindeki son taş ister kendi tarafındaki ister rakibin tarafındaki boş kuyuya denk gelirse hamle sırası rakibine geçer. Son taş ister kendi tarafındaki ister rakibin tarafındaki dolu kuyuya denk gelirse o kuyudaki tüm taşları ve attığı son taşı alıp sol tarafa doğru dağıtmaya devam eder. Oyuncu kendi tarafındaki kuyularda taşları beşleyip almayı amaçlar. Rakibinin tarafında ise attığı son taş ile kuyudaki taşları beşlemiş ise emeyi alır ve hamle sırası rakibine geçer. Oyuncu rakibinin tarafındaki kuyularda taşları beşlemiş ise ama elinde taş kalmıyorsa dağıtmaya devam eder ve emeyi rakibi alır. Oyunun sonuna doğru beş taş kaldığında kim kendi tarafındaki kuyularda taşları

biriktirir ise o alır. Oyun sonunda taş sayımı yapılır ve taşlar kuyulara tekrar beşerli olarak dizilip oyuncunun taşları rakibinden ne kadar fazla ise fazla olan taş sayısı beşe bölünüp çıkan sonuç kadar rakibinin sağ tarafından olmak üzere o kadar kuyusunu alır ve artık rakibi o kuyulardan başlayamaz ve oluşan emeleri alamaz. Oyuncu ise aldığı kuyulardan başlayabilir ve oluşan emeleri alabilir. Oyun rakibin tarafındaki tüm kuyuları alınca biter. Eme oyununda beşlenen taşlara “buzağladı” denilmektedir. Eme oyununda set yoktur kuyu almak vardır. Eme oyununda senin taşın benim taşım yoktur senin bölgen benim bölgem vardır. Eme oyununun kurallarını anlatan videoyu izlemek için karekodu (QR) okutunuz ya da linke tıklayınız. <https://youtu.be/vqF3z6v6qJ4>

2.3.2. 18 Taş Oyunu

Derlenen Kaynak Kişi: Mustafa KARATEPE

Yaş: 58, Memleket: Sivrihisar/Eskişehir

Malzemeler ve Oyunun Oynanışı:

Oyunu kimden öğrendiği: Mahalledeki arkadaşlarından. Karşılıklı altışar tane olmak üzere toplam 12 kuyu; her bir kuyuda üçer tane taş olmak üzere toplam 36 taş bulunur. Seçilen taşların herhangi bir özelliği yoktur. Yere kuyu kazılarak oynanır.

Oyunun Kuralları

- 2 Kişi ile oynanır.
- Karşılıklı altışar tane olmak üzere toplam 12 kuyu bulunur.
- Her bir kuyuda üçer taş olmak üzere toplam 36 taş bulunur.
- Altı kuyusu olan rakibe üçer taş geldiği için $6 \times 3 = 18$ yaptığı için oyuna 18 Taş denilmektedir.
- Oyuncular oyuna kura çekerek başlarlar.

- Oyuncu kendi tarafındaki kuyulardan herhangi birini seçip oyuna başlayabilir. Rakibinin tarafından başlayamaz.
- Seçtiği kuyudaki tüm taşları alır ve kuyuda hiç taş bırakmaz.
- Taşları sağ tarafa doğru her bir kuyuya birer tane dağıtarak oyuna devam eder.
- Oyuncunun elindeki son taş ister kendi tarafında ister rakibin tarafındaki dolu kuyuya denk gelirse o kuyudaki tüm taşları ve attığı son taşı alıp sağ tarafa doğru dağıtmaya devam eder.
- Oyuncu elindeki son taşı boş kuyuya atmayı amaçlayıp attığı taşla birlikte boş kuyunun karşısındaki kuyudaki taşları alır ve hamle sırası rakibine geçer. Taşları alabilmek için boş kuyunun karşısındaki kuyuda taş olması gerekir.
- Oyuncu rakibinin tarafındaki tüm taşları kendi tarafına geçirdiğinde ve hamle yaptığında rakibinin tarafına taş geçirmez ise taşları alır çünkü rakibinin oynayacak taşı kalmamıştır.
- Oyunun sonunda taş sayımı yapılır. Örneğin oyuncunun rakibinden 3 taşı fazla ise skor 3-0 olur.
- 2. Tura taşı fazla olan kişi başlar.
- 2. Tur bittiğinde taş sayımı yapıp oyuncunun taşı yine fazla ise önceki fazla taş sayısına eklenir ya da rakibinin fazla taşı var ise oyuncunun bir önceki turda fazla olan taş sayısı sıfırlanmaz. Örneğin: 3-7
- Oyunculardan fazla taşı 18'e ulaşan kazanır ve oyun biter.

18 Taş oyunun kurallarını anlatan videoyu izlemek için karekodu (QR) okutunuz ya da linke tıklayınız.

<https://youtu.be/Xvk0Qmhpe8g>

2.3.3. Kuyutak Oyunu

Derlenen Kaynak

Kişi: Medine ÖZEN

Yaş: 38, Memleket: Akyazı / Sakarya

Malzemeler ve Oyunun Oynanışı:

Oyunu mahalledeki arkadaşlarından öğrenmiştir. Karşılıklı en az ikişer en fazla üçer dörder kuyu kazılır. Her kuyuya kuyu sayısına göre taş konur. Örneğin ikişer kuyulara beşer tane taş; üçer dörder tane kuyulara onar tane taş konur. Seçilen taşlar düzgün, yuvarlak dere taşı olur.

Oyunun Kuralları

- Oyunu en fazla iki kişi oynayabilir.
- Karşılıklı en az iki kuyu en fazla üçer dörder kuyu açılır.
- Kuyu sayısı az olursa taş sayısı da az olur. Örneğin ikişer kuyu açılırsa içine beşer tane taş konur ama kuyu dörter tane açılırsa içine onar tane taş konur .
- Sayışma[kalan birinci olur] yada kura yapıldıktan sonra kuyudaki taşlar alınır ve kuyuda bir taş bırakılıp sağına veya soluna taşlar dağıtılarak oynanır.
- Oyuncu elindeki son taşı attıktan sonra hamle sırası rakibine geçer ve arkaya dönüp baktığında rakibinin tarafındaki kuyularda taşları çiftlemiş(2,4,6) ise çiftlediği taşları alır.
- Kendi tarafındaki kuyularda taşların sayısı 2,4,6 olursa kuyudaki taşlar alınmaz .Her zaman karşı rakibin ocaklarından alınır.
- Oyunun sonunda teke tek kaldığı zaman her oyuncunun tek bir yönü olur ve taşları kendi haznelere atarlar.

• Oyun bittiğinde taş sayımı yapılır. Oyunu taşı fazla olan kişi kazanır.

• 2. tura fazla taşı olan başlar. Kuyutak oyununun kurallarını oynanışını anlatan videoyu izlemek için karekodu (QR) okudunuz ya da linke tıklayınız.

<https://youtu.be/RX2WDTHnjbq>

2.3.4. Kuyu Oyunu

Derlenen Kaynak Kişi: Remziye KARACA

Yaş:31 Memleket: Sivrihisar

Malzemeler ve Oyunun Oynanışı

Oyunu kimden öğrendiği: Abilerinden ve büyüklerinden karşılıklı beşer tane olmak üzere toplam 10 kuyu; her bir kuyuda beşer tane taş olmak üzere (kuyulardan dördünde taş bulunmaktadır) toplam 40 taş bulunur. Seçilen taşların herhangi bir özelliği yoktur.

Oyunun Kuralları

- 2 kişi ile oynanır.
- Karşılıklı beşer tane kuyu olmak üzere toplam 10 kuyu bulunur.
- Her bir kuyuda(kuyulardan dördünde taş bulunmakta) beşer tane taş olmak üzere toplam 40 taş bulunur.
- Kuyulardan dördünde taş bulunmakta biri boş kalmaktadır.
- Boş kalan kuyu hazne/hazine oluyor.
- Oyuncular oyuna kura çekerek ya da yazı tura atarak başlarlar.
- Oyuncu kendi tarafındaki kuyulardan herhangi birini seçip oyuna başlayabilir. Rakibinin tarafından başlayamaz.
- Seçtiği kuyudaki tüm taşları alır ve kuyuda hiç taş bırakmaz. Aldığı taşları haznesi ne tarafta ise yani sağdaysa sağ tarafa doğru soldaysa sol tarafa doğru dağıtır.
- Hazneler karşılıklı olmalıdır. Biri diğer başta diğeri ise öteki başta olmamalıdır.

- Oyuncu kendi bölgesinde bulunan haznesine sadece kendisi dağıtırken taş bırakır. Rakibin haznesine taş atılmaz. Son taş hazneye denk gelirse hamle sırası rakibe geçer.
- Oyuncunun elindeki son taş ister kendi tarafındaki ister rakibin tarafındaki boş kuyuya denk gelirse hamle sırası rakibine geçer. Son taş ister kendi tarafındaki ister rakibin tarafındaki dolu kuyuya denk gelirse o kuyudaki tüm taşları ve attığı son taşı alıp dağıtmaya devam eder.
- Oyundaki amaç haznede rakibin haznesinden daha çok taş biriktirmek.
- Oyun bittiğinde taş sayımı yapılır. Taş sayısı fazla olan rakibinin tarafından bir kuyusunu kapatır. Taşlar birden fazla kuyu kapatmaya yetiyorsa kapatılabilir.

- Fazla taşları almak yoktur. Kuyu ile birlikte kapatılıp oynanmaz.

- Oyun rakibinin tüm kuyularını kapatınca biter.

- Kuyu oyununun kurallarını anlatan videoyu izlemek için karekodu (QR) okutunuz ya da linke tıklayınız. <https://youtu.be/JZ4vyYRL5v4>

Eme oyunu Eskişehir ilinde yaşayan Denizlili kaynak kişiden derlenen Evcik oyununa çok benzemektedir. Ayrıca Eme oyunu ile ilgili literatür taramasında oyunun karşılıklı üçer çukura içinde onar tane fındık ile oynanan bir şeklinin (Girmen, 2012, s. 268) makalede Eme oyunu adıyla geçtiği tespit edilmiş ancak bu oyunun kuralı bizim Eme oyunundan ziyade derlediğimiz 18 Taş oyununa benzediği tespit edilmiştir. Evcik oyunu karşılıklı 4 kuyu ve her kuyuda 6 taş ile oynanırken aynı kurallarla Eme oyunu karşılıklı beş kuyu ve her bir kuyuda 5 taş ile oynanmaktadır. Kuyutak oyunu ile ilgili literatür taramasında oyunun karşılıklı üç veya beş kuyu kazılarak içine üçer tane taş konarak oynanan bir şekli (Özyürek, 2019, s. 110) makalede Kuyutaşı oyunu adıyla geçtiği saptanmış ancak bu oyunun kuralları 18 Taş oyununa daha çok benzediği tespit edilmişti

Şekil 1: Eme oyun tablası tasarımı

Şekil 2: SEVMDAL Zeka oyunları köşesi Eme, 18 Taş, Mangala

2.4. Oyunların Sosyalleşmeye Katkısı ve Pandemi Döneminde Sosyalleşme

Sosyalleşme kavramı olarak bazı kaynaklarda “bireylerin, çocukluklarından toplumda belirli bir eğitim ve kültür sahibi insan olarak yaşamlarını sürdürmelerini sağlayıcıya, toplumsal hayata fiilen katılıncaya kadar geçirdikleri bir süreç “olarak tanımlandıktan sonra “toplumsal kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan, ailede başlayıp diğer birincil ve ikincil gruplar yoluyla devam eden, fertlerin içinde doğdukları toplumun adet, gelenek, din, değer, bilgi ve becerilerini kazanmalarını içeren bir süreç” açıklaması getiriliyor. Bebekler ve çocuklar, normalde çevrelerindeki canlılarla etkileşimi seven ,farklılıkları

yadırgamayan meraklı ve keşfetmeye yatkın varlıklardır. Çocuğun çevresiyle etkileşim kurabilmesi için öncelikle iletişimi başlatması veya iletişim için gelen talebe karşılık vermesi gerekir. Merak etmesi, ilgi duyması, keşfetmek istemesi gibi durumlar sayesinde iletişim girişimini istendik yönde ortaya çıkarır. Çocuğun bu özellikleri oyun için ideal birer anahtar rolündedir.

Birbirini tanımayan çocuklar oyun ortamında bir araya gelip kaynaşırlar. Çünkü oyun onların en doğal anlaşma ortamıdır, ortak dilidir. Oyun, çocukları iş birliğine sevk eder, onlara paylaşımcılığı öğretir. Oyun, çocuğun toplumsal bir varlık olarak gelişmesinde en doğal ortam olur. (Özer, Gürkan, & Ramazanoğlu, 2006, s. 56) Bu çalışmada çocuğun gelişiminde ve sosyalleşmesinde etkili olan geleneksel ve unutulmaya yüz tutmuş olan Köçürme oyunlarının aile içinden başlayarak kendisi kültürel miras olan oyunun üzerinden toplumsal kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması da sağlanmıştır.

Son aylarda tüm dünyayı saran ve küresel salgın (pandemi) olarak nitelendirilen Yeni Tıp Koronavirüs salgını görülen ülkelerde ölümlere neden olmaktadır ve tüm insanlığı ciddi anlamda tehdit etmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de tüm alanlarda ciddi önlemler alınmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu tarafından yüz yüze eğitime ara verildi. Resmi makamlar ve uzmanlar, öğrenciler tarafından bu arada evde kalınması gerektiği ile ilgili ciddi uyarılarda bulunmaktadır. Ancak çocukların, gençlerin ve ebeveynlerin bu durumda evde kalmalarını sağlayacak ve bu süreci can sıkıntısı yaşamadan verimli geçirmeleri için bazı tavsiyelerde bulunulması önemli görülmektedir. Oyunlarda bu tavsiyelerin arasında yer almaktadır.

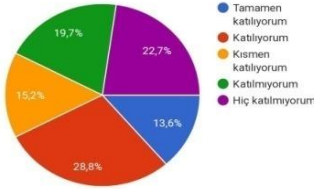
Bireylerin oyunlar ile evde kaldıkları süreçte eğlenceli vakit geçirebilecekleri, aile içi iletişime katkı sağlayacağı, aşırı ekran sürelerinden uzak durarak verimli zaman geçirebilecekleri düşünülmektedir. Bireylerin birbirini daha fazla dinleyeceği, anlayacağı, daha çok paylaşımda bulunacağı, koronavirüsten kaynaklı bazı kaygıların ve stresin yaşanmasına engel olabilece-

ği, evde kalınan süreçte hareket etme fırsatı yaratacağı düşünülmektedir. (Gümüşgül & Aydoğan, 2020)

2.5.Verilerin Analizleri / Öğrenci Anket Formu

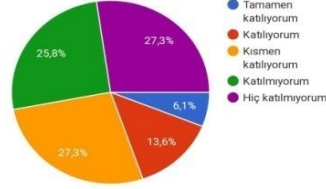
40 sorudan oluşan öğrenci anketine 66 kişi katılmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde olunduğundan beklendiği kadar veri toplanamamış ama yine de fikir verebilecek katılıma ulaşılmıştır. Öğrenciler velilerinin izni, bilgisiyyle gönüllü olarak katılmışlardır. Katılan öğrencilerin grafik 2’de görüldüğü üzere %87,9’u kız, %12,1’i erkektir. Grafik 3’de ankete katılanların sınıf düzeyi incelendiğinde %36,4’ü 9, %21,2’si 10, %30,3’ü 11 ve %12,1’i 12. sınıf düzeyindedir ve grafik 4’de katılımcıların %97’si Anadolu lisesi %3’ü sosyal bilimler lisesi öğrencisidir.

4-Köçürme oyunları ismini daha önce hiç duydunuz mu?
66 yanıt

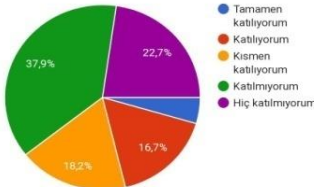
Grafik 4

5-Köçürme oyunları hakkında bilgi sahibiyim.
66 yanıt

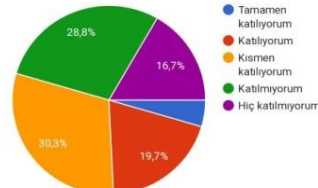
Grafik 5

6- Köçürme oyunlarının Divan -ı Lügati't Türk Kaşgarlı Mahmut 'ta geçtiğini biliyor muydunuz?
66 yanıt

Grafik 6

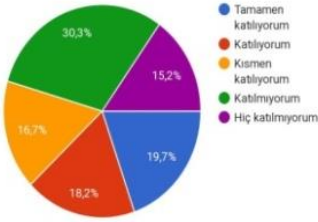
7- Köçürmenin; göçürme ,göç ettirme ,aktarma anlamlarına geldiğini ve Divan-ı Lügati't Türk'te bir oyun adı olarak karşımıza çıktığını biliyor muydunuz ?
66 yanıt

Grafik 7

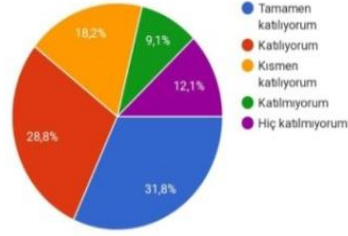
Katılımcıların Köçürme oyunları hakkında bilgi sahibi olup olmadığını ölçmek için sorular sorulmuştur. Katılımcılar grafik 5'te görüldüğü üzere %42,4 oranla “tamamen katılıyorum” ve “katılıyorum” seçeneğini işaretleyerek Köçürme oyunu ismini duyduğunu ancak grafik 6'da görüldüğü gibi %52,1 oranla “hiç katılmıyorum” ve “katılmıyorum” seçeneğini seçerek bilgi sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların Köçürme oyunlarının Dîvanu Lugâti't Türk'te geçtiğini %60,6 oranla bilmediği görülmüştür. Grafik 8'de Köçürmenin anlamının ve Dîvanu Lugâti't Türk'te bir oyun olarak %45,5 oranla bilinmediği %30,3 oranla kısmen bilindiği görülmüştür.

8-Mangalanın bir Köçürme oyunu çeşiti olduğunu biliyor muydunuz ?
66 yanıt

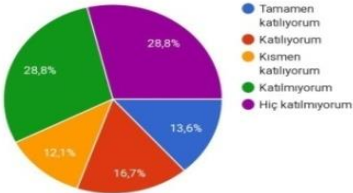
Grafik 8

9-Mangala oynamayı biliyorum.
66 yanıt

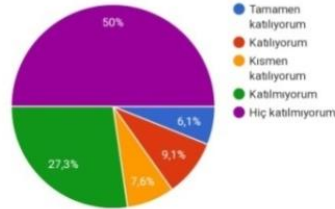
Grafik 9

10-Köçürme oyunları ailesinden Eme oyununun ismini daha önce duyduunuz mu ?
66 yanıt

Grafik 10

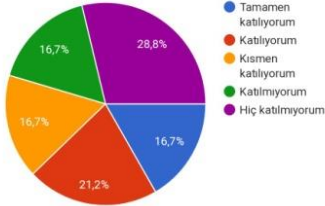
11-Köçürme oyunları ailesinden Eme oyununu daha önce hiç oynadınız mı ?
66 yanıt

Grafik 11

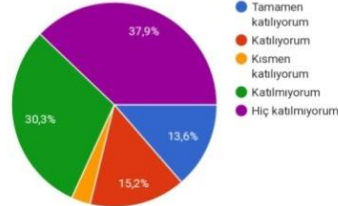
Grafik 10'da görüldüğü üzere Mangala oyununun %60,6 oran ile oynanmasının bilindiği ancak grafik 9'da görüldüğü üzere %45,5 oran ile Köçürme oyunu çeşiti olduğunun bilinmediği görülmüştür. Katılımcıların Köçürme oyunlarının çeşitleri hakkında bilgi sahibi olup olunmadığı konusunda sorular sorulmuştur. Grafik 11'de görüldüğü üzere Eme oyununun %57,6 oranla isminin daha önce duyulmadığı ve grafik 12'de görüldüğü gibi %77,3 daha önce oynanmadığı görülmüştür.

12-Köçürme oyunları ailesinden 18 Taş oyununun ismini daha önce duydunuz mu ?
66 yanıt

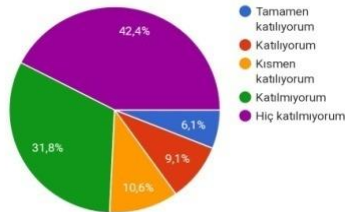
Grafik 12

13-Köçürme oyunları ailesinden 18 Taş oyununu daha önce oynadınız mı?
66 yanıt

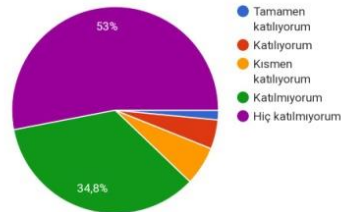
Grafik 13

14-Köçürme oyunları ailesinden 18 Kuyutak oyununun ismini daha önce duydunuz mu ?
66 yanıt

Grafik 14

15-Köçürme oyunları ailesinden 18 Kuyutak oyununu daha önce oynadınız mı ?
66 yanıt

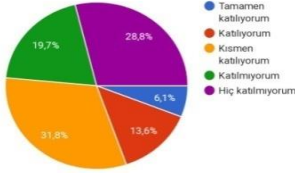

Grafik 15

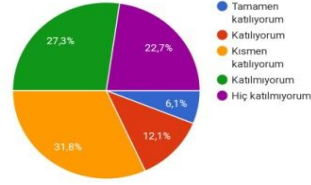
18 Taş oyununun grafik 13'te %45,5 oran ile isminin daha önce duyulmadığı ve grafik 14'te %68,2 oranla daha önce

oynanmadığı görülmüştür. Grafik 15'te Kuyutak oyununun isminin %74,4 oran ile isminin duyulmadığı grafik 16'da ise Kuyutak oyununun %87,8 oranla daha önce oynanmadığı tespit edilmiştir.

16- Yalakkaya ,Eme,18 Taş,Kuyutak,Emen, Evcik,Yuvalama,Cinkuyusu,Ev kayası gibi oyunların Anadolu' da yer alan bir çeşit Köçürme oyunu olduğunu biliyor muydunuz?
66 yanıt

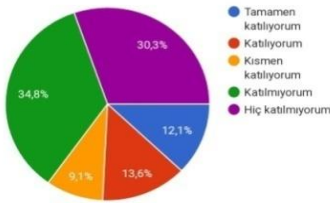
17-Zeka ve Strateji oyunlarından olan Köçürme oyunları çeşitleri (Eme,Fodik, Kuyutak, 18 Taş,Ovari) biri veya birçoğu hakkında bilgiye sahibim.
66 yanıt

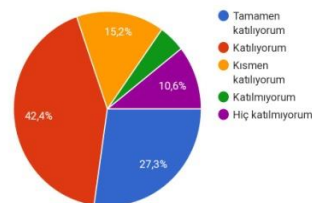
Grafik 16

Grafik 17

18-Eme oyununun Eskişehir Sivrihisar ilçesinde oynanan yerel Köçürme oyunları ailesinden biri olduğunu biliyor muydunuz?
66 yanıt

19-Kendi yaşadığınız bölgede bir Köçürme oyunu olduğunu bilseydiniz o oyunları derlemek ister miydiniz ?
66 yanıt

Grafik 18

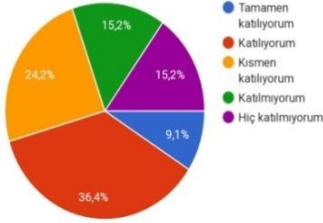
Grafik 19

Grafik 17'de Köçürme oyunlarının çeşidi olan Eme, Yalakkaya, 18 Taş, Kuyutak, Evcik... oyunlarının Anadolu'da yer alan bir oyun çeşidi olduğunun %48,5 oranla bilinmediği görül-

müştür. Grafik 18’de %53 oranla Köçürme oyunları çeşitleri hakkında bilgi sahibi olunmadığı görülmüştür. %31,8 oranla kısmen katılarak bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Köçürme oyunlarının yerel bir oyun olduğunun bilinip bilinmediği hakkında sorular hazırlanıp bu tür oyunlara benzer yereldeki oyunların derlenip derlenmemesi sorulmuştur. Buna göre grafik 19’da Eme oyununun Sivrihisar ilçesine ait yerel bir oyun olduğunun bilinmediği %65,1 oranla görülmüştür. Yereldeki Köçürme oyunlarının derlenmesinin istenmesi katılımcıların grafik 20’de %69.7 oran ile “tamamen katılıyorum” ve “katılıyorum” seçeneğini işaretlerken buna “kısmen katılıyorum” seçeneğini de eklediğimizde sonuç %84,9 çıkmıştır.

20-Kendi yaşadığınız bölgenin Köçürme oyunları hakkında araştırma yapar mısınız?

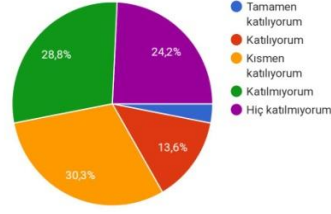
66 yanıt

Grafik 20

21-Yaşadığınız şehre, ilçeye ait Köçürme oyunları hakkında bilgi sahibiyim.

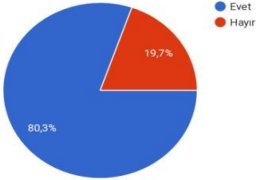
66 yanıt

Grafik 21

22-Sivrihisar Köçürme oyunlarını arkadaşlarınıza ve kardeşlerinize öğretir misiniz?

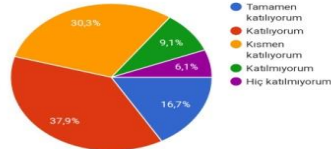
66 yanıt

Grafik 22

23-Gönül Dağı Sivrihisar’da tespit ettiğimiz Köçürme oyunları ailesinden Eme ,18 Taş ,Kuyutak ve Yalakkaya oyunlarından bir zeka oyunları köşesi yapmak ister miydiniz ?

66 yanıt

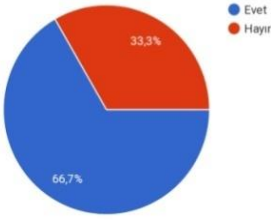

Grafik 23

Grafik 21'de görüldüğü üzere yerel bölgedeki Köçürme oyunlarının araştırılması üzerine katılımcıların %45,5 oranla “tamamen katılıyorum” ve “katılıyorum” seçeneğini işaretlerken %24,2 ile kısmen katılıyorum seçeneğini seçmiştir ancak grafik 22'de %53 ile yaşanan yere ait Köçürme oyunları hakkında bilgi sahibi olunmadığı görülmüştür. Sivrihisar Köçürme oyunları ailesinin videoları katılımcılara izletildikten sonra oyunlar ile ilgili sorular sorulmuştur. Grafik 23'te Sivrihisar Köçürme oyunlarının %80,3 oranla yaygınlaştırma isteği görülmüştür. %54,6 oran ile grafik 24'de katılımcıların Sivrihisar Köçürme oyun çeşitleri ile ilgili zekâ oyunları köşesi kurmak istediği tespit edilmiştir %30,3'ü ise kısmen katılıyorum seçeneğini seçmiştir.

24-Köçürme oyunları ailesinden Eme,18 Taş ve Kuyutak hakkında bilgi sahibi edindikten sonra yapılmış tablalarını satın alırmıydınız ?

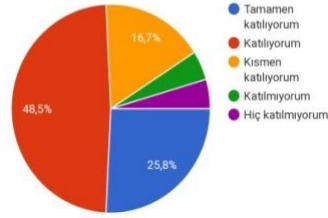
66 yanıt

Grafik 24

25-Sivrihisar Köçürme oyunlarının derlenmesini güzel buldum.

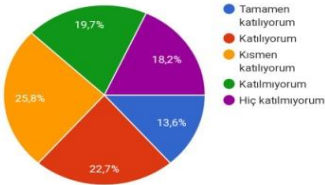
66 yanıt

Grafik 25

26-Köçürme oyunları ailesinden Sivrihisar'da derlenen Eme,18 Taş,Kuyutak oyunlarının proje sahipleri tarafınca çekilen sosyal medyadaki videolarını izledim.

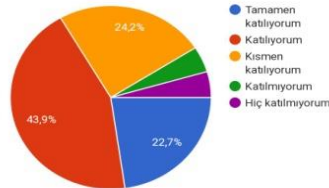
66 yanıt

Grafik 26

27-Köçürme oyunları ailesinden Sivrihisar'da derlenen Eme, 18 Taş ve Kuyutak oyunlarının proje sahiplerince çekilen sosyal medyadaki videolarını ailemede izletebilirim.

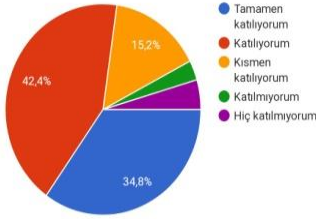
66 yanıt

Grafik 27

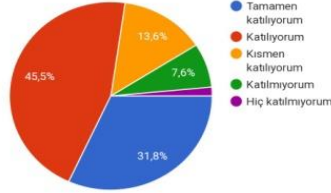
Grafik 25'te Sivrihisar Köçürme oyunları ailesi hakkında bilgi edindikten sonra %66,7 ile tablalarının satın alınması istenmektedir. Grafik 26'da da %74,3 oranla Sivrihisar Köçürme oyunları ailesinin derlenmesi güzel bulunmuştur %16,7 oranı ise "kısmen katılıyorum" seçeneğini seçmiştir. Proje sahipleri tarafından çekilen Sivrihisar Köçürme oyunlarının videoları grafik 27'de %36,3 oranla izlendiği %25,8 ile kısmen izlendiği görülmüştür. Videolar katılımcılar tarafından izlendikten sonra %66,6 oranla aile bireylerine de izletebileceği grafik 28'de görülmüştür %24,2'lik kısmı ise kısmen katılıyorum seçeneğini seçmiştir.

28-Köçürme oyunlarının içinde kültürel kodlarımızın ve değerlerimizin olduğuna inanıyorum.
66 yanıt

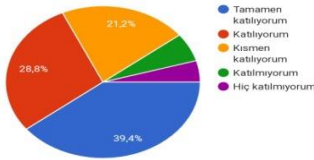
Grafik 28

29-Eme , Kuyutak,18 Taş oyunlarınınin zeka ve strateji geliştirdiğini düşünüyorum bu yüzden arkadaşlarıma oynamasını tavsiye ederim.
66 yanıt

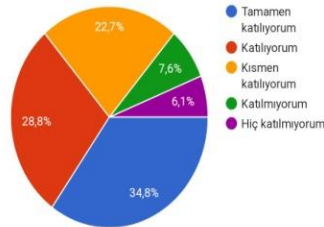
Grafik 29

30-Pandemi döneminde teknoloji ile geçen vaktimizin artmasından dolayı evde aile bireylerimiz ile birlikte gerek evdeki malzemelerden gerek Eme, 18 Taş ve Kuyutak tablalarından bu oyunları oynayabiliriz bu sayede ekran başında geçirdiğimiz sürenin azalacağını düşünüyorum.
66 yanıt

Grafik 30

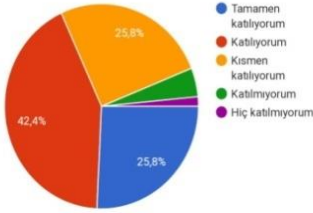
31-Sivrihisar Köçürme oyunlarının dijital ortamdaki oyunlardan daha faydalı olduğunu düşünüyorum.
66 yanıt

Grafik 31

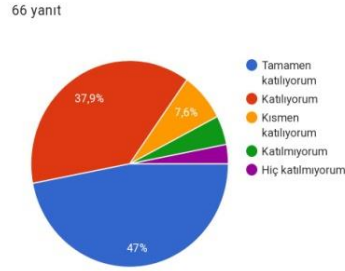
Grafik 29'da Köçürme oyunlarının içinde kültürel kodların ve değerlerin olduğu %77,2 ile görülmektedir. Sivrihisar Köçürme oyunları ailesininin zekâ, strateji geliştirdiği ve tavsiye edildiği grafik 30'da %77,3 ile görülmektedir. Katılımcılar pandemi döneminde teknoloji ile geçen sürenin artmasının aile ile birlikte oynandığında Köçürme oyunları ile azalacağını grafik 31'de %68,2 oranla düşünmektedir. Grafik 32'de de Köçürme oyunları %63,6 oran ile dijital ortamdaki oyunlardan daha faydalı bulunmuştur %22,7'si ise kısmen katılmıştır.

32-Köçürme oyunları bireyler arasında adaletli olmayı sağlar.
66 yanıt

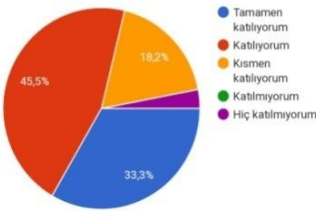
Grafik 32

33-Köçürme oyunlarının cinsiyet ayrımcılığı yapmadığını düşünüyorum.
66 yanıt

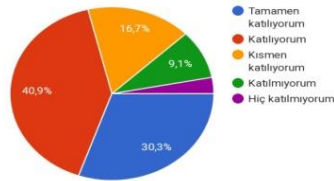
Grafik 33

34-Köçürme oyunlarının aile içi iletişimimizde birlik ve beraberliğe katkısı olduğunu düşünüyorum.
66 yanıt

Grafik 34

35-Köçürme oyunlarını büyüklerimle oynayarak onlardan daha farklı Köçürme oyunları ve unutulmaya yüz tutmuş çocuk oyunları hakkında bilgi alabildiğim bir ortamın oluştuğunu düşünüyorum.
66 yanıt

Grafik 35

Köçürme oyunlarının sosyalleşmeye katkısının olup olmadığı hakkında sorular sorulmuştur. Katılımcıların grafik 33'de %68,2'si Köçürme oyunlarının bireyler arasında adaletli davrandığını düşünmüştür %25,8'i de kısmen katılmıştır. Kö-

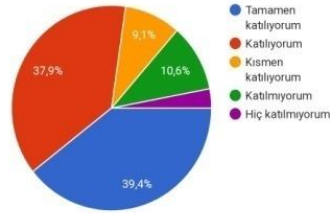
çürme oyunlarının cinsiyet ayrımcılığı yapmadığı grafik 34'de %84,9 oranla görülmüştür. Köçürme oyunlarının aile içi iletişimde birlik ve beraberliğe katkısının olduğuna %78,8 oranla grafik 35'de tespit edilmiştir, %18,2'lik kısmı kısmen katılmıştır. Katılımcılar Köçürme oyunlarını büyükleri ile birlikte oynayarak daha farklı unutulmaya yüz tutmuş oyunlar hakkında bilgi alınamadığı bir ortamın oluştuğunu %71,2 oranla grafik 36'da düşünmektedir.

36-Köçürme oyunları bireyin alışkanlıklarını olumlu yönde değiştirir.
66 yanıt

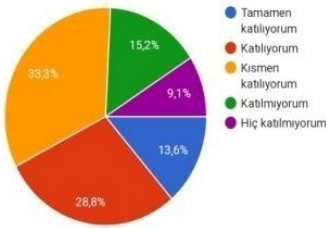
Grafik 36

37-Çocukların oyunlar üzerinden kendilerini ifade ettiklerini düşünüyorum.
66 yanıt

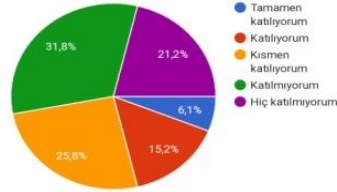
Grafik 37

38-Oyun, sonucu düşünülmeden yapılan hareketlerdir.
66 yanıt

Grafik 38

39-Pandemi döneminde derslere çalışma motivemi arttırmak adına zeka oyunlarının yanında Köçürme oyunları ailesinden Eme ,Kuyutak,18 Taş gibi oyunlar oynuyorum.
66 yanıt

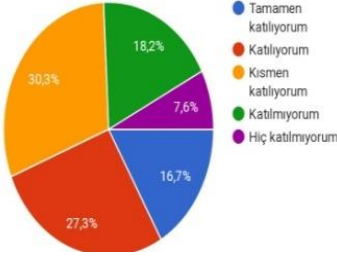
Grafik 39

Katılımcılar grafik 37'de Köçürme oyunlarının bireyin alışkanlıklarını %77,3 oran ile olumlu yönde değiştirdiğini düşünmektedir. Oyunlar hakkında genel soru olarak 2 tane soru sorulmuştur. Grafik 38'de %73,3 oranla çocukların oyunlar üzerinden kendilerini ifade ettikleri görüşüne katıldığı görülmüştür.

Katılımcılar grafik 39'da oyununun sonucu düşünülmeden yapılan hareket olduğunu %42,4'le katılmıştır, %33,3'lük kısmı ise kısmen katılıyor seçeneğini seçmiştir. Pandemi döneminde katılımcıların derslere çalışma motivesini arttırmak adına zekâ oyunlarını ve Sivrihisar Köçürme oyunları ailesi çeşitlerini %53 oranla oynamadığı %21,3 oranla oynandığı %25,8 ile kısmen katıldığı görülmüştür.

40-Oyunlar üzerinden farklı insanlarla tanışabiliyorum.

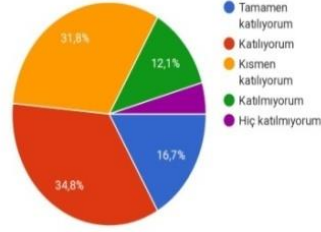
66 yanıt

Grafik 40

41- Pandemi döneminde evde ailece sosyalleştiginizi düşünüyor musunuz ?

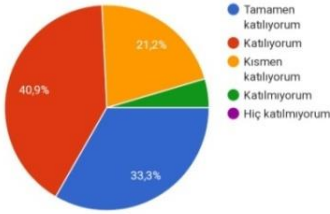
66 yanıt

Grafik 41

42-Evde oynanan oyunların bireyler arasındaki etkileşime katkısı olduğunu düşünüyorum.

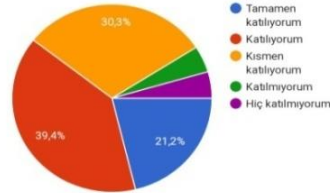
66 yanıt

Grafik 42

43-Köçürme oyunları ailesinden Eme , 18 Taş ve Kuytak oyunlarının pandemi döneminde evde ailecek oynanabileceğini düşünüyor musunuz ?

66 yanıt

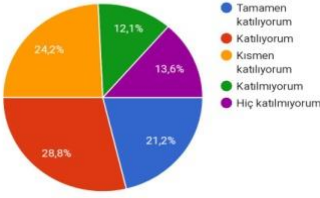

Grafik 43

Grafik 41'de katılımcılar oyunlar üzerinde %44 oranla farklı insanlar ile tanışırken %30,3 kısmen katılmıştır. Grafik 42'de pandemi döneminde katılımcıların %51,5'i ailece sosyalleştiginizi düşünüyor %31,8 kısmen katılmıştır. Katılımcılar evde oynanan oyunların sosyalleşmeye katkısının grafik 43'de görül-

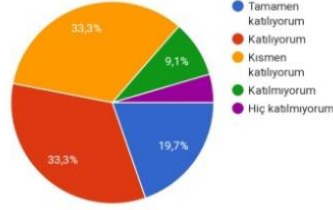
düğü üzere %74,2 oranla olduğunu düşünmektedir. Grafik 44'de Sivrihisar Köçürme oyunları ailesinin çeşitlerinin pandemi döneminde ailece oynanabileceği %60.6 ile görülmüştür ve %30,3 ile kısmen katılıyorum seçeneğini seçmiştir.

44-Pandemi döneminde ailele vakit geçirmek için oyunlar oynuyorum.
66 yanıt

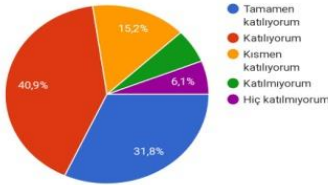
Grafik 44

45-Sivrihisar Köçürme oyunları aile içi kültürel bir iklim yarattı.
66 yanıt

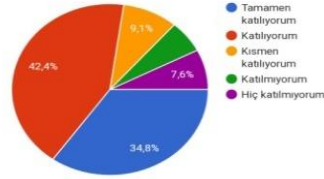
Grafik 45

46-Eme ve diğer Köçürme oyunlarının okulda oynanması esnasında akran gruplarının sosyalleşeceğini düşünüyor musunuz ?
66 yanıt

Grafik 46

47-Köçürme oyunlarının internet ortamında sanal olarak oynanmasını değil öncelikli olarak aile içinde sosyal iletişimle birlikte oynanmasını daha uygun buluyorum.
66 yanıt

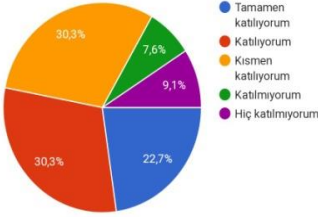
Grafik 47

Grafik 45'de katılımcıların ailesi ile birlikte vakit geçirmek için %50'sinin oyunlar oynadığı görülmüştür.%24,2'si ise kısmen katılarak oyunlar oynadığını seçmiştir. Sivrihisar Köçürme oyunlarının aile içi kültürel bir iklim yarattığı %53 oranla grafik 46'da görülmüştür.%33,3'ü kısmen katılarak aile içi kültürel bir iklim yarattığını düşünmüştür. Katılımcılar grafik 47'de Sivrihisar Köçürme oyunlarının okulda oynanıp akran grupları arasında %72,7 oranla sosyalleşmeye katkı sağlayacağını düşünmüştür. Köçürme oyunlarının internet ortamında sanal olarak

oynanmasını değil aile içinde sosyalleşerek oynanmasının uygun bulunması grafik 48'de %77,2 oranla görülmüştür.

48-Köçürme oyunları ailesinin tekrar araştırılarak tüm Türkiye genelinde Köçürme oyunları ile ilgili eserler düzenlendiğinde okur muydunuz?

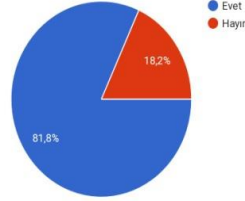
66 yanıt

Grafik 48

51-TRT1 TV kanalındaki Sivrihisar'da çekilen Gönül Dağı dizisini izliyor musunuz?

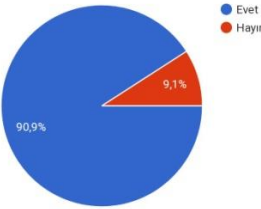
66 yanıt

Grafik 51

52-Gönül Dağı dizisinde Köçürme oyunları ailesinden Eme oyununu görmek ister miydiniz ?

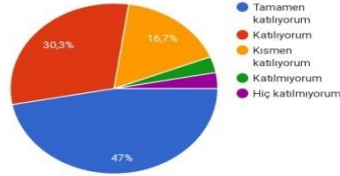
66 yanıt

Grafik 52

53-Televizyon kanallarında yer alan dizi ve programların içinde Köçürme oyunlarına da yer verilirse bunun sayesinde Köçürme oyunlarının gerek TV kanallarında gerekse sosyal medya aracılığıyla yaygınlaşacağına ve sosyalleşmek için kullanılacağına inanıyorum.

66 yanıt

Grafik 53

Köçürme oyunlarının yaygınlaştırılması hakkında sorular sorulmuştur. Grafik 49'da katılımcılar %53 oran ile Türkiye genelinde Köçürme oyunları ile ilgili eserler düzenlendiğinde okuyacaktır. %30,3'ü kısmen katılarak okuyacağını belirtmiştir. Sivrihisar'da çekilen Gönül Dağı dizisini katılımcılar grafik 50'de %81,8 oran ile izlemektedir ve grafik 51'de Gönül Dağı dizisinde %90,9 oranla Eme oyununu görmek istemektedir. Katılımcılar Köçürme oyunlarının TV kanallarında ve sosyal med-

ya aracılığıyla yaygınlaşacağına ve sosyalleşmek için kullanılacağına %77,3 oran ile düşünmüşlerdir. %16,7'lik kısım ise kısmen katılarak düşünmüştür.

Sonuç ve Tartışma

- Çok bilinen mangala oyununun bir çeşit köçürme oyunu olduğu ve Anadolu'da 225 çeşit Köçürme oyununun varlığı ve Eme, 18 Taş, Kuyutak ve Kuyu oyunlarının da bu oyun ailesinden olduğu tespit edilmiştir.
- Sivrihisar Köçürme oyunları ailesinin (Eme, 18 Taş, Kuyutak, Kuyu oyunu) kuralları kayıt altına alınmış ve unutulmaması için ilk adım atılmıştır.
- Proje sahipleri tarafından çekilen videolar öğrenci ve velilere izletildikten sonra güzel bulunup kendi yörelerinde Köçürme oyunu olup olmadığının düşünülmesi sağlanmıştır.
- Sivrihisar Köçürme oyunları ailesi beğenilip ailece oynanacak bir oyun olduğu yapılan anket çalışmasında görülmüştür.
- Oyunların sosyalleşmeye katkısının olduğu özellikle pandemi döneminde aile içi iletimi arttırmak adına oyunların faydasının olduğu görülmüştür.
- Hemen her oyunda çocuğun sosyal gelişimine faydalı unsurlar bulunabilir. Bu unsurlar oyunun planlanmasında ve uygulanmasında ortaya çıkabilir. Oyunun bu niteliği çocuklara kurallara uymayı öğretir. Çocuk, yetişkinliğe eriştiğinde de toplumun kurallarına uyar ve toplumla uyumlu hâle gelir. İçinde bulunduğu ve etkileşim yaşadığı diğer insanlarla ortak noktada bulunduğu zaman mutlu, başarılı insan, oyun yoluyla bu özellikleri kazanmayı başarabilir.
- Köçürme oyunlarının kuşak çatışmasını bir nebze olsun azaltmış ve öğrenciler özlerinde ebeveynlerinin büyüdüğü bu oyunları derleyip oynayarak, tasarlayarak yeniden yaşatmanın sahip çıkma ve hatta Somut olmayan kültürel miras içinde bulunmasının sağlanması süreçlerinin bizzat içinde yer almışlardır.
- Pandemi sürecinde evde hayat eve sığar sloganıyla gençlerimizin aileleri ile birlikte vakit geçirmesinin daha kolaylaştırılması, daha teknik hale getirilmesi için Eme

oyununun değerleri incelenmiş idi şimdi ise oynanmasının öğretilmesi, farkındalığının arttırılmaya devam ettirilmesi ve evde sosyalleşmeyi sağlaması için Gönül Dağı Sivrihisar Köçürme oyunlarının öğretilmesi için öncül örnek çalışması yapılmış olmuştur.

- Pandemiden dolayı Köçürme oyunlarını kültürel miras olarak canlandırıp velilerin de işin içine dahil edilerek oyunların daha da yaygınlaştırılması ve evde, okulda, ormanda, belirli gün ve haftalarda oynanabileceği bu sayede de sosyalleşmeye katkı sağlayacağı ortaya konmuştur.
- Öğrencilerin toplumsal çevrelerine, kültürlerine karşı ilgileri artmıştır zira bu ödev, derlemeleri ve materyalleri hazırlarken ebeveynlerinden çokça yardım almak durumunda kalmış ve bu alışveriş öğrencilerin ebeveynlerine yaşlılarına olan saygı, sevgisini de arttırmıştır

Tartışma kısmına geldiğimizde: Herodot, Lidya'nın başkenti günümüz Manisa'sında uzun bir kıtlık (18 yıl) yaşanıyor. İnsanların bu kıtlıktan sağ kurtulabilmelerinin sebebi ise oyun oynamak oluyor. 1 gün yemek yiyorlar, 2 gün oyun oynuyorlar, 1 gün yemek yiyorlar ve 2 gün oyun oynuyorlar; böylelikle oyun vasıtasıyla zihinlerini meşgul ederek açlığa karşı stratejik bir karşı gelişi yaratmış oluyorlar ve oyunları oynarken de sosyalleşiyorlar bizlerde bu konuda unutulmaya yüz tutmuş Köçürme oyunlarının duyurulması ve sosyalleşmeye katkı sağlaması için bu görüş örneklem kabul edilmiştir.(Instagram'da Oyun Atlası'nda

paylaşmıştır

<https://www.instagram.com/p/CliUf4Bg2Mg/?igshid=ode074guvjl7>). Araştırmalar esnasında Mangala ismi her ne kadar UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde Mangala/Köçürme olarak geçmiş olsada Mangala ismi ile sadece Gaziantep'te oynamakta olduğu Metin AND'ın Oyun ve Bügü kitabında görülmektedir. Metin AND'ın kitabında Mangala türevi oyunların Eme, Yalakkaya, Kuyu gibi değişik isimleri bulunmakta ancak ayrıntılı oynanışları ile ilgili bilgi verilmemektedir. Bu ayrıntılı oynanışlarla ilgili bilgi Arslan Küçük yıldız'ın Köçürme isimli kitabında yer almaktaysa da Balıkesir'deki Yalakkaya, Eskişehir'deki Eme ,18 Taş, Kuyutak ve Kuyu oyunlarının

yer almadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda yapılan çalışma ile bu oyunlar tarafımızdan literatüre kazandırılmış olacaktır.

Eğitsel oyunlar ile ilgili geçmişte yapılan çalışmalar incelendiğinde eğitsel oyunların akademik başarı üzerindeki etkilerinin daha çok araştırıldığı görülmektedir. Eğitsel oyunların problem çözme becerisine etkisini belirlemek için yapılan 1 tane çalışmaya ulaşılmıştır. Bugüne kadar eğitsel oyunlar ile ilgili yapılan çalışmalarda, eğitsel oyunların eleştirel düşünme becerisi, akıl yürütme becerisi gibi değişkenler üzerindeki etkisine belirlemek amacıyla yapılan çalışmalara ulaşılammıştır. Bu nedenle yeni yapılacak çalışmalarda eğitsel oyunların eleştirel düşünme becerisi, akıl yürütme becerisi gibi değişkenler üzerindeki etkisini belirlemek önerilebilir (COP & Kablan, 2018).

Adı geçen çalışmada eğitsel oyunların bilgisayarlarla verildiği ve daha çok sayısal becerileri ölçmek için deneysel çalışmalar yaptığını belirtirken oyunların daha önce problem çözme sosyalleşme üzerine yapılan çalışmalar olmadığı vurgulanmıştır. Bu anlamda yapılan proje çalışması daha önce yapılan eğitsel oyunlar çalışmalarına özellikle uygulama ve dijital ortamları da faydalı kullanma adına farklılık arz ettiği görülmektedir. Köçürme oyunları ile ilgili sadece mangala ile ilgili genel çalışmalar yapılmış (bkn. mangala.com) Arsalan Küçükyıldız tarafından makale ve kitap yazılarak literatüre kazandırılmış ancak yapılan proje çalışmamızda olduğu gibi örmeklem üzerinden yerel köçürme oyunlarını tek tek öğretme gayreti diğerlerinden çalışmayı farklı ve özgün kılmıştır. Adı geçen 4 köçürme oyunları ayrı ayrı oyun tablalarında oynanabilir. Ancak yeni çalışmalara da öncü olması her ortamda hepsinin bir arada araçla oynanabilmesi için yeni tasarımlar gerçekleştirilmiştir. Tek bir tabla üzerinde 4 oyunda oynanabilecektir. Ayrıca Zeka oyunları köşesine alının mangala üzerinde 18 taş oyunu, Beştemse oyun tablası üzerinde Eme oyunu, Balıkesir'den derlenen Yalakkaya (Gümüş & Gümüş, 2019, s. 3) köçürme oyunu tablası ile de kuyutak oyunu oynanabilecektir. Geriye kalan 4 kuyulu kuyu oyunu içinde bez kumaş üzerinde tasarım yapılmıştır yeterki oyunlar her an her ortamda oynanıp yaygınlaştırılabilirler. Yaygınlaştırma ve sürdürülebilme için açılan TATİTA youtube kanalında bu çalışmalar yayınlanmış ve yayınlanmaya devam ede-

cektir. Oyunların yaygınlaşması için sosyal medya ayağı oluşturulmuş, ayrıca gönül dağı dizisinde oyunların yer alması için gerekli görüşmeler yapılmış ve söz alınmıştır.

Öneriler

Köçürme oyunları, tarihi çocuk oyunları kursları veren öğretmenlerle Halk Eğitim Merkezlerinde eğitimcilerin eğitimi ile ilgili kurs açılması sağlanabilir. Kursa gelen öğretmenler daha sonra okullarında özellikle zeka oyunları derslerinde, proje derslerinde, ders dışı (egzersiz)etkinlik derslerinde bu ve bunlar gibi oyunları hep bir elden öğretmesiyle yaygınlaştırılmasına katkı sağlayabileceklerdir. Gençlik Ve Spor Bakanlığı/ Gençlik merkezlerinde zeka, strateji oyunları, Köçürme oyunları konusunda federasyon/köçürme köşesi kurulması sağlanabilir. Bunun için öncelikle illerde Gençlik ve Spor Müdürlükleri bünyesinde her ile ait bir köçürme oyunu derlenerek sadece Köçürme oyunlarını sunacak şekilde araştırmacıların katılacağı bir kurultay, sempozyum düzenlenebilir. Gençlik Spor Bakanlığının Gençlik Çağrı Programlarına proje olarak yazılabilir. Sosyal medya, çevrimiçi çalışmalarla (Zoom ve Instagram) yayımlar yapılarak Köçürme oyunları tanıtılmaya devam edilmelidir. İllerin kendi köçürme oyunları il kültür envanterlerine dahil edilmelidir. Eme, 18 Taş ve Kuyutak ve son anda keşfedilen derlenen Kuyu oyunu okullarda da kutlanan milli bayramlarda belirli gün ve haftalarda da oynatılabilirler.

Kaynakça

- Akşam gazetesi . (2017, Ağustos 13). *Osmanlı Kahvesini Ararken Mangalayı Buldular*. İstanbul.
- And, M. (2012). *Oyun ve Bügü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayşe GÜMÜŞ. (2019). 4000 YILLIK TÜRK SATRANCI YALAKKAYA. *ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ* , 1/15.
- Bakanlığı, T. C. (2020, Aralık 17). *UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi*. Şubat 17, 2021 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web Sitesi: <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-278788/geleneksel-zeka-ve-strateji-oyunu-mangala--gocurme-togy-.html> adresinden alındı
- Baran, M. (1993). *Çocuk Oyunları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- COP, M. R., & Kablan, Z. (2018). ürkiye’de Eğitsel Oyunlarla İlgili Yapılmış Çalışmaların Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 52-71.

- Çocuk.com, Y. (2021, Şubat 5). Yeşil Çocuk Oyun Festivali. İstanbul, İstanbul, Türkiye.
- Durmaz, B., & Durmaz, S. (2015). *Mangala Öğretiminin İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerinin Rutin Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı*. Eskişehir: Pegem akademi.
- Faydacı, K., & Sevimbay, M. (2018, Haziran 25). *Sivrihisar Haberleri*. Şubat 17, 2021 tarihinde Sivrihisar Web Sitesi: <https://www.sivrihisar.com.tr/sivrihisar-uluslararası-nasreddin-hocakultur-sanat-ve-spor-festivali.html> adresinden alındı
- Faydacı, K., & Sevimbay, M. (2018, Haziran 5). *Sivrihisar Haberleri*. Şubat 17, 2021 tarihinde Sivrihisar Web Sitesi: <https://www.sivrihisar.com.tr/cocuklar-oyunlarini-dunyanin-merkezi-sivrihisarda-oyyadi.html> adresinden alındı
- Girmen, P. (2012). Eskişehir Folklorunda Çocuk Oyunları ve Bu Oyunların Yaşam Becerisi Kazandırmadaki Rolü. *Milli Folklor*, 263-273.
- Gümü, A., & Gümü, İ. (2019). 4000 Yıllık Türk Satrancı Yalakkaya. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1-15.
- Gümü, O., & Aydoğan, R. (2020). Yeni Tıp Koronavirüs-Covid 19 Kaynaklı Evde Geçirilen Boş Zamanların Ev İçi Rekreatif Oyunlar ile Değerlendirilmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, 107-114.
- Güven, H. (2021, Şubat 8). 'Gönül Dağı' Sivrihisar'dan 'Köçürme Oyunları'. Eskişehir, Eskişehir, Türkiye.
- Güven, H. (2021, Şubat 5). SATRANCIN ATASI KÖÇÜRME OYUNLARI(TÜBİTAK PENCERESİNDEN). *Ekstra Gündem*. Eskişehir, Eskişehir, Türkiye: Es TV.
- Kara, A. (2010). Nisan 21, 2019 tarihinde Prof.Dr.Abdulvahap Kara Kişisel Web Sitesi: <http://www.abdulvahapkara.com/mangala-oyunu-ilk-sampiyonasi/> adresinden alındı
- Küçük yıldız, A. (2015). *Türk Zeka Oyunları I Köçürme Mangala*. Ankara: Delta Kültür Yayınevi.
- Özdemir, D. (2006). *Türk Çocuk Oyunları I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özer, A., Gürkan, A. C., & Ramazanoğlu, M. (2006). Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 54-57.
- Özyürek, A. (2019). Yakın Geçmişte Çocukların Oynadıkları Oyun ve Oyuncaklar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 105-119.
- Ripol, O. (2011). *Birlikte Oynayalım*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Sevimbay, S., & Koray, F. (2019, Ekim 9). *Sivrihisar Haberleri*. Şubat 7, 2021 tarihinde Sivrihisar Web Sitesi: <https://www.sivrihisar.com.tr/sivrihisar-bilim-senligi.html> adresinden alındı
- Şıracı, Ü. (2017, Ocak 04). Satrancın Atası Köçürme'nin Denizli İzleri. Denizli, Denizli, Türkiye.

EKLER

EK:1 TRT Genel Müdürü Sayın İbrahim EREN ve Gönül Dağı dizisi yapımcısı Ferhat EŞSİZ ile görüşme

<https://www.youtube.com/watch?v=ksEf9HOTokU>

<http://esyenigun.com/makale/-gonul-dagi--sivrihisar-dan--kocurme-oyunlari-/>

EK 2:Es TV Köçürme Oyunları Tanıtım Programı /Yeniğün Gazete Yazısı

EK 3:Kuyutak Oyunu Tablası EK 16:18 Taş Oyunu Tablası EK 17:4 Oyunun Tek Tabla Tasarımı

EK 4:Kadir TOPÇU Tarafından Yapılan 4 Oyunun Bir Arada Oynanabileceği Köçürme Tablası ve TATİTA Kanalı İçin Logo Tasarımı Yarışması <https://www.youtube.com/watch?v=sgEIRKa2Va8>

EK 5:Ümit ŞIRACI'nın Denizli'deki Çalışması ve DEHA 20 Gazetesi ve Mısır Piramitleri Üzerinde Mangala

EK 6: Sivrihisar Belediyesi Köçürme Oyun Çekimi ve Ziyareti

Gönül Dağı Sivrihisar'dan Köçürme (Kuyu/Mangala) Oyunları

Yarışma Adı	Yarışma Türü	Yarışma Alanı	Yarışma Tarihi	Yarışma Durumu	Yarışma Sonuçları
TÜBİTAK 52. Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması	Ulusal	Yenişehir	01-04-2021	Bitmiş	1. Sınıf: 1. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 2. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 3. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 4. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 5. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 6. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 7. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 8. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 9. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi, 10. Öğrenci: Gönül Dağı Sivrihisar Anadolu Lisesi

EK 7

EK 8:TATİTA Youtube Kanalı Tanıtım Videosu

<https://youtu.be/UnJFVAMCIg4>

EK 9:Mangala Oyunu Film Videosu

<https://www.mangala.com.tr/mangala-filmi>

EK 10 SOSYAL MEDYA AYAKLARI KANALLARI :**YOUTUBE**

TATİTA Oyun Kaşifi

https://youtube.com/channel/UC42-GfdPFcGxofAOkQM_bHA

EK11 **INSTAGRAM**

aysegumus_oyunkasifi_tatita

https://instagram.com/aysegumus_oyunkasifi_tatita?igshid=i38993sgt9mv

EK12 **BLOG**

TATİTA <https://tatitaoyunkasifi.blogspot.com/?m=1>

EK13 **WEB SİTESİ**

<https://kuyuoyunlari.wordpress.com/>

EK14[https://docs.google.com/forms/d/1cUY9RDkky](https://docs.google.com/forms/d/1cUY9RDkkyCrxvVzRwzc5RjrfEfUt0SCE1UXMZOWr7Iw/edit?usp=drive)

[CrxvVzRwzc5RjrfEfUt0SCE1UXMZOWr7Iw/edit?usp=drive](https://docs.google.com/forms/d/1cUY9RDkkyCrxvVzRwzc5RjrfEfUt0SCE1UXMZOWr7Iw/edit?usp=drive) **web** GÖNÜL DAĞI SİVRİHİSAR'DAN KÖÇÜRME OYUNLARI (Öğrenci Anket Formu)

https://docs.google.com/forms/d/1Fde_0WTRqpUWY9UHjvCGmMD1LaZ4ciMijRZI2qzqLI0/edit GÖNÜL DAĞI SİVRİHİSAR'DAN KÖÇÜRME OYUNLARI (Veli Anket Formu)

EK 15: Colpanai9Korgol öğretimi ve Nasreddin Hoca Şenliği 18 Taş Oyunu

AZERBAJCAN VATANDAŞLA- RININ SEYAHAT ETME NİYETİ İLE COVID-19 KORKUSU VE GÜVEN ALGISININ İLİŞKİSİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Öz

Küresel salgın dönemlerinde bireyle-
rin salgın hastalığa yakalanma korkusu ulusla-
rarası seyahat etme niyetini etkilemektedir.
Salgın döneminde bireyin seyahat etme niyeti
ile ilişki içerisinde olan en temel iki faktör
olarak korku ve güven duyguları karşımıza
çıkılmaktadır. Çalışmada, Azerbaycan'da yaşa-
yan bireylerin sahip oldukları COVID-19 kor-
kuları ve Türkiye'ye yönelik güven algıları ile
salgın döneminde seyahat etme niyetleri ara-
sındaki ilişkinin ampirik olarak incelenmesi
amaçlanmaktadır. Araştırmadan elde edilen
bulgulara göre bireylerin COVID-19 korkusu
ile seyahat etme niyeti arasında istatistiki açı-
dan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Fakat bi-
reylerin Türkiye'ye yönelik sahip olduğu gü-
ven algısı ile seyahat etme niyeti arasında ista-
tistiki açıdan anlamlı, orta düzeyde ve pozitif
yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 korkusu,
Güven, Seyahat etme niyeti, Azerbaycan,
Türkiye

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI ARAŞTIRMA-
LARI DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 4 / SAYI 3 / TEMMUZ
2021

Sorumlu Yazar
Corresponding Author
Güliz AKSOY
Ayşe İpek AYTAÇ
Matanat MAMMADOVA
Dr. Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, İşletme Doktora
Programı Mezunu,
agulizaksoy@gmail.com
Araştırma Görevlisi, Yozgat
Bozok Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi,
ipek.aytac@yobu.edu.tr
Öğretim Görevlisi Azerbaycan
Devlet İktisat Üniversitesi
(UNEC), mammado-
va_matanat@unec.edu.az

Gönderim Tarihi
Received
15.06.2021

Kabul Tarihi
Accepted
02.08.2021

Atf
AKSOY, Güliz, AYTAÇ,
Ayşe İpek, MAMMADOVA,
Matanat (2021). "Azerbaycan
Vatandaşlarının Seyahat Etme
Niyeti İle Covid-19 Korkusu
Ve Güven Algısının İlişkisinin
Belirlenmesi Üzerine Bir
Araştırma", *Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları*
Dergisi, (4/3), 87 - 104.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

* 7-8 Nisan 2021 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası İşletme, Ekonomi
& Eğitim Sempozyumunda sunulmuştur.

DETERMINATION OF FEAR OF COVID-19 AND PERCEPTION OF CONFIDENCE WITH INTENTION TO TRAVEL: A RESEARCH ON AZERBAIJAN

Abstract

In times of global epidemics, individuals' fear of getting sick affects their international travel intention. During the epidemic period, feelings of fear and trust emerge as the two most basic factors which are related to the intention of traveling. The aim of this study is to empirically examine the relationship between Azerbaijani people's fear of COVID-19, their perception of trust towards Turkey and their travel intentions during pandemic. According to findings from the study, there was no significant relationship between the individuals' fear of COVID-19 and travel intentions statistically. However, the relationship between individuals' trust towards Turkey and intention of travel were statistically significant, moderately correlated and in a positive way.

Key Words: Fear of COVID-19, Trust, Travel Intention, Azerbaijan, Turkey

Giriş

Korona virüsler, insanlarda ve hayvanlarda hastalığa neden olan büyük bir virüs ailesidir. COVID-19 hastalığına bu virüs ailesinden SAR-CoV-2 virüsü neden olmaktadır. Çin'in Vuhan eyaletinde 2019 yılı Aralık ayında ateş, öksürük ve nefes darlığı gibi solunum yolu belirtileri gösteren bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda COVID-19, 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanmıştır. Salgının kaynağının bu bölgedeki hayvan pazarı olduğu tespit edilmiştir. Korona virüs hayvandan insana daha sonra da insandan insana bulaşarak, şehirden eyalete oradan tüm ülkeye ve sonunda tüm dünyaya yayılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020e).

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Türkiye'de henüz vaka gerçekleşmeye başlamadan yapılan çalışmalar hakkında ve mevcut durumla ilgili basın açıklamaları yapmıştır. İlk olarak Çin'de görülen COVID-19 vakalarına karşı bilim kurulu toplantısının ardından yayınladığı basın duyurusuyla Çin'in Vuhan şehrinden İstanbul'a olan uçak seferlerinin durdurulduğunu

açıklamıştır. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütünden bir uyarı gelmemiş olmasına rağmen tedbir olarak Çin'den gelen bütün uçaklardan inişlerde yolcuların termal kamera ile taranmasına karar verilmiş ve havaalanlarında karantina odaları hazır hale getirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a).

Çin genelinde insanlara hızla bulaşan ve dünyanın farklı ülkelerinde de görülerek küresel bir tehdit olan korona virüsün ağır tablolara ve ölümlere yol açtığı ifade edilmiştir. Küresel boyutta olan virüs salgınlarıyla mücadelede tecrübeli bir kadronun varlığı ve hızlı müdahale edilebiliyor olmasının önemine dikkat çekilmiş ve Türkiye'nin iyi yetişmiş sağlık profesyonelleri ve donanımlı, yüksek kapasiteli sağlık tesislerine sahip olduğu bu tehdiye karşı durma gücünün olduğu ifade edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b).

Türkiye'yi kısa zamanda elli altı ülkede de görülmeye başlayan COVID-19 salgınına karşı korumak için İran ile de önce havayolu sonradan kara ve demiryolu geçişleri ayrıca Irak, İtalya, Güney Kore ile de tüm uçuşlar durdurulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020c). 11 Mart 2020 tarihinde virüs Türkiye sınırlarından girmiş ve ilk COVID-19 pozitif vaka açıklanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020f). Aynı tarihte Dünya Sağlık Örgütü tarafından, bir hastalığın ülkeler, kıtalar hatta tüm dünyaya yayılıp etkisi altına alması olarak tanımlanan pandemi COVID-19 için ilan edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020g). Mart ayı ile birlikte ülkemizde COVID-19 vakalarının olmaya başlamasıyla birlikte Bilim Kurulu tarafından COVID-19 bilgilendirme burosüresi hazırlanarak 81 ile dağıtımı sağlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020d). 13 Mart 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan 81 il Valiliği ve Hudut İdare Mülki Amirliklerine Genelge ile Sağlık Bakanlığı ve bilim kurulunun önerileri doğrultusunda salgının hızla arttığı ülkelere gelen yolcu girişlerinin durdurulmasına ve yurtdışından gelen Türk vatandaşlarına kontrol ve karantina uygulanmasının yapılması bildirilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020a). 15 Mart 2020 tarihinde yayınlanan ek genelge ile, insanları hastalıktan korumak ve salgının yayılmasını önlemek için eğlence mekanları ertesi gün itibarıyla geçici olarak faaliyetlerini durdurmuştur (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020b). 16 Mart 2021 tarihindeki ek genelge ile halkın genel kullanımına açık olan "...tiyatro, sinema, gösteri mer-

kezi, konser salonu, nişan/düğün salonu, çalgılı/müzikli lokanta/kafe, gazino, birahane, taverna, kahvehane, kıraathane, kafeterya, kır bahçesi, nargile salonu, nargile kafe, internet salonu, internet kafe, her türlü oyun salonları (atari, playstation vb.), her türlü kapalı çocuk oyun alanları (AVM ve lokanta içindekiler dâhil), çay bahçesi, dernek lokalleri, lunapark, yüzme havuzu, hamam, sauna, kaplıca, masaj salonu, SPA ve spor merkezlerinin” faaliyetlerine de bulaş riskini minimize etmek üzere geçici süreyle durdurma kararı alındığı duyurulmuştur (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020c). 3 Nisan tarihinde yayınlanan genelge ile de şehirlere giriş çıkış tedbirleri getirilmiş, yaşlara göre sokağa çıkma kısıtlamasına gidilmiş ve maske kullanım zorunluluğu getirilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020d). 28.05.2020 tarihinde toplanan Cumhurbaşkanlığı kabinesinde bilim kurulunun önerileri ışığında daha önceden getirilen kısıtlamaların bazılarında yeniden değerlendirme yapılmıştır. Yayılma ve bulaş hızının azalması, vaka artış hızının düşüşe geçmesi ile birlikte Türkiye’ de 1 Haziran 2021 tarihi itibariyle kontrollü normalleşme süreci başlamıştır. Faaliyetleri geçici süreliğine durdurulan ya da kısıtlanan lokanta, restoran, kafe, pastane, kıraathane, kahvehane, çay bahçesi, dernek lokallerinin, yüzme havuzu, kaplıca, hamam, sauna, SPA merkezleri vb. işletmeler, kısıtlanan park/bahçe, rekreasyon alanları, piknik alanları, mesire ve öğren yerleri, plajlar, piknik, spor, yürüyüş, gezi, balık tutma vb. faaliyetler, sergi ve tezgâhlarda giyim, oyuncak, süs eşyası, çanta vb. gerekli olmayan ihtiyaç maddelerinin satışının yapıldığı tüm pazarlar zaman sınırlandırmasına bağlı olarak yeniden faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bu sürecin pandeminin yayılmasını önleyerek sürdürülebilmesi için, Sağlık Bakanlığı, bilim kurulu tarafından her bir faaliyet alanı için belirlenen kuralları işletmelere tebliğ etmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020f).

11 Mart 2020 tarihinden 1 Haziran 2020 tarihine kadar hiçbir şey eskisi gibi olmamış tüm dünya ile birlikte Türkiye de hastalığın bulaşmasının önüne geçilmesi amacıyla haftalarca karantinada kalmış, yayılma artış hızının kontrol altına alınmaya başladığı zaman “yeni normal” kurallarına bağlı olarak karantinadan kontrollü bir şekilde çıkmıştır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı da bu süreçte konaklama tesislerinde, yeme- içme tesislerinde, deniz turizmi tesis ve araçları ile turizm amaçlı

sportif faaliyetlerde, turist rehberliği hizmetlerinde ve kültür sanat tesislerinde kontrollü normalleşme süreci hakkında genelgeler yayımlayarak personel, ziyaretçi ve işletmeler için gerçekleştirilmesi gereken faaliyetleri ilan etmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020a). 21 Kasım tarihinden itibaren, artan vaka sayılarına bağlı olarak, tekrar kısıtlamalara gidilmiş ve hafta sonları sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020e).

1. Kavramsal Çerçeve

1.1.Seyahat Etme Niyeti

COVID-19 korkusu ve güven değişkenlerinin etki ettiği varsayılan seyahat etme niyeti, bireyin seyahat etme isteği olarak tanımlanmaktadır (Lou ve Lam, 2020: 3). Seyahat etme niyeti başka bir tanımda, herhangi bir destinasyona istenilen bir zaman dilimi içerisinde seyahat etme imkânı olarak da ifade edilmektedir (Baker ve Crompton, 2000'den aktaran; Şengel vd., 2020: 108). Kabadayı ve Kardeş (2020) yaptıkları çalışma sonucunda, bireyin seyahat etme eğilimi üzerinde salgın tehdidinin negatif yönlü etkisinin bulunduğu ortaya konmuştur. Altınay Özdemir ve Yıldız (2020) yaptıkları araştırma bulguları neticesinde COVID-19 salgınının bireylerin seyahat etme niyetini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. COVID-19 salgın sürecinde insan yaşamının ölüm tehdidi altında olmasıyla artan COVID-19 korkusunun bireyin diğer ülkelere seyahat etme niyetini etkilediği varsayılmaktadır. Şengel ve arkadaşları (2020) yaptıkları çalışmada COVID-19 kaynaklı ölüm kaygısının turistlerin seyahat davranışında belirleyici olduğu sonucuna varmışlardır. Bu nedenle çalışmada COVID-19 korkusu ve güven faktörlerine de yer verilmiştir.

1.2.COVID-19 Korkusu

Dünya 2019 yılında ortaya çıkan, çıkış nedeninin ve tedavisinin tam olarak saptanamadığı bulaşıcı hastalık olan COVID-19 virüsü ve bu virüsün yarattığı korku ile boğuşmaktadır. Bu süreçte ırk ve kültürden bağımsız olarak tüm insanların deneyimlediği birincil duygu türü olan korku, tehlikenin farkında olma halidir (Lou ve Lam, 2020). Korku genel olarak tehlike,

acı veya zararlarla tetiklenen bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Hoog vd. 2018'den aktaran; Luo ve Lam, 2020). COVID-19 korkusu, bireyin küresel salgın krizi karşısında verdiği duygusal tepkiyi ifade etmektedir (Jian vd., 2020: 2). COVID-19 salgınında bulaş ve ölüm oranlarının yüksekliğinin; bu salgına yönelik etkili önlem ve tedavi eksikliği ile birleşmesinin doğal bir sonucu olarak birçok insanda COVID-19 korkusu meydana gelmektedir. Şanlı, Erdem ve Unur (2020) gerçekleştirdikleri çalışmada araştırma katılımcılarının COVID-19 salgını öncesi tatile gitme niyetine sahip olduğu fakat salgının yarattığı tehdit algısının katılımcıların tatile gitme niyetlerini negatif yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir. Bu bilgiler ışığında araştırmada aşağıdaki hipotezler önerilmiştir.

H1₀: Bireyin COVID-19 korkusu ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki yoktur.

H1₁: Bireyin COVID-19 korkusu ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

1.3.Güven

Literatürde turizm bağlamında özel olarak bireyin yeme-içme işletmelerine (Crotts, Coppage ve Andibo, 2001; Hyun, 2009), konaklama işletmelerine (Kim vd. 2009) ya da seyahat acentalarına (Kim, Chung ve Lee, 2011; Wu ve Chang, 2006) yönelik duyduğu güvenden farklı olarak bu çalışma perspektifinden güven, kamu kurum ve kuruluşlarına, turizm işletmelerine ve destinasyondaki yerel halka yönelik duyulan güveni kapsamaktadır (Marinao vd., 2012: 28). Genel olarak bu bağlamda ele alınan güven, kamu kurum ve kuruluşlarının, turizm işletmelerinin ve yerel halkın önemli görülen hususlarda yeterliliği ve dürüstlüğü olarak tanımlanabilmektedir (Marinao vd., 2012: 28). Kamu kurumlarına ve turizm işletmelerine duyulan güven, kurumun etik veya politikayla ilgili aldığı kararlar açısından turistlerin yönetime olan inancını ifade etmektedir (Wong vd., 2011). Kamu kurumlarına duyulan güven, bireyler ve turizm paydaşları arasında köprü kurmaktadır (Beritelli vd., 2007). Turistlerin seyahat süreçlerinde gittikleri ülkenin yerel halkıyla iletişim kurma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle turistlerin zihninde yerel halka yönelik oluşan güven algısı bireyin o destinasyona seyahat etme niyetini etkilemektedir (Artigas vd., 2017). Wachyu-

ni ve Kusumaningrum (2020) turist davranışının COVID-19 salgını sonrası nasıl olacağını belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada, ülkelerin korona virüsten etkilenen hasta sayılarının bireyin seyahat etme niyetini etkileyeceğini ve bu nedenle bireylerde güven duygusunu meydana getirecek stratejilerin üretilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Literatürde gerçekleştirilen çalışmalarla ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda bireylerin COVID-19 korkusunun artması durumunda seyahat etme niyetlerinin azalacağı ve seyahat etme niyeti oluşturulan destinasyona yönelik duyulan güvenin bu etkileşim üzerinde etkisinin olacağı varsayımıyla araştırmada aşağıdaki hipotezler önerilmiştir.

H₂₀: Bireyin güven algısı ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki yoktur.

H₂₁: Bireyin güven algısı ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Devlet kurumlarının, özel işletmelerin ve ülkenin yerel halkının COVID-19 salgın sürecinde uyguladığı önlemlerin Azerbaycan'da yaşayan potansiyel turistlerde oluşturduğu güven algısı ile bu bireylerin Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve buna ek olarak bireyin sahip olduğu COVID-19 korkusu ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasındaki istatistiki açıdan ilişki olup olmadığı ampirik olarak sınanarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ulusal ve uluslararası literatürde güven algısı ile seyahat etme niyeti kavramları ve birbiriyle ilişkisini ele alan çalışmalar mevcuttur. Fakat gerçekleştirilen literatür incelemesi neticesinde güven algısının, seyahat etme niyetinin ve COVID-19 korkusunun bir arada ampirik olarak sınındığı araştırmaya rastlanmamıştır. Buna bağlı olarak, araştırmanın literatürdeki bu boşluğu dolduracak nitelikte olduğu düşünülmektedir. Ülkenin resmi ve özel kurumlarına, yerel halkına duyulan güvenin ve bireylerin yakalandıklarında yaşamlarını tehlike altına sokan bu salgın sürecinde COVID-19 korkusunun potansiyel turistleri destinasyon seçimlerini ve ilgili destinasyona seyahat etme niyetlerini etkileyen en temel iki faktör olarak var olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma sonucunda, destinasyon yönetim örgütle-

rine, turizm paydaşlarına bir takım yol gösterici öneriler sunulacaktır.

Evrenin büyük olması, araştırmanın zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı olasılıklı örnekleme yöntemlerinden faydalanılamamıştır bu nedenle örnekleme, kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmanın evrenini, Azerbaycan'da yaşayan uluslararası seyahat etme kısıtı olmayan bireyler oluşturmaktadır. Uluslararası seyahat etme niyeti bulunduran ve bu niyetini davranışa dönüştürme yetkinliğine sahip bu bireyler, turizm sektörünün karar verici ve uygulayıcı en önemli aktörlerindendir. Azerbaycan'da yaşayan seyahat etme kısıtı olmayan bu bireylerin tamamına ulaşmak zaman, maliyet ve salgın sürecinde alınan önlem kısıtları nedeniyle mümkün olmamıştır. Kısıtlar sebebiyle olasılıklı örnekleme yöntemlerinden faydalanılamamıştır bu nedenle örnekleme, kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu bağlamda örneklemini 152 kişinin oluşturduğu bu çalışma ön araştırma niteliği taşımaktadır.

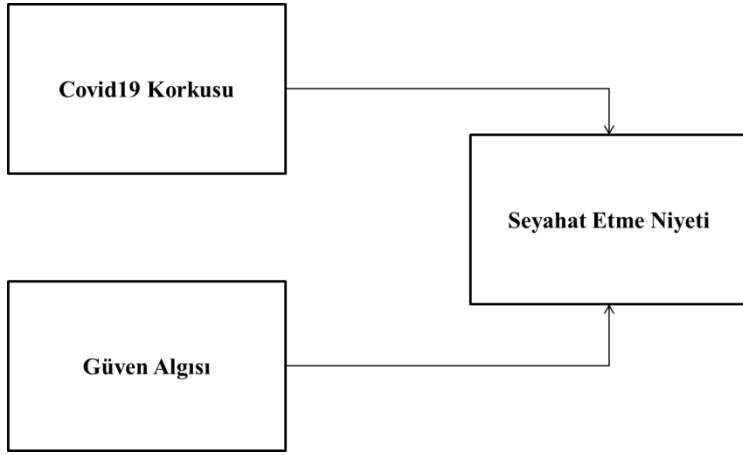
2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi tercih edilmiş olup; salgın sürecinde yüz yüze anket toplama yönteminin mümkün olmaması sebebiyle anket formu çevrimiçi hazırlanmıştır. Anket formunun birinci kısımda araştırma katılımcılarının demografik özelliklerine ilişkin sorular, ikinci kısımda ise araştırma modelini oluşturan değişkenlere ait ifadeler yer almaktadır. Anket formunda ikinci kısımda yer alan ifadelere ilişkin yanıtlar 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmış olup; 1: Hiç katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Tarafsızım, 4: Katılıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum ifadelerini temsil etmektedir. Literatür taraması neticesinde elde edilen ölçekler önce pazarlama akademisyeni ve İngilizce öğretmeni tarafından Türkçeye çevrildikten sonra; Azerbaycan'da görev yapan Azeri akademisyen tarafından Azerbaycan Türkçesine çevrilerek çalışmaya uyarlanmıştır. Araştırmada ölçeklere ilişkin ifadelerin elde edildiği kaynakların bilgisi verilmektedir. COVID-19 salgın sürecinde, ülkelerin yönetimlerinin salgının kontrol altına alınması adına aldıkları önlemlerin, bununla birlikte turizm işletmelerinin turistlere konaklama süreçlerinde güvenilir hizmet sunma çabalarının ve yerel halkın salgına yönelik alınan tedbirleri uygula-

ması turistlerin diğer ülkelere seyahat etme niyetine ve dolayısıyla seyahat davranışına etki edeceği varsayılan diğer bir faktör olarak çalışmada güven değişkenine yer verilmiştir. Marinao vd. (2012) çalışmasından güven duygusu ölçeği uyarlanmıştır. Araştırmada tutuma ait 8 adet ifade yer almaktadır. Luo ve Lam (2020) çalışmasından seyahat etme niyeti ölçeği uyarlanmıştır. Araştırmada seyahat etme niyetine ait 3 adet ifade yer almaktadır. COVID-19 korkusuna ait ölçeği oluşturan ifadeler, Ahorsu vd. (2020) tarafından geliştirilmiştir ve araştırmanın amacına uygun şekilde uyarlanarak dahil edilmiştir. COVID-19 korkusuna ait 7 adet ifade yer almaktadır. Araştırmanın anket formu Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'na sunulmuştur. 23.12.2020 tarihli toplantısında uygun görülmüş olup etik açıdan bir sakınca bulunmadığına ilişkin 17/03 karar numaralı etik rapor alındıktan sonra çalışma verilerinin elde edilmesi süreci 27.12.2020- 22.01.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2.3.Araştırma Modeli, Hipotezler ve Yöntemi

Çalışma betimleyici, kesitsel ve bağlantısal özellikler taşıyan sonuç çıkarıcı araştırmadır. Nicel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada araştırma modellerinden tarama modeli içerisinde yer alan betimleyici ve ilişkisel tarama desenleri kullanılmıştır. Çalışmada Azerbaycan'da yaşayan potansiyel turistlerin Türkiye'ye hangi amaçla seyahat ettiklerinin, COVID-19 salgını öncesi ve sonrası seyahat etme durumlarına ilişkin betimleyici nitelikte bilgiler sunması sebebiyle araştırma modeli betimleyici desen olarak ifade edilmektedir. Ayrıca salgın sürecinde bireyin Türkiye'deki devlet kurumlarının, özel işletmelerin ve yerel halkın salgın uygulamalarına yönelik sahip olduğu güven algısı ve COVID-19 korkusu değişkenlerinin Türkiye'ye seyahat etme niyeti değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin tespitinin amaçlanması sebebiyle ilişkisel tarama deseni kullanımı uygun görülmüştür.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H1₀: Bireyin COVID-19 korkusu ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki yoktur.

H1₁: Bireyin COVID-19 korkusu ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

H2₀: Bireyin güven algısı ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki yoktur.

H2₁: Bireyin güven algısı ile Türkiye'ye seyahat etme niyeti arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma verilerinin tanımlayıcı istatistiksel analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi IBM SPSS 21 istatistiki paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri setinin normal dağılım göstermediği ve buna bağlı olarak parametrik test varsayımını karşılamadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle değişkenler arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişkinin ampirik olarak incelenmesi aşamasında Spearman Brown sıralı korelasyon katsayısı kullanılarak korelasyon analizi gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

3. Bulgular

Araştırma katılımcılarının demografik özelliklerine ait dağılım Tablo1'de gösterilmektedir. Tablo1'e göre 70'i (%46,1) kadın ve 82'si (%57,1) erkek olan katılımcıların 123'ü (%80,9) bekar, 29'u (%19,1) evlidir. Yaşa göre ağırlıklı çoğunluk dağılıma bakıldığında katılımcılarının 93'ü (%61,2) 19-24 yaş aralığında, 24'ü (%15,8) 25-34 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Azerbaycan Vatandaşlarının Seyahat Etme Niyeti İle Covid-19 Korkusu ve Güven Algısının İlişkisinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	70	46,1
	Erkek	82	53,9
Medeni Durum	Evli	29	19,1
	Bekar	123	80,9
Yaş	18 yaş ve altı	20	13,2
	19-24 yaş	93	61,2
	25-34 yaş	24	15,8
	35-44 yaş	11	7,2
	45-54 yaş	3	2,0
	65 yaş ve üzeri	1	0,7
	Çalışma Durumu	Yarı zamanlı çalışıyor	2
Tam zamanlı çalışıyor		31	20,4
Öğrenci		94	61,8
Emekli		2	1,3
İş arıyor		10	6,6
Çalışmıyor		13	8,6
Eğitim Durumu	Lise	8	5,3
	Ön Lisans	5	3,3
	Lisans	112	73,7
	Yüksek Li- sans	18	11,8
	Doktora	9	5,9

Gelir Düzeyi	499 AZN ve/veya altı	40	26,3
	500-1000 AZN	42	27,6
	1001-1501 AZN	23	15,1
	1502-2002 AZN	16	10,5
	2003-2503 AZN	10	6,6
	2504-3004 AZN	3	2,0
	3005-3505 AZN	5	3,3
	3506 AZN ve/veya üzeri	13	8,6

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Demografik Dağılımı

Ölçeğin güvenilirliğinin tespitinde bakılan Cronbach Alpha değeri araştırmada kullanılan ölçeği oluşturan soruların türdeş bir yapıyı oluşturup oluşturmadıklarını belirlemeye çalışılmaktadır. Güvenilirlik, araştırmada kullanılan ölçeğin ölçmek istediğini tutarlı bir şekilde ölçme kabiliyetinin derecesini ifade etmektedir. Cronbach Alpha değerleri için aşağıdaki gibi yorum yapılabilir (Karagöz, 2017: 445):

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir,

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür,

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir,

$80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Ölçeği oluşturan değişkenlerin ifade sayıları, ortalama, standart sapma ve Cronbach Alpha değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Azərbaycan Vətəndaşlarının Seyahət Etmə Niyəti İlə Covid-19 Korkusu və Güvən Algısının İlişkinin Belirlənməsi Üzerine Bir Araştırma

Değişkenler	İfade Sayısı	Min-Max	Ortalama	Std. Sapma	Cronbach α
COVID-19 Korkusu	7	1-5	1,993	0,836	0,846
Güven	8	1-5	3,518	0,901	0,925
Seyahat Etme Niyeti	3	1-5	3,618	1,016	0,676

Tablo 2. Değişkenlerin İfade Sayıları, Ortalama, Standart Sapma ve Cronbach Alpha Değerleri

Tablo2’de verilen değişkenlere ait Cronbach Alpha değerlerine bakıldığında, COVID-19 korkusu ile güven değişkenlerine ait ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğu, seyahat etme niyetine ait ölçeğin ise oldukça güvenilir bir ölçek olduğu yorumu yapılabilir.

Ölçeklerin güvenilirliğinin tespitinden sonra araştırma modelini meydana getiren değişkenler arası ilişkilerin tespiti için korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermediği durumlarda Spearman Brown sıra korelasyon katsayısı tercih edilmektedir (Atan vd., 2012: 152). Araştırma verileri normal dağılım göstermediği için korelasyon analizinde Spearman Brown sıra korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Korelasyon analizi sonucu değişkenlere ait Spearman Brown sıra korelasyon katsayı değerleri Tablo3’te gösterilmiştir.

Değişkenler	COVID-19 Korkusu	Güven	Seyahat Etme Niyeti
COVID-19 Korkusu	1		
Güven	r=0,166* p=0,041	1	
Seyahat Etme Niyeti	r=0,091 p=0,263	0**	r=0,49 p=0,00

*İlişki 0,05 düzeyinde anlamlı (2-tailed) **İlişki 0,01 düzeyinde anlamlı (2-tailed)

Tablo 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Analiz sonucuna göre değişkenler arası ilişkilere bakıldığında COVID-19 korkusu ile seyahat etme niyeti arasındaki ilişkiyi ölçen Spearman Brown sıra korelasyon katsayısı istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($p=0,26$). Elde edilen bulgu ışığında araştırmanın H_{10} hipotezi desteklenerek; H_{11} hipotezi red edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bu bulgu literatürde yer alan çalışma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Sánchez-Cañizares ve arkadaşları (2020), Peric ve arkadaşları (2021) ve Luo ve Lam (2020) COVID-19 korkusu, risk algısı ve seyahat niyeti ilişkisini inceledikleri çalışmalarında COVID-19 korkusunun seyahat etme niyeti üzerinde doğrudan etkisi olmadığını ifade etmektedirler.

Güven ile seyahat etme niyeti arasındaki ilişkiyi ölçen Spearman Brown sıra korelasyon katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0,000$). İstatistiki açıdan anlamlı ilişkinin orta düzeyde pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir ($r=0,49$). İki yönlü $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde H_{20} hipotezi red edilebilir, H_{21} hipotezi kabul edilebilir koşulu sağlanmıştır. Seyahat etme niyeti değişkenindeki değişimin %24'ü ($R^2=0,24$) güven değişkeni ile açıklanabilmektedir.

Spearman Brown korelasyon katsayısının sig değer 0,05'ten küçük çıkması sebebiyle H_{20} hipotezi reddedilerek, bireylerin sahip olduğu güven algısı ile Türkiye'ye seyahat etme niyetleri arasında pozitif yönlü ilişki olduğuna %5 önem seviyesinde karar verilmiştir. İlişki katsayılarının value değeri %49 orta yönlü pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. COVID-19 salgın sürecinde bireyin sahip olduğu güven algısı ile seyahat etme niyeti doğru orantılı bir yaklaşım sergilemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye Cumhuriyeti, hastalığın ülke sınırları içerisinde tespit edilmesinden itibaren hem kendi ülke vatandaşlarının hem de diğer ülke vatandaşlarının sağlığını korumak için dizi önlem alarak bunu kitle iletişim araçlarıyla ve sosyal medya araçlarıyla duyurmuştur. Küresel salgın başında tüm dünyanın neredeyse tam kapanma yaşadığı, ulusal sınırların aşılamadığı bu dönemin ardından gelen yeni normal dönem ile birlikte kontrollü bir şekilde başta turizm amaçlı olmak üzere insan hareketliliği

yaşanmaya başlanmıştır. Pandeminin yarattığı sosyal ve finansal etki tüm sektörlerde hissedilmiştir. Seyahat kısıtlamaları sebebiyle turizm sektörü bu süreçten önemli düzeyde etkilenmiştir.

Salgının yayılmasını önlemek için, Azerbaycan Cumhuriyeti ile komşu ülkeler arasındaki devlet sınırına kısıtlayıcı bir rejimin getirilmesi ve çoğu ülkede geçici seyahat kısıtlamaları, bölgeden diğer ülkelere ziyaretçi sayısında keskin bir düşüşe neden olmuştur. Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin resmi sitesinde yayınlanan bilgilere göre 2019 yılı Ocak-Eylül dönemiyle kıyaslandığı zaman yurt dışına giden Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının sayısı 2020 yılının aynı döneminde 3,9 kat azalma göstererek 1.073.000 kişi olmuştur (<https://www.stat.gov.az/>). Ülke vatandaşlarının % 30,9'u İran'a, % 27,7'si Gürcistan'a, % 19,5'i Rusya Federasyonu'na, % 13,2'si Türkiye'ye ve % 8,7'si diğer ülkelere ziyaret gerçekleştirmiştir. 2020 yılı Ocak-Şubat aylarıyla kıyaslandığında, 2021 yılının Ocak-Şubat aylarının istatistik verilerine göre Azerbaycan vatandaşlarından ülke dışına seyahat edenlerin sayısı 13,5 kat azalarak 60.900 kişi olmuştur. Ülke vatandaşlarının % 47,3'ü Türkiye'yi, % 17,3'ü Rusya Federasyonu'nu, % 10,5'i Gürcistan'ı, % 8,3'ü İran ve % 16,6'sı diğer ülkeleri ziyaret etmiştir (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, 2021). 2021 yılının verilerine bakıldığında, küresel salgın sürecinde Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları (%47,3'ü) tarafından en çok seyahat edilen ülkenin Türkiye Cumhuriyeti olduğu görülmektedir.

Yukarıda paylaşılan istatistiki veriler ışığında Azerbaycan vatandaşlarının küresel salgın sürecinde Türkiye'ye seyahat etme niyetleri, güven ve COVID-19 korkusu bağlamında incelemeyi hedefleyen ön çalışma niteliğindeki bu araştırmada sonuç olarak, Türkiye'nin küresel salgın krizini başarılı bir şekilde yönetmiş olmasının Azerbaycan'da yaşayan potansiyel turistlerde yarattığı güven duygusu ile Türkiye'ye salgın sürecinde seyahat etme niyeti arasında pozitif yönlü ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Küresel salgın sürecinde potansiyel turistleri ülkemize çekmek isteyen turizm paydaşlarına bireylerde güven algısı yaratmaları ve bu süreçte ortaya çıkacak durumlara çabuk cevap verebilmeleri için proaktif stratejiler üretmeleri öneril-

mektedir. Turistik mekanlarda sağlık ve hijyenle ilgili alınan tedbirlerin potansiyel turistler tarafından daha çok bilinmesi için tanıtıma daha çok yer verilmesi önerilmektedir. Araştırmacılara küresel salgın bittikten sonra potansiyel turistlerin Türkiye'ye seyahat etme niyeti ve bu niyete etki edecek faktörlerin neler olabileceği konusunda betimleyici nitelikte bir araştırma yapımları önerilmektedir.

Kaynakça

- ALTINAY Özdemir, M. & YILDIZ, S. (2020). "How COVID-19 Outbreak Affects Tourists' Travel Intentions? A Case Study In Turkey", *International Social Mentality and Research Thinkers Journal*, 6(32), s.1101-1113. Doi:<http://dx.doi.org/10.31576/smryj.562>.
- AHORSU, D. K., LİN, C. Y., IMANİ, V., SAFFARİ, M., GRİFFİTHS, M. D. & PAKPOUR, A. H. (2020). "The Fear of COVID-19 Scale: Development and Initial Validation", *International Journal of Mental Health and Addiction*.
- ARTİGAS, E. M., YRİGOYEN, C. C., MORAGA, E. T. & VİLLALON, C. (2017). "Determinants of Trust Towards Tourist Destinations", *Journal of Destination Marketing & Management*, 6(4), s.327-334.
- ATAN, M., Atan, S. ve Arslantürk, Y. (2012). *Lisansüstü Araştırmalarda İstatistik Uygulamaları*, Ankara: Dama Yayıncılık.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, a <https://www.stat.gov.az/source/tourism/> (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- BERİTELLİ, P., Bieger, T. & Laesser, C. (2007). "Destination Governance: Using Corporate Governance Theories as a Foundation for Effective Destination Management", *Journal of Travel Research*, 46(1), s. 96-107.
- JİAN, Y., YU, I. Y., YANG, M. X. & ZENG, K. J. (2020). "The Impacts of Fear and Uncertainty of COVID-19 on Environmental Concerns, Brand Trust, and Behavioral Intentions toward Green Hotels", *Sustainability*, 12(20), s.8688. doi:10.3390/su12208688.
- KABADAYI, M. ve KARDEŞ, N. (2020). "Kovid-19'un (Koronavirüsün) Yerli Turist Davranışı ve Seyahat Eğilimlerine Etkileri", *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), s. 3703-3719. DOI: 10.26677/TR1010.2020.586.
- KARAGÖZ, Y. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- LUO, J.M. & LAM, C.F. (2020). "Travel Anxiety, Risk Attitude and Travel Intentions towards "Travel Bubble" Destinations in Hong Kong: Effect of the Fear of COVID-19", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, s. 11. doi:10.3390/ijerph17217859.

- MARİNAO, E., CHASCO, C. & TORRES, E. (2012). “Trust in Tourist Destinations. The Role of Local Inhabitants and Institutions Academia”, *Revista Latinoamericana de Administración*, 51, s. 27-47.
- PERİC G., Dramicanin S. & Conic M. (2021). “The Impact of Serbian Tourists' Risk Perception on Their Travel Intentions During the COVID-19 Pandemic”, *European Journal of Tourism Research*, 27, s.2705.
- SÁNCHEZ-CAÑİZARES S. M., CABEZA-RAMÍREZ L. J., MUÑOZ-FERNÁNDEZ G. & FUENTES-GARCÍA F. J., (2020). “Impact of the Perceived Risk From COVID-19 on Intention to Travel”, *Current Issues in Tourism*. DOI: 10.1080/13683500.2020.1829571.
- ŞANLI, S. C., ERDEM, A. ve UNUR, K. (2020). “Koronavirüs Salgınının Tatile Çıkma Niyeti Üzerine Etkisi”, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), s. 1671-1688. DOI: 10.26677/TR1010.2020.444.
- ŞENGEL, U., İŞKİN, M., GENÇ, G. ve ÇEVİRİMKAYA, M. (2020). “COVID-19 İle İlgili Ölüm Kaygısının Seyahat Davranışına Etkisi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences Special Issue*, s. 105-121. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1262932>.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı a, <https://www.tga.gov.tr/t-c-kultur-ve-turizm-bakanligi-kontrollu-normallesme-sureci-genelgeleri/> (Erişim tarihi: 03.01.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020a,13 Mart), 81 İl Valiliği ve Hudut İdare Mülki Amirliklerine Genelge, <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligi-ve-hudut-idare-mulki-amirliklerine-genelge> (Erişim tarihi: 03.01.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020b, 15 Mart), 81 İl Valiliğine Koronavirüs Tedbirleri Konulu Ek Genelge Gönderildi, <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-coronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderdi> (Erişim tarihi: 03.01.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020c, 16 Mart), 81 İl Valiliğine Koronavirüs Tedbirleri Konulu Ek Bir Genelge Daha Gönderildi, <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi> (Erişim tarihi: 03.01.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020d, 3 Nisan), <https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlaması> (Erişim tarihi: 03.01.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020e, 23 Kasım) <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salgini-yeni-tedbirleri-ile-ilgili-basin-aciklamasi> (Erişim tarihi: 03.01.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020f, 30 Mayıs) <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-lokanta-restoran-kafe-vb-isyerleri-park-piknik-alanlari-mesire-yerleri-ve-giyim-pazarlari-genelgesi> (Erişim tarihi: 03.01.2021).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020a, 23 Ocak), Çin’de Görülen Koronavirüs Salgını Üzerine Bakanlıkta Toplanan Bilim Kurulu’nda Alınan Kararlara İlişkin Açıklama, <https://www.saglik.gov.tr/TR,63422/cinde-gorulen-koronavirus-salgini-uzerine-bakanlikta-toplanan-bilim-kurulunda-alinan-kararlara-iliskin-aciklama-23012020.html> (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020b, 3 Şubat), Bakan Koca'nın Yeni Tip Koronavirüs (2019-nCoV) Salgımına İlişkin Açıklaması, <https://www.saglik.gov.tr/TR,63662/bakan-kocanın-yeni-tip-koronavirus-2019-ncov-salginina-iliskin-aciklamasi-03022020.html> (Erişim Tarihi: 26.11.2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020c, 29 Şubat), Üç Ülke ile Daha Uçuşların Durdurulmasına İlişkin Açıklama, <https://www.saglik.gov.tr/TR,64265/uc-ulke-ile-daha-ucuslarin-durdurulmasina-iliskin-aciklama-29022020.html> (Erişim Tarihi: 26.11.2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020d, 2 Mart), Koronavirüs Bilim Kurulu Tarafından Hazırlanan 'COVID-19 Bilgilendirme Broşürü' 81 İle Dağıtıldı, <https://www.saglik.gov.tr/TR,64267/koronavirus-bilim-kurulu-tarafindan-hazirlanan-covid-19-bilgilendirme-brosuru-81-ile-dagitildi-02032020.html> (Erişim Tarihi: 26.11.2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020e, 3 Haziran), COVID-19 Nedir?, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/COVID-19-nedir-.html> (Erişim Tarihi: 27.11.2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020f, 11 Mart), Koronavirüs, Alacağımız Tedbirlerden Güçlü Değildir, <https://www.saglik.gov.tr/TR,64383/koronavirus-alacagimiz-tedbirlerden-guclu-degildir.html> (Erişim Tarihi: 27.11.2020).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020g), <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66493/p.html> (Erişim Tarihi: 27.11.2020).
- WACHYUNİ, S. S. & KUSUMANİNGRUM, D. A. (2020). "The Effect of COVID-19 Pandemic: How are the Future Tourist Behavior?", *Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 33(4) s.67-76. <https://doi.org/10.9734/jesbs/2020/v33i430219>.
- WONG, T. K., WAN, P. & HSİAO, H. M. (2011). "The Bases of Political Trust in Six Asian Societies: Institutional and Cultural Explanations Compared", *International Political Science Review*, 32(3), s.263–281.

NAVOIY XAMASIDA AMIR XUSRAVI DIHLAVIY

Öz

Bu adabiyotlardan kelib chiqqan Amir Ali Sher Navoiy va Amir Xusrevi Dihlaviylar barcha Turk – Ozbek va Fors adabiyotning farhangiy buyuk shaxsiyatlaridan bo'lib, bu maydonda tanilgan. Shunday bo'lsa ham, asarda Navoiy'ning va Amir Xusravi Dihlaviy'ning adabiy asarlar haqida gaplar yuritilgan. Ularning har bir kalomidan namuna keltiramiz. Bu asarlarda ularning tug'ilgan joylari, kamolotlari va boshqa o'namli gaplari haqida qimmatli so'zlar aytilgan. Biz hech ko'rmasdan yozilmagan so'zlarni axtarib bir – bir asarlarida uchratdik, yana ham qiziqroq shaklni o'ziga mos qilish uchun boshqa asarlardan ham osig'lanildi. Navoiy'ning shi'rlarini o'qib, har bir so'zlaridan foydalanib va uning asarlarida bahosiz gavharlarni toppish qiyin bo'lmagan. Shuning uchun uning asarlarini sinchiklab, Navoiy'ning hayotiga ko'ra aytilgan gaplarni yig'ib olish muhimdir. Boshqa ishlarda ham bunday bir qimmatli so'zlardan – so'z yuritilmagan vayo boshqa suratda kelgan. Biz ham ochiq oydin qilib ko'rsatdik.

Kalit so'zlar: Amir Ali Sher Navoiy, Amir Xusravi Dihlaviy, O'zbek Hind robitalari va Xamsa.

**AMIR KHUSRAW DEHLAWI IN AMIR
ALI SHIR NAWAYEE'S KHAMSA**

ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF
TURKISH WORLD
STUDIES
CİLT 4 / SAYI 3 /
TEMMUZ 2021

**Sorumlu Yazar
Corresponding Author**

Muhammad Yaqob
QARASH
Afganistan, Belh
Universitesi Edebiyat
Fakultesi Türkçe-
Özbekçe Bölümü
Öğretim Üyesi
Yaqob.hamrah@gmail.com

**Gönderim Tarihi
Recieved**
18.06.2021

**Kabul Tarihi
Accepted**
02.08.2021

Atf
QARASH, Muhammad
Yaqob (2021). "Navoiy
Xamsasida Amir
Xusravi Dihlaviy",
*Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları
Dergisi*, (4/3), 105 - 115.

ARAŞTIRMA
MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Abstract

Emir Ali Shir Nawayee and Amir Khisraw Dihlavi, who come from the same origin, are renowned cultural personalities representing all Turk (Uzbek) and Fars nations. Even so, this paper presents brief information about Nawayee and Amir Khisraw Dihlavi's literary works by giving an example of each of their narratives. These works include valuable information about their birth places, identities, and other important details. Reading Nawayee's poems, we may benefit of every verse and find valuable pearls in each of his works. Therefore, it would be essential to learn about and act according to Nawayee's life by reading his works. With a close focus we will recognize beautiful discourses that are unseen or never used in other works. Amir Ali Shir Nawayee in one of the adherents of Amir Khesraw Dehlawi. He provides accurate information in his literary work about Amir Khesraw Dehlawi by evaluating his works and has a different outlook about his personality.

Keywords: Emir Ali Shir Nawayee, Amir Khusraw Dehlawi, Uzbek and Hind links and Khamse.

Kirish

Mashhur kishilarning talabalari ham ustodlari kabi ko'p mashhur bo'ldilar. Hazrati Muhammad Mustafó (s.a.v) payg'ambarimiz Hazrati Abubakir, Hazrati Umar, Hazrati Usmon, Hazrati Ali (rz)lar kabi buyuk Imom Buxoriyning yetishtirgan shogirdlaridan o'nlarchasi dunyo bo'yiga tonildilar. Alisher Navoiyning hayotida Lutfiy Hiraviy, Sayid Hasan Ardasher, Abdurrahmoni Jomiy, Fazlulloh Abullays va Ahmad Hoji Bek kabilarning talabasi deb tarix sahifalaridan yer olgan. Soda so'zlar bilan aytganda "Xamsa" asarida Nizomiy Ganjaviy, Amir Xusrav Dihlaviy va Abdurrahmon Jomiy va ba'ziy ulamolalar Navoiyga ustodlik qilganlar.

O'zlariga Navoiyni ham ustod intixob qilgan ulamolar ham ko'p bo'lgan. Chunki uning asarlariga ihtirom qoyil bo'lganlar tashqarisida "Xamsa" yozganlar ham bor. Ular takmil qila olmaganlar.

1. Xamsa va Qadimgi Manba'lar

"Xamsa" yozish 'ana' nasini davom ettirganlar dunyoga tonilib va buni farqli tillarda yozilgan. Alisher Navoiyni Turk

duyosi va Fors adabiyotidagilarning ham hammasi o'z shoirlar va yozuvlari deb tarif va tavsif qilganlar. Ularning asarlari dunyo tillariga tarjuma qilingan.

Qadimgi so'zlar va istilohlardagi dek, yaxshi inson bilan robita qo'rib, Navoiydan urganmoq va undan taqlid qilish ham bir 'ana'na shakliga aylangan. Eski manba'larga qaraganda, Hazrati Navoiyga o'xshaganda, Hazrati Navoiyga monand bir qancha shoir va yozarlar ko'rinadi. "Xamsa" shaklida yozilgan asar va shunga u'xshash asarlar ham davom ettirilgan va davomi bor (Baytoniy, 1990: 89). Hazrati Navoiyning o'ziga xos uslubi bo'lib, farqli shaklda tahqiqi ishlar qilgani ham taqdirlanadi. Hazir ham bu sheva davom etmoqda. Shuning uchun, Hazrati Navoiyning asarlarini king shakilda o'rganish va bu 'ana'nani ijtimoga tarqatish lozim. Bu faqat o'z davrasidan boshlangandir. Bu robitada Abdurrahmoni Jomiy, Husayni Boyqaro, Xond mir kabi kishilarning ko'rmamaslikdan utish mumkin emas. Bu tarix oqimi davomli shakilda oqmoqda. Bu bo'lib o'tgan ishlarni Turk davlatlaridagi Navoiy shinoslar ham tahqiq qilmoqdalar va "Xamsa" asari haqida ba'zi maqolalar yozilgan (Ishonch va Kohkan, 1995: 284). Men ham bu iki buyuk sarkardaning robitalari haqida 'umumiy ma'lumot beraman.

1.1.O'zbek va Hind Millatining Robitalari

O'zbek va Hind millatlarining do'stlik tarixi ko'p qadimdandir. Abu Rayhoni beruniy (973-1048) dunyoda tonilgan. Eng mashhur bilimdanlardan biridir. Beruniy hayotida ko'p qiyinchiliklar ko'rib, hayotining ko'pi qismini begona o'lkalarda o'tkazgan. Beruniyning "Hindustonlik" otli asarida musulmollar va Hindularning arasidagi farqlari, robitalari, tillarining farqli bo'lishi sabablarini, bu iki qarindoshlarning arasidagi muhim robitalarini bayon qilgan (Malayov, 2000: 24).

Pahlavon Mahmud (1248-1326) Xorazm mahallasining Xeva shahrida duyoga kelgan va gurashda butun dunyoda tonilganidir. Pahlavon Mahmud Hindustondagi musobiqalarga ishtirok etib, hammasiga g'olib chiqqan (Ishonch va Kohkan, 1995: 185).

Hazrati Bobur Mirzo (1483-1530) va uning avlodlari uch yarim yuz yillik davra ichida Hindustonni idora qilib, king va komiyoblik bilan muaffaq bir davlat qurganlar. Bu davra (1525-

1858) yillar arasida davlatdorlik qilganlar. Bu davralardan soʻz yuritilganda Hinduston davlati koʻp tarqqi qilib va doʻstligini bar qaror qildi. Hind ulusining buyuk rahbari Javohir Laʼl Neru, “ Hindustonning kashf etilmasi” nomli asarida, Amir Xusravi Dihlaviy, Hazrati Bobur Mirzo kabi kishilarning faʼoliyatlariga koʻp muhim bergan (Malayov, 2000: 321).

Amir Xusravi Dihlaviy bu davraning eng mashhur shoir va yozarlaridan boʻlganligini takidlab, Bobur va Boburilarning Hinduston mamlakatining taraqqi etishiga katta hissa qushgan. Hazrati Bobur Mirzoga “dilbar kishi” dikan. Hazrati Boburning avlodlari hanuz ham Hindustonda borligidan xabar beriladi (Malayov, 2000: 328).

Uluslar arasi katta tarixiy pishraftni Abul Hasan Xusravi Dihlaviy bogʻlab, koʻp asarlari dunyoga mashhurdir. Amir Xusravi Dihlaviy farqli tillar bilan tonishib, Turk, Oʻzbek va Hind tillarini koʻp yaxshi biladi. Buni asarlaridan toniladi.

1.2. Amir Xusravi Dihlaviyning Hayot Hikoyasi

Amir Xusravi Dihlaviyning tom oti Yamoniddin Abul Hasandir. Dihlaviy Hindustonda 1253 tarixida dunyoga kelgan. Amir Xusravi Dihlaviy, shahri Sabz Qartol qabilasiga mansubdir. Katta ‘ulamolar ham 73 sanalik hayot yashamishdir. Otasi Sayfiddin Mahmud (Amir Mahmud), kesh shahri Sabz shahrida dunyoga kelib Mugʻul davrasida zur shartlar bilan Hindustonga koʻchmoq sharti bilan qolmish. Buyuk shoirning otasi mugʻullar urushida vafot qilgan. Shuning uchun katta bobasi Imomatullah, nabirasiga oʻzi dars bergan. Amir Xusravi Dihlaviy kichikligidan boshlab, oʻqib yozmoqni oʻrganish uchun koʻp zahmatlar qilgan (Dehxudo, 1377: 254). Yosh shoir qadar shartlari yuzidan farqli sulton saroylarida zahmat chikkan. Shu sababdan ijodiyotga mamoniaʼt chiqmamishdir. Nizomiddin Avliyo unga ustodlik qilgan.

Amir Xusravi Dihlaviy ijodiy ishlari bilan bir arada, davlatning ijtimoiy ishlarida ham faʼoliyat koʻrsatgan. Bu esa uning ham kultural hamda ijtimoiy ‘ulamosi boʻlib mashhur boʻlganini koʻrsatishdir. Natijada, u davraning Hinduston sultoni Jaloliddin Firuz Shoh. Amir Xusravi Dihlaviyga amirlik ‘unvonini berib, unga bir katta yer sovgʻo bermish va 1200 tanga qimatida oylik maʼosh taʼyin qilgan. Shoir va davlat ‘ulamosi boʻlib hayoti-

ning oxirigacha saroyda yashamini davom ettirmish. Oxirgi besh yillik yashaminda G'iyosiddin Tug Lug Shoh saroyida amirlik etmish (Xonlariy Kayo, 1385: 48).

1.3. Amir Alisher Navoiyning Amir Xusravi Dihlaviy Ijodiy Survatiga Bo'lgan Munosibati

Xusravi Dihlaviy butun hayoti bo'yicha yetti sulton saroyida xizmat qilidir. Mashhur shoir va yozardir. Xalqning moddi va ma'naviy ishlarida doyim olib, xizmat va yordam sevar buyuk shoirdir. Dihlaviy 19-20 yoshga kirgan paytlarida shiir yozishga boshlab, o'zini tonita boshladi. Shoir birinchidan o'z ona tilida va Fars, Urdu va Arabiy tillarda ham ko'p yaxshi gaplab bilgan. Dihlaviy birinchi shiirini Urdu tilida yozish, "sultoni" digan shiiridir (Xonlariy Kayo, 1385: 51).

Qadimgi manba'larga qaraganda, Amir Xusravi Dihlaviy ijodi farqli va ko'p boyligi bilan o'rtaga chiqqan. Abdurrahmon jomiy, Xusravi Dihlaviyning ko'p kitoblar yozganligidan xabar beradi va boshqa manba'lar ham bu so'zlarni taidlaganlar. Uning shiir sohasida ko'p g'aniy bo'lganligidan dalolat qilib, 500 ming misra'dan ortiq ikanligini ko'rsatadilar. Bundan boshqa ham mashhur shoirning 100 ming misra'dan ortiq lirik shiirlari borligi ham ma'lum bo'lib, besh ayri devonga jam'langan. Devonlar bulardan 'iborat:

1. Tuhfatussig'ar (yoshlik sovg'asi, 1272, 16-19 yosh arasida yozilgan shiirlar)
2. Vasatul hayot (hayotning o'rtasida, 1284, 20-32 yosh arasida yozilgan shiirlar)
3. G'urratul kamol (yigitlik boshlanmasi, 33-43 yosh arasida yozilgan shiirlar)
4. Baqiyatunnaqiya (saralarning sarasi, 1316, qarrilikda yozilgan shiirlar)

Nihoyatul kamol (kamolning nihoyasi, 1325, shoir hayotining so'ngi yillarida yozilgan shiirlar) (Dehxudo, 1377: 253).

1.4. Hazrati Navoiy bilan Dihlaviy Munosibati

Hazrati Navoiyning, Amir Xusravi Dihlaviy bilan munosibati haqida o'zining qimat baho fikrlarida ko'rinadi. Navoiyning Amir Xusravi Dihlaviyga bergan muhim robita ahmi-

yatini ba'zi asarlarida ko'rish mumkin. Hazrati Navoiy, Amir Xusravi Dihlaviyning "daryoiy abror" asari haqida go'zal fikir yuritgan. Hatto uning haqida ta'rif va tavsif uchun yozilgan jumlar ham o'jiz qoladi deb so'z yuritgan.

Hazrati Navoiyning eng mashhur asari bo'lgan "Xamsa" da Amir Xusravi Dihlaviyning muhimligini va bir-biridan juda ham yaxshi asarlar yozganligi haqida go'zal jumlar yozib, bu misra'larni ko'rish mumkin:

**Kishi mundoq bo`la olmay guharrez,
Magar ul hinduyizodi ⁸shakarrez.**

**Ne hindu, to`tii shirin maqol ul,
Ne to`ti, bulbuli sho`ridahol ul** (Navoiy, 2009: 17).

Bu mavzuda fikir yuritgan Hazrati Navoiy, Amir Xusravi Dihlaviyning Turk (O'zbek) ikanligi haqida ijodi fa'oliyatlari bilan va arab o'lkalarining diqqatini o'ziga tortganligidan xo'sh bo'lib so'z yuritgan va qanch vaqtda yozganligini ifoda qilib bunday bir ish bilan shug'ullangan:

**Chiqorib riyozatda qirq arba`in,
Bu besh ganj rozig`a bo`ldi amin.**

**Yana Xusrav ul turki hindi laqab
Ki ,so`z birla oldi Ajam to Arab.**

**Kushod aylaguncha bu mahkam hisor,
Base aylab afsonada ixtisor.**

**Necha vaqt aning ham ishi bu edi
Ki ,fikratqa zonu-bazonu edi.**

**Zamon xud o`tuz yilg`a andoz emas,
Agar nisf emas, sulsidin oz emas** (Navoiy, 2009: 904).

1.5. "Xamsa"Da Xusravi Dihlaviy Ijodi Fa'oliyati Haqida Belgilar

“Xamsa”chilik ‘ana’nasi 12.chi yuz yildan boshlagan. Birinchi “Xamsa”ni buyuk shoir Nizomiy Ganjaviy yozib asosini quygan. Ikinci “Xamsa”ni yozgan kishi mashhur shoir Amir Xusravi Dihlaviydir va bundan so’ngra “Xamsa” yozish ‘ana’nasini Abdurrahmoni Jomiy va Hazrati Navoiy davom ettirganlar. Bu ‘ana’na boshqa kishilar tamonidan ham boshlangan, ammo Nizomiy Ganjaviy, Amir Xusravi Dihlaviy, Abdurrahmoni Jomiy va Hazrati Amir Kabir Alisher Navoiyning tahqiq ishlari ko’p katta yutuq bilan tamomlangan. Gapning qizig’i shundaki to’rt kishidan uchi Turk(O’zbek) urug’idan bo’lib va “Xamsa”lardan biri O’zbekcha va boshqalari Fors tilida yozilgan.

**Tushti chu rahrav bila payravg’a so’z
Etti Nizomiy bila Xusravga so’z**

**Kim ne sifat olam aro soldi shayn
Ikkisining xomasidin xamsatayn**

**Lek bu o’n turfaki, topmish jamol
Ikki burung’isida bor o’zga hol**

**Gavhari yo’q «Maxzanul-asror»dek
Axtare yo’q «Matlul-anvor»dek. (Navoiy, 2009: 33).**

Hazrati Navoiyning kunlar o’tib, “Xamsa” yozish orzusi ortiq bo’lib ortdi. Faqat undan avval yozgan ustodlari Forsi tilida yozganlar. Hazrati Navoiy, Forscha va Arabcha yozish qudrati bo’lib ham o’z asarini ona tilida yani O’zbek tilida yozishga qaror bergan:

**Menki talab yo’lida qo’ydim qadam
Bordur umidimki, chu tutsam qalam**

**Yo’ldasa, bu yo’lda Nizomiy yo’lum
Qo’ldasa, Xusrav bila Jomiy qo’lum (Navoiy, 2009:
35).**

Amir Alisher Navoiy “Farhod va shirin” dostonida Amir Xusravi Dihlaviy haqida, uning ijodiyoti mavzusi va ahamiyati borasida uyg’og’ fikirlar bildirgan:

**Nizomiy dedi, Xusrav bo`ldi payrav
Agar ul shoh edi, bu erdi xusrav**

**Tanosub topib ul ikki yagona
Dedilar borcha Xusravdin fasona.** (Navoiy, 2009: 31).

Hazrati Navoiy, Nizomiy va Amir Xusravi Dihlaviyning asarlarini dunyoda tonilganini aytib va o’zining yozadigan “Xamsa” asari haqida ma’lumot beradi:

**Nizomiy olsa Barda birla Ganja,
Qadam Rum ahlig’a ham qilsa ranja.**

**Chekib Xusrav dag’i tig’i zabonni,
Yurub fath aylasa Hindustonni.**

**Yana Jomiy ajamda urisa navbat,
Arabda dog’i cholsa ko’si shavkat.** (Navoiy, 2009: 487).

“Layliy va Majnun” asarida iki katta mashhur yozuvchining otlarini hurmat bilan tilga oladi:

**Afsonalari jahonda nomiy,
Nazm aylab Xusravu Nizomiy**

**Kim, ishq so’zin rivoyat aylab,
Ham bu ikidin hikoyat aylab.** (Navoiy, 2009: 43).

Hazrati Navoiy, “Sab’ai sayyor” asarini yozish niyatida uchun Amir Xusravi Dihlaviy tamonidan yozilgan “Hasht bihisht” asarlarini yozgan. Hazrati Navoiyning ham to’rtinchi dostoni bo’lib, asarlaridan osig’ olib, to’rtinchi dostonini tugatishga

qaror berganini shunday ochiqqlagan va shunday go'zal ifodalarni istifoda qilgan:

**Vaqt bo'ldiki, tortibon xoma ,
Emdi to'rtunchi⁷ yozg'asen noma.**

**To'rt gavharg'a bergasen tartib ,
To'rg unurni qilg'asen tarkib.**

**Bo'lubon baxtu davlat iqboli ,
Rub'i maskung'a bo'lg'asen voli.**

**“Haft paykar” ki, keldi mushk sirisht,
Yana oning yonida “Hasht bihisht”.**

**Sen dag'i topibon fazoyi vase'
O'truda solg'asen binoyi rafe'.** (Navoiy, 2009: 43).

“Sab'ai sayyor” dostonining yana bir yerida Amir Xusravi Dihlaviyning ijodi bilan bog'liq yangi gap bayon qilingan va bu misra'larda shunday in'ikos topgan:

**Dedi roviyki: “Hind erur vatanim ,
Axiy avlodidin yaqin ekanim.**

**Beri keldim ko'ngul balosi bila ,
Shohning qullug'i havosi bila”.** (Navoiy, 2009: 127).

Dostonning yana bir yerida Xusravi Dihlaviyning tug'ilgan yeri haqida ma'lumot bergan. Chunki, mazu' ochiqcha bayon qilingan:

**Aslu pudungni aylagil taqrir,
Dedi roviki: Ey baland sarir.**

**Shahrisabz ahli zodasidin men,
Sa'dning xonavodasidin men.** (Navoiy, 2009: 171).

“Sab’ai sayyor” dostonida yer va maydon shaklida misra’lar, Xusravi Dihlaviyning asarlari va uning hayoti haqida xabar bermoqda. Hindustonning paytaxti bilan robitalar borligini bayon qiladi:

**Shahr anga Junpur oti Jaypur ,
Zulm ila Hind mulkida mashhur.** (Navoiy, 2009: 186).

Natijada Amir Alisher Navoiy, Alloh Ta’oloning sevgisi va o’zining ustodlarining yordami bilan “Xamsa” asarini tamomladi. So’ngra buni mashhur ustodlariga taqdim qilmoqni istadi va bir yerda Hasani Dihlaviy bilan qarshima qarshi keldi. Bu muqobilada Hasani Dihlaviy o’zini Hazrati Navoiyga tonitib, quydagi fikirlarni ifoda etgan:

**Chu so`rdung meni, ey hadising qaviy,
Hasandur otim, xalq deb – Dehlaviy.²³**

**Eshitgach bu so`z, jismima tushti tob,
Sarosima ko`nglumga ham iztirob.**

**Qo`lub uzr, quchtum yana ustuvor,
Qadam qo`ydum ul sori mushtoqvor.**

**Borurda Hasan aytib otin manga,
Qilib har birin boshqa talqin manga**

**Ki ,uch kimsadur sadri majlisnishin,
Qilib sharh bir-bir alarning ishin.**

**Ki» :O`rtodag`i piri farruxjamol
Ki ,vasfida keldi xirad nutqi lol,**

**Erur hazrati Shayx ,ogoh bo`l!
Niyoz aylabon xoki dargoh bo`l.** (Navoiy, 2009: 915).

Natija

Amir Alisher Navoiy bilan Amir Xusravi Dihlaviyning ‘ayni rishadan ikanligi ma’lum bo’lib, Hazrati Navoiy va Xusravi Dihlaviy butun Turk (O’zbek) va Fors xalqining farhangi shaxsiyatlaridan biri va namoyandasi bo’lib tonilgan. Yana ham Hazrati Navoiyning va Amir Xusravi Dihlaviyning qilgan ishlari va ijodiyoti va fa’oliyatlari haqida qisqa ma’lumot berib, hamma dostonlaridan bir – bir namuna ko’rsatildi. Bu asarlarda qimmatli ma’lumotlar uchraydi va asarlari haqida tug’ilgan joyi, kimligi va boshqa ma’lumotlar ham king suratda bayon qiladi.

Manba’lar

- BAYONIY, Oyxon (1990). *O’zbek Shoirilari*, Kobil: Vazorati Itlo’Ot Nashriyoti.
- ISHONCH, Zikirullah, KOHKAN, Muhammad Alem (1995). *O’zbek Adabiyoti Farhangi*, Foryob: Davlat nashriyoti.
- MALAYOV, Natan (2000). *O’zbek Adabiyoti Tarixi*, Tarjuma: Nomiq Shahroniy, Kobil, Amiriy Nashriyoti.
- NAVOIY, Alisher (1983). *Xamsa*, Tayorlovchi: Abdul G’affor Bayoniy, Kobil: Davlat Nashriyoti.
- NAVOIY, Alisher (2006). *Majolisunnafoyis*, Tayorlovchi: Abdulloh Ruyin, Mazor sharif: Farhod Nashriyoti.
- NAVOIY, Alisher (2007). *Mahokimatul-lug’otayn*, Tayorlovchi: Abdulloh Ruyin, Mazor sharif: Farhod Nashriyoti.
- NAVOIY, Alisher (2017). *Xamsa*, Tayorlovchi: Abdulloh Ruyin, Mazor sharif: Suratgar Nashriyoti.

TUDAD - Cilt 4 - Sayı 3 - Temmuz 2021